

Ä r a k i r i .

H A R G L A K O O L I A J A L U G U

I O S A

A a s t a d 1 6 8 8 - 1 9 6 0

Harjavalke
A8126

Hargla 1966

HARGIA KOOL XVII JA XVIII SAJANDIL

Kui 17.sajandi lõpuks oli linnades juba rida koole olemas, siis maal ei nihkunud nende asutamine pikemat aega edasi. Tartu Ülikooli avamisel 15.oktoobril 1632.a. lausus kindralkuberner Skytte: "Ei mitte ükski mõisnikud ja kodanikud, vaid ka vaesed talupojad peavad sellest suurest heateost kasu saama, need, kellele siiaani keeldud oli midagi õppida ja kelle ihudega ühes ka nende vaimu tahti pärisorjaks teha."¹ Juba järgmisel aastal nõudis ta konsistoriaal- ja visitatsioonikorralduses, et iga suurema maakiriku juures saksa koolmeister ehk köster ametisse seataks. Seda korraldust aga ignoreeriti kohalike võimukandjate poolt, kes kramplikult hoidsid kinni oma sajanditepikkusest tavast - võimaldada haridust vaid valitseva klassi võsukestele. Ka Liivimaa maapäev andis 1650.a.² eitava vastuse köstrite ametisse määramise küsimuses kindral-superintendent Stalenusele, kuigi viimane esitas nõudmise isiklikult kindralkubernerile kaudu. Edu ei toonud ka samal ajal ametisse astunud ülem-kirikueestseisjad, kes muu tegevuse kõrval pidid vastutama ka koolide asutamise eest.

Pöörde paremusele tõi alles 1686.a. välja antud kirjuseadus, mis lugemise õpetamise tegi köstrile kohustuslikuks. Köstri tegevust selles osas aga kontrolliti visi-

¹ Villem Reiman, Eesti ajalugu, Tallinn 1920, lk.86.

² Peeter Pöld, Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 946.

tatsioonide ajal. Kohalike mõisnike vastuseisu koolide rajamisel aitas murda ka samala ajal (1680-1686) toimuv mõisate reduktsioon. Kui nüüd mõisnik keelduski kooliõpetajale maa andmisest, siis võis riik nüüd ise seda teha (Rootsi valitsuse ajal sai Liivimaa 5/6 kogu maa peremeheks). Ja 1867.a.¹ oligi Liivimaa maapäev sunnitud vastu võtma kindralkuberener J. Hestferi ettepaneku, mille alusel igasse maakogudusse kõster ametisse määrati, kes ühtlasi ka kooliõpetaja ametit oli kohustatud pidama. Samuti nõuti ka kiriku juurde koolide ehitamist. Nii tekkisid kihelkondades köstrikskoolid (õpetajaks oli kõster), milliste kõrval mones mõisas tegutsesid ka üksikud mõisakoolid.

Elevust kooliellu tõi ka Bengt Gottfried Forseliuse tegevus, kelle viimasest eluaastast pärinevad ka esimesed andmed Hargla koolist. Nii oli 1688.a. Lõuna-Eestis 38 kooli umbes 1000 õpilasega.² Samal aastal kirjutas B.G. Forselius oma kooliaruandes, et ka Harglas on üks kool.³ Forseliuse aruandematerjali aluseks võis olla tema sõbra ja toetaja, Tartu Maarjamõisa praosti Chilian Raucherti kiri (alates 1685. aastast Sangaste s.o. Hargla naaberkihelkonnast pastor). Selles kirjas märgitakse muuseas, et pastor

¹ Peeter Pöld, Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 946.

² Samas, lk. 946.

³ A. Tammekann, A. Luha, E. Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V.Valgamaa," Tartu 1932, lk. 253.

Weidemannil on Harglas kiriku juures kool, milles õpilased ei näidanud end mitte laiskadena, sest nad juba jaanuaris katekismust ja lauluraamatut oskasid. Võib arvata, et köstri kool Harglas sajandi lõpul edusamme tegi, sest 1694.a. sai kogudus iseseisvaks ja kuningliku kaskkirjaga määrati igale kirikule köstri ning kooliõpetaja jaoks $\frac{1}{4}$ adramaad maad.¹ See määrus oli Harglas kergesti rakendatav, sest kiriku liigiduses asus redutseeritud Taheva mõisa maa.

Koolide tegevust normaliseeris ka 1694.a. välja antud Liivimaa kirikuseadus.² See kohustas kirikuõpetajaid ja talurahvast nii mõneski haridusaiases küsimuses. Iga pühapäev pidi õpetaja kirikus katekismust lugema ja seletama, rahvast rühmade kaupa selle mõistmises eksamineerima. Keegi, kelle kord oli katsumisele ilmuda, ei tohtinud puududa, muidu tuli trahvi maksta. Õpetajad olid kohustatud kõigi koguduse liikmete kohta nimekirja pidama. Üksikute talude ja majade järgi teadma, kui kaugel keegi usuõpetuses on. See ei olnud ilma lugemisoskuseta läbiviidav. Seepärast pidid õpetajad hoolega selle järele valvama, et lapsed, sulased ja tüdrukud raamatutest lugemist opiksid.³ Kirikukatsumistel pidid õpetajad esitama pihiraamatu, mille järgi katsujad iga koguduse liikme edusammude üle katekismuses võiksid otsustada. Katsujad pidid kaplanitele (abipreester) ja köstritele meelde tuletama, et nad lapsi õpetaksid raamatust lugema. Ka nõuti seaduses, et õpetajad lugemise ja peatükkide katsumise otstarbel

¹ Samas, lk.253.

² Peeter Pöld, Eesti kooli ajalugu, Tartu 1933, lk.39-40.

³ Samas, lk.39.

käiksid majast majja, "niikui see mõlemale poolele kõige nõlpsam". Köstrile määras seadus õpetamisel semisest suuremad ulesanded: ta pidi ise oskama lugeda, laulda ja kirjutada ning koguduse noorsugu neis asjus õpetama. Niisiis oli köstri ametiga kindlalt ühendatud kooliõpetaja kohustused.

Olemasolevail andmeil oli esimene kooliõpetaja Harglas saksa soost, kes Põhjasõja punkedes siit lahkus. Kas köstrile peale maa ka viljapalka maksti, ei ole teada (mõnes kihelkonnas see siiski toimus). Järgmiseks õpetajaks sai Reinu nimeline pärisorjuses olev talupoeg Koikkülalt Zuntzi talust,¹ mis nüüd ühines moisaga. Uus köster-kooliõpetaja oli oma hariduse saanud endiselt köstrilt või koguni Forseliuse seminaris Tartu lähedal. Kirjutamist Hargla köstriks ei õpetatud. Niisiis olid esimesed koolid, nende hulgas ka Hargla köstriks, loodud selleks, et tugevdada kirikliku ideoloogia mõju talurahvanurkadesse. Ühtlasi püüti välja juurida ka rahvausundit, mille mõju kohalike inimeste hulgas oli veel väga tugev. Vaadeldaval perioodil avaldas kooli tegevusele negatiivset mõju ka suur nälg (1695-1697)², mis sundis tuhandeid inimesi Liivimaalt Pihkva kaudu Venemaale põgenema. Kiruti Rootsi valitsust, kes ei teinud midagi tõhusat nälgivate talupoegade abistamiseks. Põhjasõda aga laostas kooli tegevuse Harglas mitmeks aastaks.

¹A. Tammekann, A.Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeidus - V Valgamaa", Tartu 1932, lk.253.

² Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut Eesti NSV ajalugu, toimetaja G.Naan, Tallinn 1957, lk.114.

Kuigi Peeter I juba 1711.a. andis käsu koolid uuesti avada, kulus mitmeid aastaid, enne kui sõja tõttu suletud või vähendatud koolid jälle elujõuliseks said. Uuesti haarasid mõisnikud võimu talurahva üle endi kätte. Kujunes välja Balti erikord, mis oli pärisorjusliku reaktsiooni ja mahajäämuse kehastuseks. Sellest tagasiminekest tingituna leidubki andmeid Hargla koolist alles 1730.a. Nimelt oli sel ajal siin köstriks ja kooliõpetajaks Michel Bender, kelle õpetada oli umbes 70 last.¹ Kirikuõpetaja E.D.Höwel, kes oli tol ajal Harglas kooli ülevaatajaks, kaebas, et lapsed võetakse enne koolist ara, kui nad saavad midagi õppida. Ta palus isegi selle vastu määrust anda. Vastuseks aga soovitati tal ise mõisaomanikuga kokku leppida. Kirikuõpetaja kaebas ka seda, et osa talupoegi on nii vaesed, et ei saa lastele leibagi kooli jargi saata ega raha anda raamatute ostmiseks.²

1741.a.³ jagasid köster ja koolmeister võrdselt ühe päeva maa, mis nad said selle eest, et leerilastele kevaldel ja sügisel katekismust, palveid ja laule õpetasid. Et aga koolmeister rohkem maad ei tahtnud, siis nõudis ta kostri kulimitist osa endale, mida Tahevast ja Didriküllist koguti. Teistelt aladelt sai köster üksi külimitti. Kõigist

¹ A.Tammekann, A.Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa," Tartu 1932, lk. 253.

² A.Tammekann, A.Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjandus - V Valgamaa", Tartu 1932, lk.253.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 2, s.-ü.l.l.6.

aedadest, mis asusid kooli maa-alal, kasutasid nii köster kui ka koolmeister kumbki poole. 1.aprillil 1741.a.¹ jaotas kohalik pastor aiamaad järgmiselt, millega köster ja koolmeister ka rahule jäid. Köster omas:

1. Ühe väikese aia üksi köstri suure rehe ees.
2. Ühe väikese aia rehe taga.
3. Suuremast aiast poole (arvates rehepoolsest otsast).

Koolmeister omas:

1. Väikese aia tema elutoast allpool.
2. Suurest aiast poole (arvates tema elutoa poolsest otsast).
3. Väikese aia, mis asus köstri rehe ja koolmeistri aida vahelisel alal.

Koplikene oli nii koolmeistrile kui ka köstrile uhiseks kasutamiseks.

Peamiseks kirjaoskuse omandamise viisiks jäi siiski kodune opetamine (kirjaoskajad lapsed või vanemad õpetasid nooremaid). Möisnikud koolihariduse andmisest ja koolide ehitamisest huvitatud ei olnud. Et see nii Harglas oli, sellest annab tunnistust järgmine fakt. Kui 1746.a.² nõuti uue köstri- ja koolimaja ehitamiseks toetust kohalikult mõisnikult palkide, lubja ja muu ehitusmaterjali näol, siis saadi kohe eitav vastus. Et abi ikka saada, pidi ülem-kiriku-eestseisja mõisnikku selleks sundima. Samal perioodil sai Hargla kool mõisnike omavoli tõttu isegi kannatada. On teada, et 1745.a. andis Vene keisrinna Jelisaveta Petrovna Koivalinna ühes Taheva mõisaga, mis senini oli kuulunud riigile, parun Delwigile. Parun Delwigi ajal algasid Hargla

¹ Samas, lk.6.

² A.Tammekann, A.Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa", Tartu 1932, lk.253.

koolil murepäevad, kuna puhkes tüli Hargla köstri- ja koolimaa pärast, mida parun endale ihaldas. Tüli tekkis ka köstriite vahel. Kirikuraamat aastaist 1717-1753¹ jutustab, et köster Friedrich Gustav Möller voeti 1746. aasta aprillis nagu kord ja kohus ametisse. Ta pidi kuni sügiseni osalt oma vahenditega, osalt laenatud viljast elama. Kui rukis ja muu teravili oli talgu korras lõigatud ning osa juba külviks pekstud, tuli endine köster Michel ja nõudis kogu rukkisaaki Möllerilt endale. Viimane aga keeldus, kuna ülem-kirikueestseisja von Stackelberg oli kogu rukkisaagi temale lubanud. Et aga koolmeister Hendrik oli Micheli kallimees, siis sai vähemalt tema külviks rukki. Michel sellega ei leppinud ja vaen jäi püsima. 1749.a. arreteeris ta Mölleri venna Reinholdi koos hobusega ja lubas vabastada kas kogu saamata jäänud rukki või 20 rbl. eest. Seda tegigi lõpuks Mölleri poolvend, kes arreteeritu koos hobusega välja lunastas 18 rbl. eest. 1751.a.² laskis parun von Delwig välja mõõta ametimees Arendil kooli ühe päeva maa. Arend aga mõõtis käsu vastaselt vaevalt poole vajalikust kogusest. Alles järgmisel aastal andis parun von Delwig äravõetud maa koos võsastunud heinamaa ja muu sinna juurde-

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev. luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.2, a.-ü.1,1.6.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev. luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.2, s.-ü.1,1.6.

kuuluvaga koolile tagasi. Seda tehingut kinnitas ta oma pit-
satiga varustatud kirjas. Sellega ka tüli koolimaaj pärast
lõppes.

Sellised tülid ja kooli ignoreerimine ei toonud midagi
head endaga kaasa. Küll aga läks edaspidi koolielu ja luge-
misoskuse arendamine Harglas veelgi allamäge, kuna lisaks
mainitule suurenes veelgi pärisorjuslik rõhumine ja ka ven-
nastekoguduse liikumine suruti vägivaldselt maha.

Värskemaid tuuli koolipöllul hakkas puhuma 1765. aas-
tal.¹ Liivimaa maapäeva otsuse ja kindralkuberner Georg
Browne'i alusel olid mõisad kohustatud asutama ning ülal
pidama koole talupoegade lastele. Mõisakoolide ülesandeks
oli samuti nagu köstrikoolilgi ettevaimistus leeriopetusele
ja mis kohustuslikud olid neile lastele, kelle vanemad ei
suutnud neid ise lugema ega katekismust peast ütlema opeta-
da. Hargla kihelkonnas oli asutatud juba enne 1765.a. kooli-
korraldust nimetatud koole. Nii töötas üks selline Mönistes,²
kuna Möniste, Saru, Vatse-Roosa, Laanemetsa ja Taheva vaid
moodustasid Hargla kihelkonna (v.t. lisa 19). 1765.a. asu-
tati koolid ka Laanemetsas (33 õpilast) ja Koikkülas (32 õpi-
last)³. Kõik lapsed aga koolis ei käinud. Naiteks oli Mönis-

¹ Peeter Pöld, Ajalooline ülevaade kooliolude arenemi-
sest Eestis, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja
Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 947.

² A. Tammekann, A. Luha, E. Kant, "Eesti-maateaduslik, tu-
lunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa",
Tartu 1932, lk. 254.

³ Samas, lk. 254.

tes¹ koolikohustuslikke lapsi 232, koolis käis neist vaid 30%. Koolilastest oli kuus aabitsaõppijat, 34 katekismuse lugejat ja 28 käsiraamatu lugejat. Ainult kaks õpilast õppisid ka kirjutamist, mis oli tol korral harulduseks, kuna kirjutamine võeti kulakoolo kavadesse alles 19. sajandil (sada aastat hiljem). Taheva kooliealised lapsed (arvult 31) käisid läheduse tõttu köstrikskoolis ja Kaara mõisas (seitse last), osalt aga õppisid kodus. Üldse oli koolikohustuslikke lapsi Harglas 175 (Kaara mõisa kaasa arvamata). Nii siis sai Hargla kooliealistest lastest koolis käia vaid kuuendik. Ja see oli ka üsna loomulik, kuna Hargla koolimeister (oli tegelikult Koivalinna õue- või piirkonna koolimeister) pidi lapsi lugema õpetama nii Taheva kui ka Koivalinna mõisas. Samal ajal käisid leeriks ettevalmistatud õpilased köstri juures, kes neile andis veel täiendavalt õpetust. Köstrile oli kasutada antud pooleteise päeva maa. Nii jutustab kirikuvisitatsiooni protokoll, 1777.aastast (punktid 2,3,5,6,7,8 ja 10)². Põhjalikuma ülevaate Hargla koolielust 18.sajandi lõpul annab visitatsiooniprotokoll 23.märtsist 1786.a.³. Visitatsiooni eesmärgiks oli kokku kutsuda kõik kihelkonna vastutavad ametimehed: Taheva mõisnik (kirikueestseisja), Delwig, Möniste ja Saru mõisnik Kosküll, Koik-

¹ Samas, lk. 254.

² ENSV RAKA, r. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.l.s.-ü.527, l.2.

³ ENSV RAKA, r. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.l, s.-ü.624, l. 1-13.

küla mõisniku Brüggeri volinik kapten Mirbach, Laanemetsa mõisa valitseja Jankovitš ja kohalik pastor Hartmann. Ühiselt arutati läbi kihelkonna koolide olukord ja otsustati nende tegevus kindlale alusele seada. Visitatsioonil tulemusena leiti, et enamik talupoegade lapsi saab vähe koolis käia. Ei ole ka küllaldaselt koolimaju ja isikuid, kes töotaksid opetajatena. Olemasolevad õpetajad ei seisnud alati ülesannete kõrgusel. Kuigi kirikuõpetaja oli sellisest haldavast olukorrast ülem-kirikueestseisja ametile ettekandeid teinud, ei olnud kihelkonna mõisaomanikud olukorra parandamiseks midagi ette võtnud. Ka Riia asehälduri amet pidi 1765.a. patendile tuginedes nentima, et Hargla kihelkonna mõisnikud ei ole vaeste talupoegade lastele hariduse andmiseks erilist korda saatnud. Selleparast peab nüüd rangelt nõudma köstri- ja külakoolide töö parandamist. Vastuseisjaid mõisnikke tuleb mainitud patendile tuginedes mõjutada. Protokollis tehakse järgmised ettepanekud:

1. Kus on juba sisse seatud köstri- ja külakoolid, seal tuleb talupoegadele, rentnikele ja mõisnikele meelde tuletada koolide ülalpidamist ja hooldekannet. Tuleb ka arvestada kirikuõpetaja ettepanekuid.
2. Kus aga koole veel ei ole, seal peab igasse mõisasse kooli asutama. Selleks tuleb jäädavaks kasutamiseks eraldada suurem hoone koos vastava inventariga.
3. Koole tuleb küttega hästi varustada.

4. Opetajateks võtta korralike elukommetega isikuid. Kirikuõpetaja kaasabil tuleb leida niisuguseid koolmeistreid, kes oskavad lugeda ja on karsked.
5. Kui koolmeister on leitud, tuleb tema tööle rakendada ainult kooli huvides, mitte aga panna teistele töödele. Õpetajale peab palga maksma kirik ja mõis.
6. Tuleb nõuda, et mõisad oma alamate eest hoolt kannaksid. Moisa ametnikud (kupjad ja kiltrid) peavad hoolt kandma, et lapsed korralikult koolis käiksid.
7. Leitakse, et talupojad on vaesed ega suuda söögi ja riiete puuduse pärast lapsi kooli saata. mõisnikud peaksid liigimesearmastusest halastama nende peale ja abistama oma talupoegi. Loodetakse, et alates tänasest (s.o. 23.märtsist 1786.a. -L.M.) nelja kuu jooksul üksikasjalik aruanne koos omapoolsete ettepanekutega esitatakse.

Samas protokollis märgitakse, et Hargla köstrikool asub rehetas, kus ka vilja pekstakse. Hoonei puuduvad aknad, ahi ja korsten ning on viletsaim üle terve kreisi. Ka kooliõpetajast Johannist (Dilrich) ei olevat suurt kasu. Talolla küll tarvilikud teadmised, aga joovat kõvasti. Palgana kasutab ta kolme päeva maad, mida jagab koos köstriga. Peale selle annab iga lapsevanem ühe naela küünlaid ja kaks koor-

mat puid. Kirikueestseisjat kohustatakse uuesti ehitama korralik koolimaja paraja suuruse, tubade, akende, ahju ja korstnaga. Kui aga mõisal juba niisugune noone on olemas, siis tuleb see kohandada kooliks. Kui koolmeister joob ja ei taha oma viga tunnistada, tulen teda vallandada ja uus isik ametisse võtta. Koolmeister ei tohi lapsi päeval ega öösel ükski jätta. Kirikuvoõrmündrit kohustatakse kord nädalas, pastorit kord kuus kooli katsuma. Õpetaja peab aru andma, kelle lapsed ei õpi, et mõis saaks vanemaid sundida lapsi kooli saatma. Taheva mõisas küla- või mõisakooli ei olnud. Parun Delwig rääkis, et vanemad saadavad lapsed köstriks. Nende kooliskäimist pole mõisnik jälginud. Visiteerijatele paistis, et Taheva mõisas on talupoegade laste koolisaatmiseks vähe ära tehtud. Kuigi köstriks asus valla keskel, leiti valik olevat ka külakool ehitada. Taheva mõisas pidi parun Delwig esialgu haarberi koolimajaks andma, kus oleks suurem tuba, akende, ahju ja korstnaga. Hiljem aga tuleb uus koolimaja ehitada, kus ka koolmeister saaks elada. (Mõniste mõisnik Kosküllilt nõuti ka kahe koolimaja ehitamist, pikkusega seitse ja laiusena neli silda). Köstriks õpetaja palgaks määrati seitse vakka rukkeid, kuus vakka otri ja neli leesikat soola aastas mõisa poolt. Ka jäi mõisale õigus nõuda igalt lapsevanemalt kaks naela küünlaid, mida ta iga nädal koolile üle andis. Kui mõisnik mainitud nõudmist ei täida, tuleb temal 50 rbl. trahvi maksta. See summa paigutatakse uue kooli ehitamise fondi, milline töö kohustati lõpetama hiljemalt 1787. aasta mardipäevaks.

Külakoolidest oli sajandi lõpul kihelkonna eesrindlikum Möniste kool,¹ mis asus Saru külas rehetöas ning tubli koolmeister Tammi Henno õpetas lugemist ja kirjutamist, kasutades palgana ühe päeva maad ja olles kogu aasta läbi orjusest ja maksudest vaba. Laanemetsa kool asus mõisa majas. Koolmeister Reinu Gustav sai iga õpilase pealt veerand vakka rukkeid, olles peale selle kooliajal igasugusest orjusest vaba.²

1795.a. oli Tahevas 50 õpilast. Suure näljahada tõttu valitses äärmine viletsus, mille tõttu koolid vastu kevadet täielikult suleti, sest näljasurmale määratud vanemad ei olnud lastele leiba kooli kaasa anda. Ka puudusid lastel pastlad jalga panemiseks. Kõrgemalt poolt antud määrused rahva raske olukorra parandamiseks peaaegu üldse kasu ei toonud.³ Ka 19. sajandi algul jäi koolide olukord samaks. Mainitakse juba ka külakooli. Nii oli 1803.a. külakooli õpetajaks Kiisa Kaarli⁴, kes oli 30 aastane, õpetaja ametit pidanud ühe aasta. Külakoolis kõikus õpilaste arv 15-mõlemast soost lapse ümber. See arv aga olevat muutunud iga

¹ A. Tammekann, A. Luha, E. Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa", Tartu 1932, lk. 255.

² Samas, lk. 255.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 639, l. 1.

⁴ Samas, s.-ü. 629, l. a.

nädal korratu kooliskäimise pärast. Samal aastal oli köstri-
kooli õpetajaks Johan Kerstens¹, 30 aastat vana, õpetaja
ametit pidanud kuus aastat. Õpilasi oli² köstri-
koolis 30, kuid mitte kogu aeg, sest koolis käimine oli korratu. Koo-
lis käijate vanus kõikus 7-16.aastani. Pärast seda mindi
leeri. Õpilastel puudus korralik toit ja riietus. Molemate
opetajate palgaks oli maa ja vili, oma tööülesannetesse suh-
tusid nad hasti. Nad oskasid ka ise lugeda ja kirjutada ning
omasid usuilisi teadmisi. 1806.a. tõsteti köstri- ja ühtlasi
ka kooliõpetaja J. Kerstensi palka³. Nii sai ta kooli maalt
70 vakka rukkeid, 30 vakka otri, 40 vakka kaeru, 5 vakka
herneid, 2 vakka linaseemet, 8 vakka ube, 60 vakka kartu-
leid, 2 vakka läätsi, 18 leesikat linu, 40 koormat heinu
ja 600 leesikat õlgi. Valla poolt anti lisaks veel 38 2/3
vakka rukkeid ja 38 2/3 vakka otri.

Hariduse levikule aitas mõnevõrra kaasa ka kihelkonna
piibliseltsi tegevus. Originaaldokument jutustab järgmist:

Sädusse

Hargla kihelkonna Pibli-abbi-seltsi rahvale tettu 1818.

¹ ENSV RAKA, r. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla
kogudus, nim.1, s.-ü. 629, 1.2.

² Samas, s.-ü. 629, 1.1.

³ Samas, s.-ü. 524, 1.2.

aastal.¹

p. 10. Seesama väikese piibli-seltsi või piibli koguduse vanemad on ka Hargla kihelkonna koolivanemad. Kui kogudus või piibliselts kokku tuleb, peab seal ka koolidest ning õpetamise parandamisest kõnelema, nõu küsima ja nõu andma. Koolivanemate kohustuseks on avalikult rääkida kooliasjade pärast nii peremeeste kui ka kõikide teiste lastevanematega kui ka aitajatega kooli asjas.

p. 11. Koolivanemad ei või oma vaeva eest rahalist tasu võtta. (Kaasaegses keeles - L.M.).

Niisiis oli haridus vaadeldaval perioodil põhiliselt valitseva klassi eesõigus. Möisnikud kartsid talurahva hariduse tõusu ning vene keele oskuse levimist rahva seas, sest see oleks kergendanud talupoegade siirdumist linnadesse ja teistesse Venemaa kubermangudesse. Samuti kartsid möisnikud, et kui talupojad omandavad kirjaoskuse, valmistavad nad endile ise pärisorjusest vabastamise tõendid, nn. "vabaduskirja". Talurahva huvi hariduse algete vastu oli aga suur. Hargla koolides saadi õppida ainult lugemist, usuõpetust ja kirikulaulu.

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü. 103, l.4.

H A R G L A KIHELKONNAKOOL:

Tänapäevani säilinud viimane kihelkonnakooli hoone.

Seoses kapitalistlike suhete arenemisega tekkis 19. sajandil, ta esimesel poolel, talurahva nulkades järjest suurem vajadus koolihariduse järele. Et aga Hargla köstrikskool oli endiselt mõisniku ja pastori meelevalda all, siis jäid kooliolud mitmeti analoogiliseks olukorraga sajandi algul. Ka kirikuõpetaja Poppeni 1803. ja 1804.a. kooliaruandeist¹ nähtub, et mõisnikud olid Harglas koolikohustuse vastu ja eelistasid koduõpetust vanemate poolt. Õppetöö kestis tavaliselt 10.novembrist kuni 10.märtsini kaks kuni kuus päeva nädalas. koolis käidi 1-3 aastat. Valitses tuupimine ja kepidistsipliin. Õpetati ikkagi peamiselt usuõpetust, lugemist ja kirikulaulu, millele hiljem lisandus ka kirjutamine ja arvutamine.

1806.a. otsustati asutada Liivimaa talurahvaseaduse alusel senise Hargla köstrikskooli asemele kihelkonnakool. Nimetatud kool peab olema igas kihelkonnas, kus on 2000 meestehinge (§ 517)². Väiksematel kihelkondadel on luba

¹ A.Tammekann, A-Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V valgamaa", Tartu 1932, lk. 255.

² J. Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnes aastakaik, 1920, lk. 32-33.

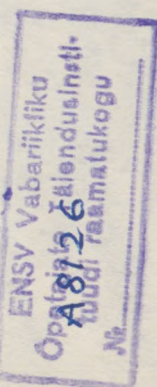
kooli ülalpidamiseks ühineda. Kihekkonnakoolis peab vähemalt 12 õpilast kaima. Kui vabatahtlikke käijaid nii palju ei leidu, siis otsib koolikonvent tarviliku arvu lapsi ja paneb nad kooli. Nende laste ülalpidamine, kelle vanemad ehk hoolekandjad seda ise teha ei jõua, sünnib valdade kullul. Õppeaeg on seesama, mis kogukonnakoolides. Õppeaineiks kirjutamine, rehkendamine, kirikulaulude laulmine, katekismus ja üleüldised teadmised ebausü körvaletõrjumiseks, hädaõhtude eest hoidmiseks ja mõistlikuks kutsetöö tegemiseks. Kooliraamatute, kirjutusmaterjali, lambiõli ja kooliasjade kulud võetakse nende laekast, kelle liikmed nad on.

Nii ütles seadus. Mõis aga kooli majandamisest huvitatud ei olnud. Paljud mõisnikud avaldasid isegi kahtlust, et kas eestlane on haridusvõimeline ja kas ta peale koduse lugemaõppimise veel mingit kooli vajab.

Lisaks sellele avaldas vastuseisu uuele koolikorraldusele ka konsistoorium, kes ei olnud rahul koolide eraldamisega tema kompetensist.

Tuginedes mainitud seadusele määrati Harglas üksikasjalikult kindlaks isegi uue kooli majanduslik alus. Nii pidi kooli tulema 18 paremat külakooli õpilast (valitud õpilased). Kaks kohalikku mõisnikku annetasid isegi teatud summad vaesemate õpilaste ja kooli toetuseks, aga see plaan jäi vaid paberile. Kuna kihelkonnakooli hoone oli ehitatud, siis otsustati kool organiseerida 1829.aastal.¹ Pastor tea-

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü.527, l.s.

tas, et koolile on leitud sobiv isik ja kirikukonvent määras koolijuhatajale (õpetajale) palgaks 25 rbl. hõbedat, 12 vakka rukkeid, 12 vakka otri, 2 vakka herneid, 2 vakka ube ja korteri kütteks 20 sülda puid. Korrapäraseks õpilaste ülalpidamiseks määrati $\frac{1}{12}$ vakka tange, $\frac{1}{12}$ vakka ube või herneid, 3 naela soola ja $\frac{1}{2}$ naela rasva õpilase kohta. Koolilaste arv ei tohtinud üle 24 olla. Kui lapsi oleks rohkem leidunud, siis ei oleks võinud koolmeister vastuvõttu teostada pastori loata. Kihelkonnakooli õpetaja oli samaaegselt ka köster.¹

Vaatamata igasugusele vastuseisule laskis Hargla kihelkonnakool välja esimese lennu õpilasi aastal 1832. See lend koosnes 24 poisist, kes olid rahuldavalt lõpetanud kolmeaastase koolikursuse.² Olgu märgitud, et kindralsuperintendent Sonntagi aruande järgi Liivimaa Eesti osas oli 1834.a. vaid seitse kihelkonnakooli 79-85 õpilasega.³

Kihelkonnakooli peamiseks ülesandeks oli tegelike pere-meeste ja vallakooliõpetajate ettevalmistamine elule. Sel-
leparast võeti kooli eelisjärjekorras vanemaid perepoegi.

¹ Samas, s.-ü. 620,1.7.

² A.Tammekann, A.Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa", Tartu 1932, lk. 255.

³ Peeter Pöld, Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 950.

Seoses 1816. aasta talurahvaseadusega, hakkasid arenema vallad. Ka mõisakoole kutsuti nüüd vallakoolideks, kuna nende ülalpidamine jäi nüüd valdade hooleks.

Ülevaate Hargla kihelkonnakooli tegevusest annab kirikuõpetaja aruanne, mille ta koostas 1834.a. Valgas toimunud Liivimaa opetajate sinoidi poolt moodustatud koolikomisjoni küsimustele.¹

Kooli otstarve Harglas "... oli ja on kõige pealt vaimlist ja usulist haridust kihelkonnas edendada". Tee, mis eesmärgile viib, on aruandja arvates järgmine: "Kõige pealt võetakse kooli anderikkamaid peremeeste poegi, sest ete nemad oma elus isade jareltulijatena tulevikus tähtsamat osa saavad etendama kui samaandelised vaesemate vanemate lapsed. Kus vaesemate laste juures iseäralisi vaimuandeid avalikuks tuleb, seal ei jaeta neid mitte hooletusse, vaid naritakse hoolega, et neist tublid külakooliõpetajad teha. Selle eesmärgi kättesaamiseks on tarvis olnud õppeainete kindlaksmääramisel kõik välja jätta, mis kasvandikke nende senisele seisusele võöraks võiks teha ehk rahvust (die Natonalität) haavata".²

¹ J. Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920, lk. 40-43.

² J.Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920, lk. 40.

Kihelkonnakoolis õpetati usuõpetust, lugemist, kirjutamist (ilu- ja õigekirja), koorilaulu, kirjaseadmist ja maateadust ning looduslugu (viimaseid aineid igas kihelkonnakoolis ei õpetatud).

Kooliaja pikkus oli kolm aastat talvekuudel. Suvel pidid õpilased kahe nädala sees kaks päeva kooliõpetaja juures kordamas käima. Koolimaja harglas oli ehitatud kihelkonnakooli maa peale, milles olid avarad ruumid koolile ja kooliõpetajale. Kihelkonnakooli ülalpidamine oli konventide otsuse läbi korraldatud ja kindlustatud. Kooliõpetaja palk pisut paranes ja oli järgmine:

"... 25 rubla nõbedat, 12 vakka rukkeid, 12 vakka otri, kaks vakka nerneid, kaks vakka ube, 20 sülda puid, iga peremehe käest üks nuust (Griest) heinu; peale selle on veel üheksa vakamad tühja kooli maad tarvitada."² ¹

Õpilaste toitlustamiseks anti iga lapse kohta magasiniaitadest pool vakka rukkeid kuus. Liha, tangu, soola, aia-vilja jne. pidid lapsevanemad andma. Kihelkonna kulul osteti vajalikud kooliraamatud, rehkendamistahvlid, kirjutamis-paber ja küünlad valgustamiseks. Koolis käis 24 poissi.

Kihelkonnakooli töö tagajärgedega oli aruandja rahul. Õpilased suhtusid töösse tõsiselt. Enamus õpilasi hakkas pärast kooli lõpetamist külakooliõpetajateks ja neid nimetab aruandja kõige paremateks teiste hulgast. Kihelkonnakoolide tegevuse tagajärgede peale vaadati mööduandvates ringkondades umbusaldusega. "Iseäranis kardeti, et õpilased

¹ Samas, lk. 41.

kanjulikku üldharidust (Überbildung) saades oma seisusele selja pööravad ja ka kõlbliselt hukka lähevad."¹

Küsimusele, "... kas kooli senine tegevus loota laseb, et tema edasikestmine maarahva hariduseks üleüldse tähtsalt kaasa mõjub või üleharidust saavutab", vastas aruandja: "Harglas on kasvandikud tänini oma ülespidamise, usinuse ja sõnakuulmise läbi tuttavaks saanud ja rõõmustavad kogudust pühapäeviti ilusa lauluga." Sellepärast võib õpetaja rahuliku südametunnistusega vastata, et "... kool Hargla kihelkonna rahva hariduse edendamiseks kaasa saab aitama ja mingi ulenariduse sünnitajaks ei saa."²

Esitades aruande lõpus oma soovid ja kavatsused, märgib aruandja: "Õpetaja tahaks sinoidil kõne alla võtta, kas ei saaks kihelkonnakoolide kasvandikke vähemalt teatud aja kestel nekrutikohustustest vabastada, sest väga valus on näha, et kooli esimene vili liiga ruttu silmade eest ära kaob."³

¹ J.Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W.Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920, lk.43.

² J. Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W.Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920, lk. 43.

³ Samas, lk.43.

Põldikese rahvakoolide olukorrast 1839.a. Võru maakonnas annab Heinrich Georg von Jannau (oli Laiuse õpetaja 1822-1864) Tartu ja Võru maakonna koolide katsumise aruanne. Nii oli Võru ringkonnas elanikke 114385, 16 kihelkonda, kooliealisi lapsi 16926, külakoole 196, kihelkonnakoole ainult kaks! (ka Hargla) 24 õpilasega. (Üldse oli Liivimaal seitse kihelkonnakooli umbes 80 õpilasega)¹.

Katsumise tulemused:

hästi lugeda oskajaid 4832

keskmiselt lugeda oskajaid..... 5594

veerijaid ja a,b,d lugejad..... 4735

Võru mõlemas praostkonnas tuli saja lapse kohta keskmiselt 65 lugeda oskajat.

Nagu eelpooltoodust nähtub, vähendasid vallad õpilastele määratud toetust. Sellest tingituna ei suutnud majanduslikult vähem kindlustatud vanemad lapsi kooli saata ja õpilaste arv kihelkonnakoolis hakkas vähenema. Nii oli poisse koolis 1840/41.õppeaastal vaid 13¹, neist neli Mönistest, kolm Sarust, kaks Tahevast, kaks Koikkulast ja kaks Lätimaalt. Kõigi õpilaste lugemisoskus ja katekismuse tundmine oli hea. Õpetajaks koolis oli köster Johan Stamm. 1841/42.² õppeaastal aga suleti kool hoopiski, kuna vallal ei suutnud teostada hoolekannet. Järgmisel talvel aga taheti kool uuesti avada. Ja nii oligi. Koolmeister Johan Stamm sai kuidagi

¹ P.Pöld, Eesti kooli ajalugu, Tartu 1933, lk.86.

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1,s.-ü.637,1.8.

² ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim.1,s.-ü.35:2, 1.15.

kokku kaheksa¹ poissi ja alustas nendega õppetööd. 1843.a.² kevadel lõpetas neist kuus kolmeaastase kursuse. Kaks pois-
si võis oma võimete poolest isegi koolmeistriteks edasi õp-
pima hakata. Üldse olid õpilaste teadmised ja oskused röömus-
tavad. Sellest võis pastor järeldada, et koolmeister pole
oma töös veel "tuimaks muutunud". Et õpilased ka tallinna
keelt õpiksid, olid koolil olemas järgmised raamatud:³

O.W.Masing "Pühapäeva Wahhe-luggemised" - 16 eks.

"Uue testamendi lood" - 16 eks.

"Vana testamendi lood" - 16 eks.

Puudust tunti lauluraamatutest.

1843.a. sügisel tuli kooli üheksa⁴ poissi. Koolmeister
Stamm, kes oli väga usin oma töös, suutis magasiahtadest väl-
ja nuruda õpilaste toitlustamiseks vajaliku teravilja. Vane-
matel tuli anda ainult juurvili. Järgmisel aastal oli koolis
ainult 7 õpilast.⁵ Ühe õpilase teadmised osutusid katsumisel
halbadeks kõigis õppeainetes. Vaatamata sellele, et kõik lape-
sed koolis edasi ei jõudnud, kiitis kohalik pastor Kolbe
J.Stamme, kes koolitöö kõrval tegeles ka organistina. Pastor
ütles,⁶ et koolmeistril on nii tööalased kui ka käitumine hea,

¹ Samas, s.-ü. 35:4,1.17-18.

² Samas, s.-ü. 35:4,1.19.

³ ENSV RAKA, r. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet,
nim, l, s.-ü. 35:4,1.22.

⁴ Samas, s.-ü. 36:2,1.19.

⁵ Samas, s.-ü. 24,1.6.

⁶ Samas, s.-ü. 36:4,1.102.

kuid mitte absoluutsed. Tema suur püüdlikkus ja hea tahe asendavad palju ning annavad põhjust loota tulevikus veelgi paremaid tulemusi. Üks puudus siiski kooimeistril olivat. Ta ei oskavat õigesti seletada piibliloo tähendamissõnu ja õpetusi, kuna ei saavat sellest isegi õigesti aru. Sedasi jäi kogu töö vaid mehhaanilise lugemisoskuse arendamiseks.

Seoses massilise usuvahetamisliikumisega aastail 1845-1848 siirdus Harglas ronkesti talupoegi vene õigeusku, lootuses usu vastuvõtmisega hingemaad saada. Nii jäi Tahevas 72 peremehest luteriusku vaid 40 peremeest.¹ Uutele õigeusulistele hakati valitsuse käsul kohe uusi kihelkonnakoolle asutama (1845), kuhu lubati vastu võtta ka teistest usutunnistustest lapsi.

Sellest tingituna, et palju õpilasi usuvahetusest tingituna siirdus õppima veneusulistele avatud koolidesse, jäi õpilaste arv Hargla luteri kihelkonnakoolis väga väikeseks. Et õpilased olid ka toiduga halvasti varustatud ja õpetaja saadeti Valka abikursustele jaanuarist kuni juunini, siis kool suleti² 1846.a.

Õpetajate olukord vaadeldaval perioodil oli väga vilets. Nende sissetulek vastas kehvtalupoja omale ja nad pidid sageli otsima lisatööd, et ära elatuda. Palga maksmine oli

¹ A.Tammekann, A.Luha, E.Kant, "Eesti-maateaduslik tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa", Tartu 1932, lk. 248.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. l, s.-ü. 637, l. 9.

korratu. Õpetajate hariduslik tase oli madal. Selle paranemisele võis loota aga 19.sajandi teisel poolel, kuna 1849. aastal avati Valgas J.^cZim^zse poolt seminar lätlastele ja eestlastele kihelkonnakooli õpetajate ettevalmistamiseks.

1850.a. 23.juuni erakorralise visitatsiooni protokollis¹ on märgitud, et kihelkonnakooli maja ja õpetaja on olemas, aga viimase nelja aasta jooksul ei ole õpilasi olnud. Nii-
kaua ei ole ka õpetaja palka saanud. Nüüd koguduse liikmed lubasid konvendi otsuse (12.08.1846.a.) alusel 50 rbl. iga nelja aasta eest maksta, millega ka koolmeister nõustus. Kohalik pastor suunas tema vastutahtmist Valka abikursustele. (1858.a. visitatsiooniprotokollis² on märgitud, et 1850. a. oli koolis neli õpilast).

Uuesti alustas kool tööd 1851.a. detsembris kaheksa õpilasega.³ Varsti pärast koolitöö algust saadeti kaks või kolm õpilast haigestumise tõttu koju. Pärast jõule kannatas kooli tegevus kord laste kord koolmeistri haiguse tõttu. Veebruaris jäi hoopis seisma. Järgnevail aastail oli koolis ka vähe õpilasi.

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim.1, s.-ü.54:11, l.5.

² Samas, s.-ü.54:30, l.4.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü.638, l.1.

Aastad	1852 ¹	1853 ²	1855 ³
Õpilaste arv	5	10	9

Koolmeistri ja õpilaste rõõmuks õnnestus 1856.a.⁴ mu-
retseda koolile orel, millega loodi eeldused muusikalise
kasvatuse parandamiseks.

Põgusama ülevaate kooli tegevusest annab 1858.a.⁵ vi-
sitatsiooniprotokoll. Kooli peab kihelkond üleval rahulda-
valt. Kooli saamiseks pidid õpilaste vanemad pöörduma soo-
viavaldustega kihelkonna koolivalitsuse poole. Vastu võeti
mitmesuguses vanaduses, enamuses aga 15-17 aastaselt. Õpi-
laste varustamine kõige koolitööks vajalikuga toimus vane-
mate poolt. Viimase kuue aasta jooksul oli mõisnik von Wulf
kaks õpilast oma kulul kooli saatnud. Õpilastele valmistas
toitu koolmeister vastava tasu eest. Küttepuud saadi mõi-
sast. Õpilased käisid koolis kolm talve. Sama palju aega
kestis ka kihelkonnakooli korraparane kursus. Opetati aru-
saadavat lugemist, kalligraafiat, ortograafiat, rehkenda-
mist, piibli ajalugu, katekismust, laulmist noodi järgi,
geograafiat ja loodusopetust. Koolipäev algas palve ja lau-
luga, edasi aga kulges töö kindla plaani (õppekataloogi)

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla
kogudus, nim. l. s.-ü. 637, l. 2.

² Samas, s.-ü. 637, l. 3.

³ Samas, l. 5.

⁴ Samas, s.-ü. 631, l. 5.

⁵ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet,
nim. l. s.-ü. 54:30, l. 4-3.

järgi. Distsipliini loomiseks kasutati manitsusi ja kergemaid kehalisi karistusi. Koolil olid olemas kõik vajalikud õpperaamatud, klassitahvel, krihvlitahvliid ja muu vajalik kirjutusmaterjal. Õpetaja määras ametisse kirikukonvent. Palgaraha maksis mõis, palgavilja andis vald. Alates vene usku siirdumisest pole õpetaja viljapalka saanud. Koolmeister oli ühtlasi ka köster, abilist temal ei olnud.

1859.a. juunis¹ tabas kooli raske kaotus - suri kauaegne köster ja koolmeister Johan Stamm. Kuigi mehel olid nõrgad vaimuanded, suutis ta oma püüdlikkusega Hargla kihelkonnakooli heaks üalju korda saata. Ta oli entusiast, kes vaatamata madalale palgale ja viletsale koolimajale, saatis ellu palju laia silmaringiga noori.

Et uut õpetajat ei õnnestunud kohe saada, siis oli kool 1859/60.õppeaastal suletud.² Viimaks tehti surnud kihelkonnakooli õpetaja Johan Stamme pojale Juliusale, kes oli lõpetanud Valga kreiskooli ja töötas õpetajana Kodaveres, ettepanek tulla üle Harglasse. Siinse madala palga ja viletsa koolimaja pärast andis ta aga eitava vastuse. Kui aga kooli olukord parandati, oli ta nõus Hargla kihelkonnakoolis tööle asuma.

Hoolimata balti parunite ja pastorite püüdest hoida eesti rahvast pimeduses ja kooli kasutada saksastamise eesmärgil, hakkas rahvakool Liivimaal 1849. ja 1860.a. seaduste alusel taaselavnema. Hargla kihelkonnakool jätkas oma

¹ ENSV RAKA, r. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü. 639, l.12.

² Samas, l.12.

tegevust. Hakkas ju talupoeg nüüd järk-järgult vabanema teoorjusest, kindlustus maa pärisomadus ja viidi läbi rida tähtsaid parandusi maakoolide kohta antud määrustes. Nii täiendati senine koolivalitsuse korraldus uue astmega, kihelkonna koolivalitsusega, millest peale kiriku eestseisja (moisniku) ja kirikuõpetaja ka kihelkonnakooli õpetaja ja kihelkonna koolivanem (talupoeg) osa võtsid. 1862.a. kirjutas von Klot oma kooliaruandes¹, et Hargla kihelkonnakoolis on mõndagi rõõmustavat, ka olevat von Strandmann lubanud kooli maad ära mööta. Koolivisitatsiooniprotokoll sama aasta 9.maist² aga ei räägigi eriti rõõmustavat. Esile tõsta võiks vaid seda, et õppetöö tulemused olid võrdlemisi head ja õpilased olid senisest suuremal määral iseseisvalt mõtlema hakanud. Muidu jäi olukord paljudes küsimustes analoogiliseks 1858.aastaga. Kooli ülevalpidamine kihelkonna poolt oli väga vilets. Õpilaste arv jäi endiselt väikeseks - õppis vaid kümme poissi. Kolm neist olid eraõpilased. Kooli pääsemine olenes pastori valikust (valiti paremad vähemalt 15 aastased noorukid registreeritute hulgast). Õpilaste ülevalpidamine toimus ikkagi vanemate kulul.

Mönistest käis siiski koolis kolm ülalpeetavat. Õpilaste toitlustamist kooli poolt ei teostatud. Nad söid seda sööki terve nädal, mis olid kodunt kaasa võtnud. Koolitöö kestis mardipäevast jüripäevani kolm talve. (sama pikk oli ka korrapärane koolikursus). Õppeained jäid muidu endisteks.

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü.631, l.49.

² ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonnakooliamet, nim.1, s.-ü.55:6, l.4-5.

Ainult loodusloo õpetamisest ei räägita sõnagi. Päevarežiim oli koostatud kohaliku pastori poolt. Karistati manitsemisega. Esimesel talvel aga anti ka kergelt "naha peale" (Stripps), kui tarvis oli. Vajalikud õppevahendid ja raamatud olid koolil siiski olemas. Opetaja palgati ametisse kirikukonvendi poolt. Töötasuks sai ta endiselt rahapalka, kuna vene usku siirdumisest alates vald viljapalka ei maksnud. Opetaja Julius Osvald Stamm töötas ilma abiliseta ja pidas ka köstri ametit.

19. ja 20. mail 1865.a.¹ käisid kooli katsumas Räpina pastor Masing ja Urvaste parun von Samson. Võrreldes 1862. aastaga oli kooli olukord monevõrra muutunud. Kooli ülevalpidamine kihelkonna poolt oli paranenud ja toimus päris hästi. Õpilasi oli juba neliteist, neist kolme Möniste poissi koolitati endiselt tasuta. Küttega varustas kihelkond, küünlaraha aga pidid maksma õpilased. Kooliaeg ja õppeained jäid samaks, juurde olid tulnud aga saksa keel. Karistusena korrarikkumiste puhul kasutati autrahve ja vabaduse piiramist. Õppevahendite kogu oli rikastunud mõnede maakaartidega. Ka koolmeistri palk oli tõusnud. Nüüd sai ta 50 rbl., 12 vakkarukkeid ja samapalju otri. Õppetöö tulemusi hinnati järgmiselt: laulmine - hea, katekismus - hea, piiblilugu - hea, kirjutamine - täiesti hea, saksa keel - hea, geograafia - hea ja reformatsiooni ajalugu - hea. Võõrkeelesissetoomine

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim.1, s.-ü.55:16,1.7.8.11.

kihelkonnakooli paistis tõesti vajalik olevat. Seda tõestab ka pastori aruanne 1872./73.¹ õppeaasta kohta. Nimelt leiab mustakuuemees (oli Harglasse tulnud alles eelmisel aastal), et koolis oma õppekeelt ei ole. Kuna eestlased ja lätlased üksteisest aru ei saanud, pidi koolmeister saksa keelt tarvitama ja seda rohkem ka õpetama. Sel põhjusel teiste aine- te õpetamine mõnevõrra lonkas. Koolituba oli küllaldase suurusega, aga seinad vajasid tihendamist ja valgendamist, kuna olid väga mustad. Ka puhtus mõjub kasvatavalt! Lauad ja pingid puudusid koolil täiesti. Koolmeistri usinuse kohta ei saa aruandja midagi ütelda, kuna ta ei tea, kui suur osa kõigist puudustest koolmeistri süüks langeb. Laulmise õpetamist sel kooliaastal takistas laste pidev kõha², millest tingituna ei saanud uusi meloodiaid juurde õpetada. Läti rahvusest õpilasi ei saanud pastor katsuda, kuna ei osanud läti keelt.³

Koolivisitatsioonil korraldaks katsumus tavaliselt kaks väijastpoolt oma kihelkonda pärinevat isikut. Nii oli see ka 1874.aastal⁴, mil vaimulikuks koolirevidendiks oli taas Fr. Masing Rāpinast ja ilmalikuks revidendiks A. von Strick.

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü. 640, l.4-5.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü. 640, l.12.

³ Samas, l.16.

⁴ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim.1, s.-ü. 55:52, l.1-2.

14. mail kell 10.30 kogunesid koos revidentidega kirikusse kirikueestseisja Menzenkamp, kohalik pastor Christiani, õpetajad ja õpilased. Pärast lühikest avatseremooniat (palve, laulmine) algas laste teadmiste kontrollimine (katsumine) piibliloos, lugemises, katekismuses, laulmises, kirjutamises ja arvutamises. Pärast katsumist läks vaimulik revident jälle kantslisse ja teatas kontrollimise tulemused. Ühtlasi manitses ta õpetajaid ja koolivanemaid, et nad peaksid truult ja südametunnistusega oma ametit. Koolinoored aga peavad olema hoolsad ja sõnakuulelikud. Lõpuks jälle palvetati ja lauldi. Katsumise tulemustest nähtub, et eelmisel talvel oli eriti suurt rõhku omandud saksa keele õppimisele. Kaks poissi, kes olid kihelkonnakoolis õppinud vaid ühe talve, oskasid juba üsna hästi saksa keeles vestelda. Teistes ainetes olid nende teadmised vähem head. Enamus kihelkonnakooli õpilasi oli katsumise ajaks juba linna kreiskooli või ametit oppima läinud.

15. mail 1874. a. kogunesid samad isikud, kaasa arvatud kihelkonnakooli õpetajad ja koolivanemad pastoraati, kus anti vastused revidentide visitatsiooniküsimustele. Kui koolialased küsimused olid lahendatud, manitsesid revidendid taas koolisviibijaid ja nõudsid neilt hoolsat tööd. Antud vastustest selgub, et koolituba mahutas 16 õpilast ja oli valgusküllane. Üksikud seinad aga vajasisid remonti. Viimasel aastal õppis koolis 12 õpilast, kes olid valitud kooli kihelkonnakooli õpetaja poolt. Valituse eelteadmised pidid olema head. Mainitakse, et kadakasaksad siiski koolis käivad, momendil neid aga ei ole. Koolikursuse kestvus oli kaks

aastat. Õppetööd aga kavatsetakse pikendada ajavahemikule 1.septembrist kuni 1.juulini. Muutusi oli tehtud ka õppeplaanis. Opetati nimelt saksa keelt, vene keelt, eesti keelt, rehkendamist, laulmist, geograafiat, oreli- ja viiulimängu, reformatsiooniõpetust, ajalugu ja loodusõpetust. Õpilaste teadmised¹ hinnati enamuses ainetes heaks. Katekismuses aga olid teadmised rahuldavad, rehkendamine oli koguni puudulik. Rääkimine saksa keeles oli päris hea, vene keelt osati väga vähe. Kooli päevarežiim oli järgmine:

Õppetöö kell 8-12 ja 14-17

Lounavaheaeg kell 12-14.

Pärast kella 17 toimus aiatöö-

Iga päev peeti hommiku ja õhtupalvet. Distsipliin oli seadusepärase. Ka vajalikke õppevahendeid leidsus piisavalt. Õpetaja Julius Stamme palk jai endiseks. Kooli tegevuse üle pidas järevalvet kohalik pastor Christiani, kes oli ka koolivalitsuse liige.

Nagu kõigist eelmistest visitatsiooniprotokollidest nähtub, esines kooli õppeplaanis peaaegu igal aastal muutusi ja võrdlemisi suuri. Olukorra stabiliseerimiseks anti 1874.a. välja "luteri usu maakooli õpetuse plaanid". Nende alusel pidi õpetus kihelkonnakooli alamas astmes toimu- ma emakeeles. Alates teisest klassist toimus õpetus saksa keeles (välja arvatud usuõpetus, mida õpetati emakeeles).

¹ ENSV RAKA, f.1167, Tartu ja Võru maakonna kooli-
amet, nim.1, s.-ü.55:52, l.4.

Kihelkonnakoolid valmistasid lapsi ette kõrgemasse kooli astumiseks. Kreiskoolivalitsuse loal võis kolmanda kõrgema klassi juurde lisada.

Kaheklassilise kihelkonnakooli tunnikava¹.

Õppeaine	II klassis (jaos) tunde	I klassis (jaos)tunde
Usuõpetus	4	4
Emakeel	5	2
Saksakeel	5	6
Vene keel	3	3
Rehkendamine	5	4
Geograafia	2	2
Ajalugu	2	2
Kodulugu	-	3
Joonistamine	1	2
Laulmine	2	2
Võimlemine	2	2
Aiatöö	2	2
Kokku:	34	34

Tugevasti arenesid edasi õigeusu koolid, kuna neid asus valitsus rahaliselt toetama. Õppima võeti ikkagi peamiselt peremeeste lapsi (keskmiselt 7/8 õpilaste arvust). Peremehed olid kehvikute ja maatameeste laste koolitamise vastu, rää-

¹ Peeter Pöld, Eesti kooli ajalugu, Tartu 1933, lk. 122.

kides, et neist kasvavad ainult hobusevargad. Nad kartsid, et maatööline saab liiga targaks ja hakkab peremehele vastu.

Nüüd möni sõna kihelkonnakooli hoonest. Nagu arhiividokumendid jutustavad¹, oli Hargla kihelkonnakool aastail 1829–1882 köstrimajja paigutatud. Kuigi 1829.a. 28.juuni kirikukonvendi protokollis öeldakse, et kihelkonnakooli hoone ehitamine olevat lõpetatud, tuleb selle all siiski mõista köstrimaja ja sinna paigutatud kihelkonnakooli. Et maja oli muutunud vanaks ja seinad ei pidanud enam tuult, otustati ehitada kooli jaoks uus hoone. Selleks lasti 1875.a.² P. Lensinil koostada ehituse eelarve (alus: kirikukonvendi otsus 5.jaanuarist 1872.a.) (v.t. lisa 2).

Vundamendi 63 kantsülda á 160 1.kop. 100 rbl.80 kop.

Seinte ülesraiumine (titsimine) 100 ruutsülda

á 200 kop. 200 rbl.

Viilude ülesraiumine (titsimine) 100 ruut-

sülda á 200 kop. 20 rbl.

Aknaavade tegemine 15 tk. á 4 rbl. 60 rbl.

Ukseavade tegemine 13 tk. á 4 rbl. 52 rbl.

Keldri eeskoja valmistamine 10 rbl.

Trepi tegemine tegemine pööningule 23 rbl.

Talade ja roovlattide paigaldamine

13 tk. á 3 rbl. 39 rbl.

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Besti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü.527, 1.3.

² Samas, s.-ü.643, 1.23.

Lae tegemine 55 ruutsülda á 100 kop.	55 rbl.
Majatrepi tegemine koos katuse, lae ja pörandaga	35 rbl.
Katuse roovimine 88 ruutsülda á 5 kop.	4 rbl. 40 kop.
Pörand panemine 55 ruutsülda á 1 rbl.	55 rbl.
Köögi trepi tegemine	11 rbl.
Kaks korstnat 10 jooksvat sülda á 150 kop.	15 rbl.
Simsi valmistamine 34 jooksvat sülda á 50 kop.	17 rbl.
Kelder välja kaevata	20 rbl. 80 kop.
Summa:	720 rbl.

Vähempakkumiseta töö.

Katus katta 88 ruutsülda á 130 kop.	114 rbl. 40 kop.
Kahhelkivid kane ahju jaoks 1200 tk. á 5 rbl.	60 rbl.
Kahe ahju tegemine	60 rbl.
Pliidi ja soojamüüri tegemine	10 rbl.
Akende klaasimine ja hingede panek 15 tk. á 5 rbl.	75 rbl.
Lukud ja hinged 13 ava kohta á 4 rbl.	52 rbl.
Ahju ja pliidi tarbed	17 rbl.
Kaks ventilaatorit á 250 kop.	5 rbl.
Raud ja naelad ahju jaoks	5 rbl.
Kolm puuda latinaelu	12 rbl. 90 kop.
Uksed ja aknad värvida á 2 rbl. ava kohta	36 rbl.
Pesemise aparaat	75 rbl.
Summa:	522 rbl. 30 kop.

Summa: 720 rbl.

Summa: 1242 rbl. 30 kop.

Kuigi eelarve oli valmis, sai koolimaja ehitus teoks alles 1882.a.¹ Hoone ehitati köstri nõuande põhjal kihelkonnas kehtivate kirikuehituste kombe järgi nii, et kirikumöis andis materjali ja talupojad vedasid selle kohale. Rahalised kulutused jaotati talupoegade ja mõisate vahel pooleks.

Nii sai siis kool lõpuks korralikumad ruumid. Inventar² aga jäi endiselt kasinaks.

1. üks laud (1 süld 2 $\frac{1}{4}$ jalga x 2 jalga 1 toll).
2. viis pinki,
3. üks seina tahvel,
4. kümme krihvlihtahvliit,
5. üks piibel.

1875/76. õppeaastal oli koolil raskusi valgustuse muretisemisega. Selleks ajaks olid petrooleumilambid asendanud kuünlavalguse, petrooleumi hind aga tõusis järsult kaks korda. Et kool ei jääks hoopis ilma valguseta, nõudis kihelkonna koolivalitsus valdadelt täiendava summa eraldamist.³ Seejuures jättis koolivalitsus endale õiguse vajaduse korral tarviliku summa kindlaks määrata. Ka küttega varustasid

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 527, l. 3.

² Samas, s.-ü. 643, l. 18.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hrgla kogudus, nim. 1, s.-ü. 636, l. 9.

vallad kooli ebaregulaarselt. Korduvalt nõudis koolivalitsus neilt kuivi puid. Paistab, et koolivalitsusel olid võrdlemisi laiad õigused. Nimelt ähvardas ta lasta ise kütte varuda valdade kulul¹, kuid need oma kohustusi ei täida. Valdade kohustuseks oli varuda ka koolmeistri küte, kuigi see ei kuulunud kooli kütte hulka.

1880/81. õppeaastal oli koolis vähe õpilasi, I klassis neli ja II klassis kolm poissi.² Vaatamata sellele palus koolmeister Julius Stamm end tervislikel põhjustel õpetaja ametist vabastada,³ kuna köstriameti kõrval ta seda tööd teha ei suutvat. Sellepärast võttis konvent otsuseks leida uus koolmeister. Köster J. Stammel paluti aga teostada edaspidi kooli juhtimist ja järelvalvet. Otsustati ka hakata nõudma õpilastelt õppemaksu. Hargla kihelkonnast pärinevad õpilased pidid tasuma 5 rbl., väljastpoolt tulnud aga 8 rbl. aastas. Koolivalitsusele anti õigus vastu võtta andekaid vaeseid poisse vabade kohtade olemasolu korral ilma õppemaksuta. Abiõpetaja palgaks määrati 250 rbl. aastas. Palgarahaks arvati kogu laekunud õppemaks. Kui aga sellest õpetaja palgaks ei jätkunud, siis pidid ulejäänud summa tasuma vallad. Ja nii saigi kool 1882.a.⁴ uue õpetaja. Selle

¹ Samas, s.-ü. 620,1.11.

² Samas, s.-ü. 636,1.11.

³ Samas, s.-ü. 527,1.8.

⁴ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü. 636,1.13.

kohta kirjutas "Olevik"¹ järgmist:

"Harglas on, kuidas kuuleme, kihelkonnakooliga õige tõsiselt pääle hakatud. Kihelkonna poolt on kõik tehtud, et kool jalale saaks. Aga säääl tuli õnnetus. Kohane koolivalitsus kutsunud tuttava Wahhi Hellest koolmeistriks. Seda kuuldes on laste vanemad nii ehmatanud, et keegi oma poega ei taha rahvamatsilise õhu sisse kooli saata. Täni- ni olevat, ehk küll ju mitu korda kirikust lapsi kooli kut- sutud, ainult üks või kaks poissi ennast kooli pakkunud. Mis sa meestele teed!"

Kolm kuud hiljem pajatas sama "Olevik"²:

"Hargla kihelkonnakool olevat enesele ommeti, kuidas meile teatatakse, ligi 30 õpilast kokku saanud. Inimestele seletatud, et Wahhi ainult abi olevat, kuna teine mees tema töö üle valvavat."

Nii ka tegelikult oli. Esimeses klassis oli 22 ja tei- ses klassis 7 poissi.³ J. Wahhi sai palka 250 rbl., J. Stamm 50 rbl., 10 2/3 vakka rukkeid ja 10 2/3 vakka otri.⁴ Kooli olukord muutus väga heaks. Ka õpetajate teadmised olid head. Vaatamata soodsale olukorrale vähenes 1884/85. õppeaastal⁵

¹ "Olevik" nr. 43, Tartus 19. oktoobril 1882, lk. 4, v. 1.

² "Olevik", nr. 2, Tartus 12. jaanuaril 1883, lk. 2. v. 1.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 636, l. 13.

⁴ Samas, s.-ü. 640, l. 29.

⁵ Samas, s.-ü. 639, l. 15.

õpilaste arv (I kl. - 8 poissi ja II kl. 7 poissi). Sama tendents jätkus ka järgnevail aastail.

1885.a.¹ viidi rahvakoolid haridusministeeriumi süsteemi ja algas nende ümberkorraldamine. Kooli kaudu püüdis tsaari isevalitsus (Aleksander III) ellu viia venestuspoliitikat. Kuigi Baltimaadel asuti hävitama senist erikorda, sai ranga hoobi ka emakeelse rahvakooli areng. Koolide üle järelevaatajaks said rahvakooli direktorid ja inspektorid, ainult usuõpetus jäi veel kirikuorganite kontrolli alla. Vene keel sai kõigis koolides õppekeeleks. Seega seati rahvakool eestkätt vene keele omandamise teenistusse (eesti keelt võis tarvitada vaid emakeele ja usuõpetuse tunnis). Kooli õppekavast kadus kodumaatundmine (maateadus). Juba algklassidest peale hakati sisendama mõtet, et eesti kirjan- dust ja ajalugu ei olevatki. Kõik, mis puutus Vene sisemaas- se, toodi lapsele lähemale kui see, mis teda ümbritses ja millega ta igapäev kokku puutus. Selleparast jäid õppeained lastele sisemiselt suurelt osalt võõraks. Õpilased jäid pimedaks ja kurdiks reaalse elu vastu, harjusid tühjade sõ- nade tegemisega. Puuduliku vene keele oskuse pärast kõrval- dati koolist töölt vanad ja kogenud õpetajad. Neist põhjus- test tingituna sulges Hargla kihelkonnakool 1887.a.² taas 16-ks aastaks oma uksed. Hoone üüriti tislari Vogelile. Ka Zimse seminar Valgas lõpetas tegevuse ja umbruskonna koolid jäid õpetajateta.

¹ Peeter Pöld, Ajalooline ülevaade kooliolude arenemi- sest Eestis, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1936, lk. 955.

² ENSV RAKA, f.1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü.527, l.3.

Sellele seadusvastasele sammule reageeris arukam osa kihelkonna elanikkonnast suure pahameelega. Tegevusse astusid ajalehtede kirjasaatjad. Kooli sulgemist häbivääristasid "Olevik", "Postimees" ja "Valgus". "Olevik"¹ kirjutas: "Harglast teatatakse meile, et säälsel kihelkonnakoolil õpilastest puudus olla..."

"Valgus"² paljastas otsesed süüdlased koolisulgemises.

"Harglast kirjutatakse meile, et sealne kihelkonnakool hingusele olla läinud. Seda olla kohalik õpetaja, köster ja nimetatud kihelkonna koolivanem J.K. korda saatnud... Kirjasaatja arvab nimetatud kooli kinnipanemise põhjust selleks, et kohaline õpetaja noorsoole peale vallakooli hariduse suuremat õpetuse saamist ei soovi ja ohkab: "Hale lugu, kui kooli hoolekandjad ise niisugust eeskuju annavad ja hariduse edenemist takistavad!" Kui lugu tõesti nõnda on, siis ei jää sealne seadusevastane kihelkonnakooli kinnipanemine vististi mitte kõrgemate ülemate silmade vahele ja saavad need kinnipanejad siis oma teenitud palga leidma."

Paar aastat hiljem võttis "Valgus"³ veel sõna ja esitas otse revolutsioonilise üleskutse võitluseks kooli avamise eest.

¹ "Olevik", nr.21, Tartus lehekuu 23 päeval 1888, lk.2, v.4.

² "Valgus", nr.34, Tallinnas 18.augustil 1888, lk.2, v.3-4.

³ "Valgus", nr.27, Tallinnas 26.juunil 1891, lk.3, v.2-3.

"Hilja aja eest oli meil kihelkonnakool, kus kasvan-
dikke nii palju oli, et pealetulijad ruumipuuduse pärast
enam sissegi ei mahtunud ja mitmed koguniste mujale kooli
pidid minema. Kool oli kaunis tähtjas, nõnda et sealt mi-
tu kooliõpetajat välja tuli, kes enamasti kõik oma kihel-
konnas tublisti töötavad. Seesama kool läks... igavesele
unele. Kool puhkab vist oma endisest raskest tööst, aga
sellega ühes hingab ka haridus pimeduse katte all, nagu ke-
na loodus talvise lume all, kuni viimati ükskord päike paist-
ma hakkab ja pimeduse katte ära kaotab; siis võib loota, et
haridus nagu kevadine loodus talvise katte alt välja tuleb
ja idanema hakkab. Kui siiski mõned jõukamad vanemad oma
lapsi tahavad rohkem koolitada, kui seda külakoolis saab,
siis peavad nad neid kaugele linna saatma ja nõnda rasket
vaeva ja suurt kulu kandma. Ka ei või igakord ette näha, ku-
da last linnas ülesse kasvatatakse, kas heaste, ehk hoole-
tumalt - mis halb on! Armsad naabrid, kes on selle juures
süüdlane? Eks see, kes kord ütelnud: "Mis sest saab, kui
talurahvas oma lapsed nõnda targaks koolitavad. Meie, sak-
sad, teeme seda!" Kord tahtnud see isand kogunisti seda koo-
limajagi ära müüa. Aga et koolikonvendi peal moned agaramad
valla saadikud selle vastu seisivad, siis ei tohtinud tema
veel mitte koolimaja müüma hakata. Nõnda seisab see maja
nüüd kogunisti kasuta ja inimestest tühi, ja on kortsu ka-
nadele, prussakatele ja mutukatele eluasemeks. Niisuguses
olekus on ilus maja kogunisti ära rikutud, et temal rohkem
loomalauda kui koolimaja nagu on; pörand on juba ära mäda-
nenud ja ka seinadki ei pea niiviisi kaua vastu. Vaatke,
mis tegi see isand sel korral, kui võimsus koolide üle pas-

torite käes oli. Aga nüüd, armsad vennad, kuna pastorite võimus on lõppenud, tõuskem üles, visake pastori ikke endised riismed oma kaela pealt ära! Heitkem ühte nõusse ja seadkem kihelkonnakool jälle jalale... Ärge kartke pastoreid ega muude teiste huntshantsakate ega ka nende sabarakude hirmutamist, vaid kuulge, mis laulik ütleb:

Ehk "hakk" küll haugutab

Ja "koll" ka kohutab,

Sest ara hooli sa,

Vaid võitle kartmata.

Küll hullus pea kaob!"

Möniste Mehka.

Kooli omandiseis 1888.a.¹ oli järgmine:

I Köstri maa:

Aiamaa	2	vakamad	23	kapamaad
Pöllumaa	37	"	24	"
Vösastik	5	"	9	"
Heinamaa	41	"	20	"
Kölbmatu maa	34	"	18	"

Kokku: 122 " 94 "

Maa maksumuseks oli 24 taalrit $29\frac{70}{112}$ krossi. Köstri - (v.t.lisa 3) ja kirikumaade (v.t. lisa 4) kohta on koostatud kaart 1875.a. (1 riia vakamaa = 0,37 ha = 25 kapamaad; 1 kapamaa = 1600 ruutjalga = 148,7 m²).

¹ ENSV RAKA, f.1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü.527, l.1.

II. Köstrimaal asusid järgmised hooned:

1. Puust köstrimaja.
2. Hobusetall koos heinakuüni ja vankrikuuriga.
3. Ristikheinaküün.
4. Vana rehi.
5. Kaks karjalauta.
6. Öleküün.
7. Pesuköök.
8. Saun.
9. Ehitus, milles möödunud aasta juulis suletud kihelkonnakool asus.

19.sajandi lõpul jäid Harglas kooliolud endiseks. Koolis said käia vaid rikkamate vanemate lapsed. Kuna rahva enamuse elujärg oli äärmiselt vilets, siis ei jätkunud lihtsalt jõudu ilma abita oma kihelkonnakooli avada.

1903.a. sügisel avas uuesti ukse Hargla kihelkonnakool. Kooli asus juhtima energiline köster Jaak Tamm (v.t. lisa 14), õpetajaks oli Lepp. Kihelkonnakoolis hakkas õppima 30 meesõpilast, tütarlapse aga veel vastu ei võetud. 1903/1904. õppeaastaks koostatud kooli eelarve¹ nägi välja niisugusena:

Sissetulek	Rbl.	Kop.	Väljaminek	Rbl.	Kop.
Isem. 30 poisi			Kooliõpetaja		
kooliraha	90.	-	Lepp'ale palk	60	-
II sem. 29 poisi					
kooliraha	87	-	Kooli journalid	2	80

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-u.636, l.21.

Sissetulek	Rbl. Kop.	Väljaminek	Rbl. Kop.
		Seina kell	3 75
		20 sülda puid	40 -
		Petrooleumi	
		vaadi toomine	1 -
		5 puuda petroo-	
		leumi	4 80
		kriiti	- 50
		Minu sõit kooli	
		asja tallitustes	
		Valka	1 14
		Usuõpetaja	
		J. Tamme palk	75 -
			188 99
		Puudujääk:	11 99

Järgmisel aastal oli koolis I semestril 27, II semestril 26 poissi.

Et ka tüdrukutele haridust anda, ehitati 1905.a.¹ vana-
le koolile uus kiviosa juurde (v.t. lisa 38). Ehitus läks
maksma 1465 rbl. 80 kop. 1905/1906.õppeaastal suureneski
õpilaste arv (I sem. 38 õpilast-õppemaks 114 rbl. 50 kop.,
II sem. 35 õpilast-õppemaks 105 rbl. 50 kop.) Järgnevail

¹ ENSV RAKA, f.1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.1, s.-ü. 549, l.31.

aastail asuti remontima vana koolimaja. 1907.a.¹ septembris parandas Jüri Kirchenberg kolm ahju, ühe korstnaotsa, pöranda ja tegi ümber köögi pliidi. Töötasu sai ta selle eest 5 rbl. Samal ajal pani kod. M.Kattai hoonele uue katuse² (85 ruutsülda á 12 kop., töötasu 102 rbl.). 1911.a.³ muretseti koolile üheksa uut koolilauda ja üks patentlukuga koolikapp. Ka järgnevail aastail jätkus kooli majandusliku baasi tugevdamine.

Asutava kogu poolt 7.mail 1920.a.⁴ vastu võetud avalikkude algkoolide seadusele tuginedes muudeti luteri usu Hargla kihelkonnakool kõrgemaks algkooliks, mis töötas kahe õpetaja ja kahe klassikomplektiga (5. ja 6.klass).

1921.a. 6.märtsil⁵ kutsus Taheva valla koolivalitsus kokku kohalikud õpetajad ja teised asjast huvitatud kodanikud, et arutada rahvaraamatukogu võrgu loomise küsimust. Koosolek, silmas pidades raamatukogu vajadust nii täiskasvanute kui ka laste jaoks, otsustas avada raamatukogu Taheva vallamaja

¹ ENSV Samas, s.-ü. 549, l.34.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim.l, s.-ü.549, l.35.

³ Samas, l.41.

⁴ J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 96l.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim.l, s.-ü. 34, l.8.

juurde. Et pidudest laekunud raha oli vähe (8611 marka), siis paluti maakonna koolivalitsuse kaudu valitsuselt 5000 marka lisaks. Raamatukogule pandi nimeks "Valgus" ja selle tööpiirkonda jäi kogu Taheva vald kahe kooli ja mõisaga. Valla kõrgema algkooli raamatukogu (ligi 300 eks.) jäi kooli juurde valla raamatukogu osakonnana. 1925.a.¹ toodi rahvaraamatukogu kooli juurde ja selle juhatajaks määrati koolijuhataja Julius Kaar (v.t. lisa 14). Kuna elanikke oli omavalitsuse piirkonnas sel ajal umbes 1200, siis paluti riigilt toetust raamatukogu suurendamiseks veel 1500 marka. Ja 21.septembril 1925.a.² andiski haridusministeerium toetust, kuid mitte nõutud summa, vaid 2500 marka ja seitse (!) raamatut. Ränk toetus! Õpetajad võtsid osa ka teistest kultuurilistest üritustest. Uhtki kohalikku pidu ei saadud korraldada nende osavõtuta. Arvukalt peeti ka koolipidusid. Nii peeti üks pidu 25.jaanuaril 1922.a.³ ja järgmine juba 15.märtsil⁴. Hämmastav entusiasim õpetajate poolt! Et pidu korraldada, oli vajalik taotleda luba vallavalitsuselt.⁵ Peopileteid tuli registreerida vallasekretäri juures. Ühe pileti hind oli 25 marka. Piletite kontsud kuulusid tagas-

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. l. s.-ü. 54, l. 9.

² Samas, l. 24.

³ Samas, s.-ü. 34, l. 67.

⁴ Samas, l. 66.

⁵ Samas, s.-ü. 16. l. 18.

tamisele vallavalitsusele. Sissetulekust arvati 5% Punase Risti organisatsiooni kasuks. Tuli tasuda ka lõbustusmaks. Sellest aga võis maakonna koolivalitsus vabastada, kui vastav avaldus esitati enne peo korraldamist.

Mis puutub kütte veosse, siis võib tookordset koolijuhatajat lausa kadestada. Nii tuli näiteks 1921.a.¹ koolile vedada 11 sülda puid. Veo päeva määras koolijuhataja. Vald aga nimetas isiku, kes oli vastutav puude korraliku veo eest. Puud pidi ühe päeva jooksul kooli juurde vedama ja korralikult kuuri riita laduma. Veo tasu oli 10 marka kuiva ja 15 marka toore puu sülla eest.

1921.a.² aprillis tekkis koolijuhatajal J. Kaaral idee viia kool senisest asukohast üle Taheva mõisa. Selleks ta saatis Taheva vallavalitsusele järgmise kirja: "Palun teatada, kas Taheva vallavalitsus on nõus, mõlemate koolide ühendamise puhul, oma kooli (Taheva 4-kl. algkool kuulus vallale - D.M.) Taheva mõisa üle viima. Ühendamisel oleks suur tähtsus kooli edu pääle. Leiduks võimalus töö jaotamiseks õpetajate vahel. Ühendamiseks on võimalus ainult sel kevadel, sügisel võib see juba hilja olla. Kulu vallavalitsusele see ühendamine ka nähtavasti ei too, sest hoonete rent ja parandused tuleks maakonnaavalitsusega pooleks kanda. Selle asemel aga vabaneks kooli maa, mille rent need kulud äragi tasuks. Ilma paranduseta ei saa ju ka Vanakõrtsi koolimaja läbi. Palun vallavalitsusel seda asja läbi arutada enne kui hilja on." Taolise kirja saatis J. Kaar nähta-

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim.1, s.-ü. 34, 1.1.1.

² Samas, 1.11.

vasti ka maakonna koolivalitsusele¹, kuna viimane kohustas Taheva vallavalitsust muretsema Hargla II astme algkoolile (end. kihelkonnakool) Taheva mõisa härrastemajas vajalikud ruumid ja eraldama õpetajatele seaduses ettenähtud maa. Vald aga ei reageerinud neile ettepanekule kohe. Alles 1923.a.² ütles ta ära Taheva mõisa härrastemajast ja krundist põhjusel, et need asuvad valla uhel äärel. Järgmisel aastal³ aga tehti Valgamaa riigimaade ülemale ettepanek planeerida Hargla 6-kl. algkoolile krunt kirikumõisa ja köstrimaa arvelt.

Neil aastail tuli kodanluse võimumeestel lahendada veel teine tõeline ülesanne. Asutava kogu poolt 9.juunil 1920.a.⁴ vastu võetud seisuste kaotamise seaduse II osa § 6 tähendas 2 põhjal kuulupid kõik seni nii ev.luteri usu kui ka kreeka õigeusu koguduste omandiks olevad endised kihelkonnakoolide hooned ühes igasuguse varandusega üleandmisele vastava maakonna omavalitsusele. Järelikult tuli Valga maakonnaavalitsusel üle võtta Hargla kõrgema algkooli hooned ja vara. 1921.a. 25.novembril⁵ tehtigi selleks esimene katse. Kutsuti kokku komisjon vallaisadest ja kooliõpetajatest. Kuna kirikunõukogu esindajat ei ilmunud, jäi ülevõtmine ära.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim.l. s.-ü. 34,1.12.

² Samas, s.-ü. 2.1.15.

³ Samas, 1.73.

⁴ Samas, s.-ü. 34,1.51.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim.l. s.-ü. 34,1.40.

Et üritus äpardus, kohustus maakonna koolivalitsus Tahe-
va vallavalitsust uuesti lõpetama endise kihelkonnakooli
hoonete ja varade ülevõtmise hiljemalt 20.jaanuariks 1922.
a.¹ Et kirik ülevõtmisele ägedalt vastu seisis, siis läks
ka see tähtaeg nurja. Alles 30.juunil 1922.a.² kirjutati
vajalik akt maha, kuigi kirkunõukogu esindajad kohal ei ol-
nud. Selle eest aga oli kohal Taheva valla politseiülem A.Arras
valla ja maakonna esindajad ning tunnistajad. Ule võeti:

I Koolimaja: segaehitus, üks osa puust, vana ehitus,
teine osa paekivist, 18 aastat vana.

- II.Ruumid:
1. Koök pliidiga.
 2. Sahver.
 3. Õpetaja korter (2 tuba)
 4. Õpilaste magamistuba.
 5. Pesemise tuba.
 6. Klassiruum (3 akent)
 7. Paraadtrepis esik.
 8. Klass II (6 akent)
 9. Esik (vöörus).
 10. Teisel korrusel esik ja sahver.
 11. Teisel korrusel magamistuba (3 akent).
 12. Katusealune tuba (1 aken).

Kelder maja all oli vett täis.

¹ Samas, l.52.

² Samas, l.82.

III. Inventar:

15 koolilauda (vanad),
4 õpilaste söögilauda,
2 kateedrit,
2 kappi
1 väike gloobus,
1 Reduse kast,
1 seinakell (vana),
3 seinakaarti,
2 lampi (riknenud),
2 petrooleumi vaati.

Kogusumma 310300 marka.

Maja ja inventar jäid maakonnaavalitsuse bilanssi, kes sai nüüd ka kooli ülevalpidajaks. Et aga maakonnaavalitsuse sissetulekud vähenesid ja väljaminekud suurenesid, siis tehti ettepanek anda kõrgem algkool üle Taheva vallavalitsusele 1. jaanuaril 1925. aastal.¹ Seejuures kavatseti hooned üle anda erilepingu alusel, tingimusel, et vald need remondib, maksab tuleõnnetuse vastu kindlustuse tasu ja muud maksud. Vallanõukogu aga keeldus² ülevõtmisest, kuna ei suutvat kooli finantsreerida. Keeldumist põhjendati veel sellega, et olemasolev Vanakörtsi koolimaja on küllalt suur ja 1930. aastaks saab selle kooli baasil täieliku koolivõrgu teostada. Nõustuti üle võtma vaid inventari ja õppevahendeid. Sellega ei

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. l, s.-ü. 52, l. 26.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. l, s.-ü. 2, l. 53.

olnud jälle nõus maakonnaavalitsus.¹ Inventari Taheva valla-
valitsusele ei lubata. Kuid vaene vallavalitsus masseeriti
siiski pehmeks. Üleandmine tpimus 26.jaanuaril 1925.a.²

A k t.

Hargla 6-kl. algkooli ruumide ja inventari üleandmise
kohta Taheva vallavalitsusele tingimustel:

1. Ruumide ja kooli inventari tarvitamise eest
maakonnaavalitsus Taheva vallaomavalitsuselt
tasu ei nõua.
2. Taheva vallaomavalitsus võib ruume kasutada
ainult kooli sisseseadmise otstarbeks.
3. Taheva vallaomavalitsus kohustab end hooneid
ja inventari tarvilises korras hoidma, neid
tule vastu kindlustama ja tarvilisel korral
remontima. Vallaomavalitsus on kohustatud kand-
ma kõik naturaalkohustused ja maksud, mis ühen-
duses nimetatud koolimajaga.
4. Peale eelmises aktia (vt. lk. 49-50) ülesloet-
letud inventari annab maakonnaavalitsus Taheva
vallaomavalitsusele tarvitada ka selle kooli
inventari, mis on muretsetud peale 1922.a. 30.juu-
ni ja mis on üksikasjalikult üles loetud käesole-
vale aktile juurde lisatud nimekirjas.

¹ Samas, s.-ü.52, l.22.

² Samas, s.-ü.54, l.4.

Märkus: p.3 tähendatud koolimaja remont-
tööde all tuleb mõista kõik maja
remondid, nende hulgas ka kapitaal-
remont.

Üleandja: maak. koolival. juhataja /A.Vibo/
koolinõunik /A. Kõiv/

Vastuvõtjad: vallavanem /A. Ilves/
nõukogu liige /J. Karro/
nõukogu liige ja kooli hoolekogu
esimees /A.B.../

Ülevõtmise juures olid: koolijuhataja /J. Kaar/
õpetaja /J. Tamm/

Aktile juurdelisatud õppevahendite nimekirjaga tutvudes ilmnes, et maakonna koolivalitsus oli kooli hästi varustanud õppevahenditega. Nimekirjas esines 89 eri nimetust (üldarv suurem, kuna paljusid asju oli mitmeid). Olid ka niisugused hinnalised õppevahendid nagu mikroskoop, raamatukogu 400 köitega, grammofoon 15 plaadiga, orkestri komplekt (2 viiulit, 2 kitarr, 1 mandoliin ja 1 mandool), trööpik (puu) ühes väikese elektrimootoriga, füüsika kabinet (koosnes 60 asjast), 2 telefoniaparaati (mudeliks), inimese keha mudel (lahativõetav), inimese skelett ja rida muid inimese keha osi, puurmasin, raamatuköitmise komplekt, kooli kinoaparaat (!) koos vajalike mööteriistadega (tellitud Volta vabrikust) jne.

Mis puutub õpilastesse, siis kehvematele anti toetust Valga maakonna koolivalitsuse poolt (1921.a. 7. detsembril 2850 marka¹). Huvitav on ka see, et tüdrukud olevat jäetud

¹ ENSV RAKA, f.3875, Taheva vallavalitsus, nim.1, s.-ü. 34, l.46.

igasugusest klassivälisest tööst kõrvale. Poistega oli pärast tunde korraldatud õppekäike metsa (looduse tundmaõppimiseks) ja tehtud käsitööd (õpet.Kaar olnud kõva meistrimees).

Kooli töötajate koosseis ja töötasu markades oli 29. augustil 1922.a.¹ järgmine:

Ametinime- tus	Maa- kond	Vald	Riik	Kokku	Peale raha saab palgaks
Koolijuha- taja (mees)	3875	-	3100	6975	500
Opetaja (mees)	5100	-	2800	7900	-
Kooliteeni- ja (naine)	1000	-	-	1000	300

1925.a. eelarves² oli kooliteenija töötasuks ette nähtud 9000 marka, kooliivanemale 1200 marka ja internaadi töötasu 5000 marka.

Kuna kool oli nüüd oma "elusa" ja eluta inventariga üle antud Taheva vallale, siis kiirustas viimane oma ammuste plaanide elluviimisega. 1926.a.³ viis vald kooli üle "Aleksandri" ehk Vanakortsi koolimajja ja ühendas sealse 4-klassilise Taheva valla algkooliga. Nii tekkis uus kool - Taheva valla 6-klassiline algkool. Üle tulid ka opetajad. J. Tamm töötas õpetajana ja köstrina kirikus, J. Kaar aga määrati

¹ Samas, l.59

² ENSV RAKA, f.3875, Taheva vallavalitsus, nim.1, s.-ü. 19, l.21-22.

³ A. Tammekann, A. Luha, E. Kant, "Eesti-maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus-V Calgamaa", Tartu 1932, lk.257.

uue ühendatud kooli juhatajaks. Mis puutub õpetaja J.Kaara, siis olevat tema olnud veendunud ateist (kaasaegses mõistes - L.M.). Alatihti oli ta olnud vaidlustes J.Tammega, kes oli olnud tööline usumees.

Nii lõpetas ligi saja-aastase vaevarikka tegevuse Hargla kihelkonnakool, olles nagu heledaks tulukeseks tsaariaja pilkases vaimupimeduses.

Tänapäeva Hargla kooli eelkäijaks olnud mitte ainult kihelkonnakool, vaid ka Kirepi ja Kalli külakool ning "Aleksandri" e. Vanakõrtsi algkool. Sellepärast vaatleme pögusalt ka nende tegevust.

K I R E P I K O O L

1819.a. Liivimaa talurahvaseadusega reguleeriti valla- ja kihelkonnakoolide tegevus

"Igas vallas (kogukonnas) olgu oma kool (§ 516)¹. Väiksemad kogukonnad võivad kooli ülalpidamiseks uhineda, aga nonda, et meeshingede arv mitte üle 500 ei tõuseks. Koolis õpivad lapsed lugemist, katekismust ja laulmist, "vähemalt mõned tuttavad kirikulauluviisid". Koolis peab käima iga laps 10. eluaastast peale, niikaua, kui õpetaja ta küllalt õpetatuks tunnistab. Ainult iseäralisel põhjusel võib erandeid ette tulla, iseäranis ka nende kohta, kes õpetaja arva-

¹ J.Köpp, Rahvakooli olud Tartu ja Võru maakonnas 1839.a., "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnemes aastakäik, 1920, lk. 32-33.

mist mööda kodus vanemate või hoolekandjate poolt tarvilikku õpetust saavad. Kooliaeg kestab mardipäevast kuni 10.märtsini. Kodusõppijad lapsed tulevad kooliajal iga nelja nädala järel kooliõpetaja juurde katsetele. Kooli ruum peab terve ja avar olema, tal olgu head ahjud, avatavad aknad, kohased pingsid ja lauad. Koolide ülespidamise kulud kannab kogukond. Iseäranis peab ta küttepuud juurde vedama ja valgust andma, aga kogunisti mitte peergudena. Koolide üle valvajateks on õpetaja ja kiriku võõrmündrid, kuna kõrgema ülemvalvaja õigus mõisahärra päralt on. Kooliõpetajad pannakse ametisse mõisahärra poolt, õpetajaga läbi rääkides. Oma amti ajal on kooliõpetajad ihunuhtlusest, nekrutikohustustest ja pearahast vabad." Nii rääkis uus seadus vallakoolidest (külakoolidest).

Üsna pögusa ülevaate neist annab kirikuõpetaja oma aruandes 1834.a.¹ Hargla kihelkonnas oli viis vallakooli, igas läbisegi 15 last. Opetajad nõudsid kooli ainult neid lapsi, keda vanemad kodus õpetada ei suutnud või ei tahtnud. Suurem osa vanematest aga võib oma lastele ise lugemist õpetada. Oppeained olid samad, mis seaduses ette nähtud (kirjutatud). Kodusõppijad õppisid lugemist ja peatukke, mones kohas ka laulmist. Kooliaja pikkus oli ainult seaduses olemas, koolis käidi väga korratult. Tegelikult käidi talve jooksul koolis kaks kuni kümme nädalat, kusjuures laisad käisid koolis vaid

¹ J.Kopp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnes aastakaik, 1920, lk. 43.

kaks kuni kolm, virgad kaheksa kuni kümme nädalat. 1819.a. talurahvaseaduses § 516 p.4 kohaselt¹ pidid lapsed saama kooli ajal kogukondadelt ülalpidamise. Tegelikult seda määrust ei täidetud ja laste ülalpidamine jäi vanemate või hooldajate mureks. Kooliõpetajate tasu asjus oli olukord väga erinev. Harilikult oli igas vallas erinev palk, isegi igas koolis oma. Üldiselt oli kooliõpetaja palgaks osalt maa, osalt vili, osalt mõlemad. Rahatasu oli õige vähestes koolides. Hargla kihelkonna vallakoolides oli palk alljärgnev:

kaheksa vakka rukkeid ja kaheksa vakka otri ning igalt peremehelt nuust heinu, või neli vakka otri, või viis vakka rukkeid. Mõnedel õpetajatel kuulus viljapalga juurde ka veel "natuke moisamaad ja heinamaad". Aruandja loodab, et "...koolid varsti kindlamale alusele seatakse ja siis ka mõjurikkamalt võivad tööd teha. Kui külakoolid rohkem pakkuma hakkavad, siis soovitavad nad juba ise endid meie eestlastele ja äratavad neis tarvidust oma lapsi kooli saata, et poeg seda õpiks, milleks isal oma noorpõlves võimalust ei olnud."²

Edasi raägib aruandja, et Harglas tulevad kooliõpetajad ainult lugemise ja mõne kirikulaulu laulmisega toime. Koolide tegevust hinnates rõhutab aruandja, et üheks koolide arengu suureks takistuseks on rahva äärmine vaesus ja halb olukord, mis laste korraliku koolisaatmise otsekohe võimatuks

¹Samas, lk.103.

²J.Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920, lk. 105.

teeb. Esineb ka raamatute puudus või kasutatakse ükskõik millise raamatu riismeid. Koolide tegevuse üle valvamine oli seaduse järele kirikuõpetaja ülesanne. Ja tegelikult oligi õpetaja kooli asjade korraldaja ning juhtija. "Iseäranis oli tema ülesanne katsumiste läbi ja muul viisil selle üle selgusele jõuda, kas kool ja kooliõpetaja ka oma ülesannet õigesti täidavad."¹ Kontrolli teostatakse, nagu aruandest nähtub, nõnda, "... et õpetaja üks kuni kaks korda talve sees koolide katsumise ettevõtab, muidu aga võimalikult sagedasti... kooliõpetaja kooli päevaraamatuga enese juurse kutsub." Kui ei saanud tulla õpetaja ise kooli katsuma, võis ta saata kõstri (kihelkonnakooli õpetaja). Küsimuse peale, kas koolide üle valvamine õpetajalt palju aega võtab, vastab aruandja lühidalt: "Kui ka lugu nõnda on, siiski sellest ei või hoolida".² Erilise grupi elanikkonnast moodustasid pool- ehk väikesaksilased (Halb - oder Kleindeutsche), keda tuntakse ka kadakasakslaste nime all. Nad pidasid end seadusliku kooli mõjupiirkonnast väljas olevat ja tegid õpetajale sellega tosisest murest. Niipea, kui nad natuke saksa keelt murda oskasid, saatsid oma lapsed kas kõstri või mõne teise isiku juurde õppima. Selline õppimine aga oli katkendlik ja juhuslik. Nende laste teadmised jäid nõrkadeks, sest "... niisuguste, ilma kasvatuseta ja vagaduseta üles kasvanud noormeeste ja neitsite vanemad ja selleks liiga uhked, et oma lapsi ühes talupoja lastega küla-

¹ J.Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W. Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920, lk.108.

² Samas, lk.109.

kooli saata ja enne 19 eluaastat mötlevad nad harva selle peale, et lapsi leeriõpetusest osa võtta lasta."

Aruande lõpul teeb õpetaja kokkuvõtte, näidates hareduse arengut takistavatena järgmised puudused:

- 1) Rahva puudulik kodune kasvatus.
- 2) Koolide ja koolimajade puudus (peaks olema neli korda rohkem).
- 3) Õpetajate puudus (puuduvad õpetajate seminarid, õpetajate palgaolud on viletsad).
- 4) Koolivalitsuse korralduse puudulikkus.

1839.a.¹ oli Võru ringkonnas 196 külakooli. Kolmveerand neist olid päris vanad, lagunenud, vaevalt kasutamiskõlbulikud ja sageli laste tervise hävitajad.

Kirepi kool niisuguste hulka ei kuulunud. Esimesed täielikumad andmed sellest koolist leiduvad aastast 1841.² Siis käis koolis 87 poissi ja 81 tüdrukut, kokku 168 õpilast. Õppima võeti lapsi alates 10 eluaastast. Lugada oskasid hästi 106, rahuldavalt 37 ja halvasti 25 õpilast. Katekismust tundsid hästi 50, rahuldavalt 68 ja halvasti 50 õpilast. Valmisolek laulmiseks oli rahuldav kuni hea. Kirepi kooli õpetajal Jakob Kerstansil³, kes sündis 1789.a. ja ame-

¹ Peeter Pöld, Eesti kooliajalugu, Tartu 1933, lk.86.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 637, l.8.

³ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 25, l.11-12.

tit pidanud alates 1808. aastast, olid head teadmised (tallinna keel, kirjutamine, neli aritmeetilist tehet, laulmine kuulmise järgi). Hariduse oli ta saanud köstri vennalt. Kõrvalametina tegi rätsepatööd. Kahjuks hakkas tema töö kvaliteedile mõjuma vanadus. Vallalt sai ta palgaks¹ viis vakka rukkeid, ühe vaka otri ja küttepuud, mõisalt kaks vakamaad põldu ja küünlad valgustuseks. Ka oli ta vabastatud pearahast. Koolimaja oli telliskividest, õlgkatusega. Hoone oli heas seisukorras, ainult mõned aknaruudud puudusid. Õpilased käisid koolis korralikult, nii et trahviraha ei tulnud nõuda. Kirjutamist ja arvutamist ei õpetatud, vaeste õpilaste abistamist kohalike võimude poolt ei toimunud. Kool oli kaheklassiline. 1842.a. koolirevisjoni protokoll² näitab, et õppeedukus oli pisut parem. 168-st õpilasest oskas hästi lugeda 93, rahuldavalt 51 ja halvasti 24. Katekismust tundis hästi 98, rahuldavalt 48 ja halvasti 22 õpilast. Ettevalmistus laulmiseks oli hea.

Järgmisel kooliaastal õpilaste arv suurenes veelgi, kuna ükski laps ei jäänud kooliõpetusest kõrvale.³ Poisse oli nüüd 110 ja tüdrukuid 82, kokku 192. Kohalike võimude poolt abistati ühte vaesemat õpilast. Kirjutamist õppis vaid üks õpilane. Hästi lugesid 127, rahuldavalt 45 ja hal-

¹ Samas, s.-ü. 26, l.8-9.

² Samas, s.-ü. 35:2, l. 15-16.

³ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 35:4, l.17-18.

vasti 12 õpilast. Ettevalmistus laulmiseks oli üsna hea. Et lapsed teadmised kindlamalt omandaksid, leiti vajalik olevat neid alates 16-st eluaastast iga 14 päeva tagant¹ pärast jumalateenistust õpetada. Selle otsuse võttis konvent tänuga vastu. Veel otsustas konvent, et lapsed, kes on 15 aastat vanad, tulevad iga 14 päeva järgi kirikusse saata. Nende laste kohta paluti pastoril nimekiri koostada. Mis puutub raamatutesse², siis nendega varustasid vanemad lapsed enam-vähem korralikult. Ainult lauluraamatuid ei tahetud lastele anda, kuna sagedasest kasutamisest need lagunesid kiiresti. Koolis oli täielik kogu (38 tk.) O.W. Masingu "Lugemise lehti", mis olid papile kleebitud ja rippusid seinal. Nii sai õpetaja kõik õpilased korraga tegevusse rakendada. Nimelt jaotas ta õpilased gruppidesse, andekamad aga pani neid gruppe juhendama. Peale selle leidis koolis veel järgmisi raamatuid:

"Uus testament" - 9 eks., "Katekismus" - 18 eks., "ABD ehk Luggemise-Ramat Lastele" - 18 eks., "Vana testamendi lood" - 1 eks. ja "Uue testamendi lood" - 1 eks. Leiti, et oleks tarvis teatav hulk lauluraamatuid koolile muretseda kirikulaulude paremaks õppimiseks. Igale lapsele soovitati hankida C.Körberi "Vana testamendi lugemisraamat", et paremini leeriõpetuseks ette valmistuda.

Kooliskäimine oli enam-vähem korralik ja ükski laps ei jäänud kooliskäimisest kõrvale. Trahviraha tuli vaid 40 kopikat sisse nõuda. Ka leiti, et kui trahvirahade

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 35:4, l. 17-18.

² samas, l. 19.

sissenõudmist kohe ei teostata, võib kooliskäimine edaspidi halvemaks muutuda. Kihelkonnas oli 1843.a. I klassi lapsi 154, II klassi lapsi 752¹.

Rekordarv lapsi oli Kirepi koolis 1844 aastal² - 120 poissi ja 101 tüdrukut, kokku 221 õpilast!! Lugeda oskas neist hästi 127, rahuldavalt 57 ja halvasti ~~76~~ 35 õpilast. Katekismust tundsid hästi 114, rahuldavalt 76 ja halvasti 29 õpilast. Laulmine oli hea. Kirjutamist õppis kaks õpilast. Tegelikult oleks õppetöös võinud paremaid tulemusi saavutada, kui kooli-vanemad oleksid agaramad olnud ja nõudnud rohkem koolis käimist. Seevastu pühapäevakooli tegevus läks hästi korda³, kuna lapsed võtsid õpinguist hoolega osa. See paistis silma ka koolirevisjoni ajal, mil paljud lapsed andsid häid vastuseid. Toetust ükski õpilane ei saanud sel aastal.

1845.a.³⁴ kevadeks vähenes õpilaste arv võrreldes eelmise aastaga kolmandiku võrra. Selle põhjuseks võis olla massiline vene usku siirdumine Hargla kihelkonnas. Koolis käis nüüd 142 last (79 poissi ja 63 tüdrukut). Neist üks osa õppis kaks, teine osa 5 päeva nädalas. Niisuguseid kooliealisi õpilasi (10. eluaastast kuni leeriõpetuseni), kes ainult koduõpetust oleksid saanud, koolipiirkonnas ei olnud. Trahviraha puudumise eest nõuti sisse $22\frac{1}{2}$ kopikat ja katsumiselt puudumise pärast 69 kopikat. Leeriõpetusest kõrvalehoidmise pärast trahvida ei tulnud. Nende laste eest, kes kaks päeva nädalas koolis käisid, tuli põhjusega puudumise korral $1\frac{1}{2}$ kop. iga

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 35: 4, l. 17-18.

² samas, s.-ü. 36:2, l. 24-25.

³ samas, s.-ü. 36₂, l. 19.

⁴ samas, s.-ü. 36₄, l. 100-101.

päeva eest trahvi maksta. Samasugune trahvimäär oli ka neil, kes viis päeva pidid koolis käima. Et pastori koht oli vahepeal vakantne ja trahviraha kohe sisse ei nõutud, siis kasvab see nii suureks, et seda tagantjärele võimatu oli sisse nõuda. Edaspidi otsustati karistamiseks määratud summad sisse nõuda hiljemalt nelja nädala jooksul, mitte aga oodata kooliaasta lõpuni, nagu toimus see varem.¹ Need vanad ja halvad kogemused andsid aga sel kooliaastal valusasti tunda. Trahvirahade sissenõudmisel tuli võtta arvesse talupoegade rasket majanduslikku olukorda. Õpilaste teadmised olid järgmised: lugemine - hea - 11, rahuldav - 68, halb - 63; katekismus - hea - 39, rahuldav - 57, halb - 46; laulmine - rahuldav.

Nagu nähtub, on õppeedukus langenud. See oli ka loomulik, kuna koolmeister Jakob Kerstens oli juba vana ja ei suutnud enam nii suure arvu õpilastega piisavalt töötada. Aruandes märgitakse ka, et kuigi ta loeb, veerib, kirjutab ja laulab hästi, on ustav aemtis ja korralik elukommetes, siis vanadusenõrkus ja liigne heatahtlikkus rikub palju. Kirjutada oskasid kõik koolmeistrid. Et aga lastevanemad ei nõudnud oma lastelt head ortograafiat ja käekirja, siis ei olnud ka koolmeistrid endi suhtes selles osas nõudlikud. Kuna vanadel koolmeistritel puudusid korralikud (vajalikud) teadmised, siis määrati neile, kellel oli üle 100 lapse õpetada, tubli abiline. Nii sai J.Kerstensi abiliseks Kalli kooli õpetaja Hans Liiva. Abilise palga osas otsustati ettekanne teha ülem-kirikueestseisja ametile. Koolmeistrid

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 36₄, l. 104.

talupidamisega ei tegelnud ja sellepärast laste õpetamine kannatada ei võinud.

Koolivanematele pandi südamele, et lastele määratud toit iga nädal saaks koolmeistri poolt õigesti välja jagatud ja lapsed ka sooja toitu saaksid, mida nad senini ei olnud saanud. Seda üritust pidid toetama nii mõisavalitsused kui ka vallakohtud. Et koolivanemate tööd kergendada ja neile võimalust anda oma ülesannete täitmiseks, pidi iga talu nende eest 1/2 jalapäeva tegema.

1845/46. õppeaastal¹ oli Kirepi koolis 207 õpilast (113 poissi ja 94 tüdrukut). Õpilaste teadmisi hinnati katsumisel järgmiselt: lugemine - hea - 28, rahuldav - 61, halb - 118; katekismus - hea - 60, rahuldav - 74, halb - 73.

1848/49. õppeaastal² langes õppeedukus veelgi. Katsutud õpilastest oskas hästi lugeda vaid 5 õpilast (halb - 38, rahuldav - 17). Katekismuse õppimist oli alustanud 42, teadjaid oli ainult 18 õpilast. See oli ka viimaseks tööaastaks Jakob Kerstensil. Mees oli juba 60 aastat vana ja koolmeistrina töötanud 41 aastat. Uue õpetajana asus tööle Johan Vilhelm Kerstens, kes oli sündinud 1826.a.³ Teda ei oldud eksamineeritud ja ka seminaris ei olnud ta käinud.

Külakoolide tegevusest annab ülevaate 1850.a. 23. juunil⁴ toimunud erakorralise koolivisitatsiooni protokoll. Sellest nähtub, et koduõpetus algas enamasti seitsmendast

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kirku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 637, l. 9.

² samas, l. 13.

³ samas, s.ü. 625, l. 6.

⁴ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 54:11, l. 3-6.

eluaastast. Kontrolli koolmeistri ja pastori poolt aga ei teostatud küllaldaselt. Paremini täitsid selles osas oma ülesandeid koolivanemad. Mis puutub raamatutesse, siis oli neid vallas küllaldaselt. Koolis käisid lapsed kolmes jaos: edasijõudnud ühe päeva, keskmiste teadmistega kaks päeva, algajad kolm päeva nädalas. Koolis hakkasid lapsed käima alates 10 eluaastast, aga osavõtt õppetööst ei olnud korrapärane. Põhjuseks oli see, et põhjuse ta puudujate vanemaid ei trahvitud. Sooja toitu lapsed koolis ei saanud, vaid nad sõid seda, mis kodust kaasa anti. Ka ei toimunud kehvemate õpilaste toetamist kohalike võimude poolt (visitatsioonil ajal oli mõisnik lubanud seda edaspidi teha). Küttepuud saadi mõisa metsast, veo pidi organiseerima vald. Valgustus anti mõisa poolt. Koolitöö algas sügisel 10. novembril ja lõppes aprillis. Koolis kindel päevakord puudus. Õpetati lugemist, katekismust, piiblilugu, laulmist ja nõudmise peale ka kirjutamist ja arvutamist (rehkendamist). Lapsi klassidesse jaotatud ei olnud. Õppetöö tulemused Kirepi koolis olid järgmised:¹ lugemine - halb; katekismuse tundmine - nõrk kuni keskmine; piiblilugu - ei tuntud sugugi; laulmine - keskpärane. Et erilisi trahve ja karistusi koolis ei rakendatud, siis ei esinenud selles osas ka kaebusi. Õpikute test oli kasutada 6-10 "Uue testamendi" raamatut, 10 "Vana testamendi raamatut", 10-12 Uhlmanni "Katekismust", 5-10 "ABD raamatut", 1 komplekt Masingu "Lugemise lehti". Koolil puudusid klassitahvel ja lauad, pingid olid olemas. Õpetajad

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 625, l. 6.

määras ametisse ja vallandas kohalik koolivalitsus. Kirepi kooliõpetaja palk jäi peaaegu endiseks: viis vakka rukkeid, üks vakk otri, natuke põllu- ja heinamaad.

Õpilaste nimekiri oli koolis olemas. Kooli tegevuse kontroll koolivanema ja vöörmündri poolt oli pealiskaudne. Kooli katsuti kohaliku pastori poolt korrapäraselt kolm korda aastas, sageli ka rohkem.

Alates 1850. aastast algas Kirepi kooli mõningane tõus.¹ Õpilased hakkasid hästi laulma, nende teadmisi piibliloost peeti headeks ja katekismusest päris heaks. Edu põhjus võis seisneda selles, et vähenes tunduvalt õpilaste arv ~~rase~~ vene usku siirudmisega ja õpetaja sai lapsi rohkem õpetada ja kontrollida. Nii käis 1850.a. koolis 65 last, viis aastat varem aga üle kolme korra rohkem. Tunduvalt aitas olukorra parandamisele kaasa ka see, et koolis töötas veel teise õpetajana Hendrik Toom², kes oli sündinud 1814.a. ja õpetaja ametit pidanud 1846.a. alates. Üldiselt oli ta kaine mees, aga mitte päris igal ajal.

Vaadeldaval perioodil oli kihelkonna külakoolides kasutusel järgmine koolitunnistuse vorm:³

Nimi	Lugemine		Kirjuta-Arvu-		Laulmine Religioon			
	Tallin-	Tartu	mine	tamine	Kuul-	Noo-	Piib-	Kate-
	na kee-	keeles			mise	di	lilu-	kismu-
	les				jär-	jär-	gu	se pt.
					gi	gi		tund-
								mine

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 639, l. 2.

² samas, s.-ü. 639, l. 4-5.

³ samas, s.ü. 639, l. 6-7.

Tundo	ra-	ra-	päris	päris	hea	ra-	hea	hea
Pee-	hul-	hul-	hea	hea		hul-		
ter	dav	dav				dav		
Kev-	kau-	kau-	päris	päris	hea	ra-	ra-	hea
veli	nis	nis	hea	hea		hul-	hul-	
Peter	hea	hea				dav	dav	

Kirjutamise hindamise aluseks oli väike kontrolltekst. Näiteks niisugune:¹

"Kas minna siss nüüd teije vainlasses olle lännu, et ma teile tõttet üttele: nemma ei armasta teid häste mitte, enge nemma tahtva meid ärra põlge, et teije neid armastasse."

Tundu Peter Kuus.

Lapsed 10. eluaastast kuni leeriõpetuseni, kes oskasid halvasti lugeda või olid alles algajad, pidid koolis käima kolm esimest päeva nädalas, keskmiselt lugejad kaks järgmist päeva. Vabalt lugejaid kontrolliti iga nädala esimesel päeval.

Järgnevail aastail jäi olukord Kirepi koolis endiseks. Nimetada võib vaid seda, et hakati õppima ka mitmehäälset laulu, kuigi J.Kerstens töötas nüüd üksi õpetajana.²

1857.a. korraldas kohalik pastor koolmeistritele 4-nädalased kursused, kus andis juhiseid laste paremaks õpetamiseks.³

Ülevaate külakoolide olukorrast annab ka koolivisiitatsiooniprotokoll 4. juunist 1858.a.⁴ Selle järgi algas

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 639, l. 6.

² samas, s.-ü. 637, l. 2-3.

³ samas, s.-ü. 631, l. 20.

koduõpetus seitsmeaastaselt. Kuid järelvalve oli nõrk, sest sellega tegelesid ainult vöörmünder ja koolivanemad. Viimane oli aga oma töös hooletu ja sai selle eest isegi manitseda. Õpperaamatuid oli vallas küllaldaselt. Üldse oli kihelkonnas sel ajal 7 küla- ja kaks abikooli. Koolimajade arv oli piisav, kui arvestada tookordseid olusid ja vajadusi. Ka olid koolimajad küllaldaselt suured, heas seisukorras ja asusid võrdlemisi kättesaadavates kohtades. Koolikohustuslikest lastest käis koolis $\frac{2}{3}$ kuni $\frac{1}{2}$ ja nii, et algajad lapsed olid koolmeistri käe all kolm päeva, keskpärased kaks päeva ja päris head ühe päeva nädalas. Õppima hakkasid lapsed koolis alates 10. eluaastast. Nagu näha, jäid paljud õpilased põhjuseta koolist ära. Üheks põhjuseks oli see, et puudujaid trahviti väga nõrgalt. Sooja toidu andmist ja kehvemate õpilaste toetamist kooli poolt ei organiseeritud. Küll oli aga osa abivajajaid lapsi peremeeste juurde paigutatud, kes olid kohustatud nende eest hoolitsema. Kütte ja valgustusega varustati kooli seaduses ettenähtud korras. Õppetöö algas 10. novembril ja lõppes jüripäeval. Koolipäev algas palve ja lauluga, samuti ka lõppes. Õpetati veerimist, lugemist, katekismust, laulmist, piiblilugu ja vähe ka kirjutamist. Õpilased olid jaotatud kolme klassi. Kirepi koolis olid õpilaste teadmised järgmised: lugemine ja katekismus kaunis hea, piiblilugu tundsid mõned poisid hästi, kuid enamuse teadmised olid väga nõrgad. Laulmine oli hea. Et karistusena kasutati ainult manitsusi, siis selles osas ka kaebusi ei esinenud. Koolis tarvitati harilikke õpikuid. Klassitoas oli üks tahvel ja istumiseks

⁴ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 55: 6, l. 2-7.

pingid, kuid ainult üks väike laud.

Õpetaja võttis ametisse ja vallandas kohalik kooliamet. Tema palgaks oli kasutada umbes talupoja ühe päeva maa. Lisaks anti valla poolt ka teravilja. Palk tasuti õigeaegselt ja määratud suuruses.

Õpilaste nimekiri oli koolil olemas. Koolivanemad täitsid oma ülesandeid halvasti, vöörmünder aga oli hoolas. Kooli katsuti neli korda aastas. Suvel toimus katsumine kaks korda kuus, kuid neist võtsid alapsed ebakorrapäraselt osa.

1862.a. visitatsiooniprotokollist¹ nähtub, et mitmes küsimuses jäi Kirepi kooli olukord analoogiliseks 1858. aastaga. Koduõpetuse kontrolli kirikuõpetaja, koolmeistri, koolivanema ja vöörmündri poolt teostati väga vähe, kuna neil puudus selleks kohusetunne. Kui vallas muid raamatuid leidis, siis piiblitest oli suur puudus. Muide olid selleks ajaks likvideeritud ka mõlemad abikoolis. Olemasolev koolimajade arv ei rahuldanud enam kasvanud nõudeid. Ka pidid mitmed lapsed liiga kaugelt koolis käima. Et puudujaid üldse ei karistatud, siis oli ka kooliskäimine korratu. Koolmeister kaebas, et teda selles küsimuses üldse ei abistata kohalike võimude poolt. Mis puutub toitlustamisse, siis anti õpilastele tasuta ainult natuke leiba hommikueine jaoks. Teistel söögiaegadel pidid nad leppima kodust kaasa võetud toiduga. Suurt puudust tunti ka küttepuudest. Sellest tingituna olid ruumid tihti väga külmad. Koolieag kestis mardipäevast aprilli alguseni. Kooli katsuti vähemalt kolm korda aastas (sügisel, talvel ja kevadel). Õpilasi käis koolis 49, neist ilmus visitatsiooni ajal katsumisele 33. Lugemisoskus oli keskmine, katekismust ja piiblilugu teadsid mõned päris hästi, kuid arusaamine oli üldiselt nõrk. Lauldi päris keasti, ka kahehääelseid laule. Suvel lapsi

¹ ENSVRAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 55:6, l. 2-7.

koolmeisteri juurde ei kutsutud.

Vilets oli ikkagi koolitoe sisustus. Kuigi koolilaudu oli lubatud valmistada juba neli aastat tagasi, ei olnud neid veel ikkagi olemas. 1864.a.¹ määrati kindlaks, et Kirepi koolimaja maksumus tookordses vääringus oli 500 hõberubla. Koolmeister sai talurahvalt viljapalgana ühe setverti 24 karnitsat rukkeid ja samapalju otri (1 setvert = 8 setverikku; 1 setverik = 26,24 l; 1 karnits = 1/8 setverikku = 3,28 l - L.M.)

1865.a.² kevadel katsusid Hargla koole Räpina pastor Masing ja von Samson Urvastest. Visitatsiooniprotokollis märgiti, et vallas ei esine enam õpikute puudumist. Kuna puudujaid trahviti õigeaegselt, oli kooliskäimine üldiselt hea. Vaesemad lapsed suunati peremeeste juurde teenistusse, kes pidid talvel koolitöö ajal nende eest hoolitsema. Karistusena koolis kasutati autrahve ja kehalist karistust. Koolipäev algas palvega kell 9 ja lõppes umbes kell 16.30 õhtuõnnistusega. Õpilasi oli koolis umbes 64, katsumisele ilmus 36. Lugemine, piibliloo tundmine ja laulmine oli kaunis hea, katekismuse tundmine aga rahuldav. Vabatahtlikeks õppeaineteks oli kirjutamine ja arvutamine. Muus osas koolielus erilisi muutusi ei toimunud võrreldes eelmise visitatsiooniga. Ka õpetajana töötas endiselt J.V. Kersten. Koolitoe suurus oli 3927 kuupjalga.³ Vaadeldaval perioodil võis täheldada õpilaste arvu pidevat tõusu, mis 1870/71. õppe-

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 620, l. 3.

² ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 55:16, l. 6-8.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 640, l. 1.

aastal ulatus juba 110-ni.¹ Muide võttis Hargla laulukoor osa ka esimesest laulupeost 1869.a. Õpetaja viljapalga suurus aastail 1871-1885 oli viis vakka rukkeid ja üks vakk otri.²

1872/73. kooliaasta kohta kirjutab kohalik pastor oma aruandes³, et vaatamata ebasoodsatele töötingimustele tuli õpilaste teadmisi siiski rahuldavaks tunnistada. Ja seda natukestki olevat saavutatud justkui ime läbi. Edu saladus peituvat hoolikas koduõpetuses, mida teostati küllalt püüdlikult ja kontrolliti koolmeistri poolt. Pastor kahtles muuseas ka koolivalitsuse poolt antud õppeedukuse hinnangu õigsuses ja arvas, et koolide inspekteerijad on olnud oma nõudmistes liiga ranged. Varematel aastatel võisid õpilaste teadmised koolmeistrite poolt küll üles puhutud olla. Nimelt kontrollisid nad siis ise kooli vastastikku ja kippusid seejuures oma tööd üle hindama, mis oli ebanormaalseks nähtuseks. Sellepärast juhtus, et mõnes aines pandi õpilastele välja väga hea hinne, aga õpetamist peaaegu ei toimunudki. Nii rääkisid õpilased ise katsumise ajal, kui nende teadmisi samas aines kontrollimisel hinnati vaid kaunis heaks. Aruande kirjutamise ajaks olid koolmeistrite kogemused nii kodu- kui ka kooliõpetuse kontrollimise osas kasvanud ja neid võis selles küsimuses nüüd usaldada. Ebaeduka töö põhjuseks oli ka see, et lapsed pidid ööseks koju minema. Sellepärast oli ka koolikohustuse täitmine halb ja õpilaste tööd koolis ei olnud võimalik kontrollida ka koolivanematel. Sellest tingituna oli õppetundide arv piiratud ja kodune töö jäi hoopis ära. Aruandja leidis,

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 640, l. 1.

² samas, l. 22, s.-ü. 616.

³ samas, s.-ü. 640, l. 4-5.

et lapsi seejuures ka süüdistada ei saa. Need, kes kaugemal elavad, jõuavad kooli alles kell 10-11, vahepeal veel lõunatunni peavad ja kell 2-3 koju lähevad. Nii kadus aeg peamiselt kooli tuleku, koolist mineku ja söömise peale. Lähemal elunevad õpilased õ said aga rohkem aega koolis viibida ja õppida. Sellepärast mainis pastor ühe kahjuliku tegurina veel seda, et kindel klassitund kui õppetöö organiseerimise põhivorm kipus asenduma individuaalse õpetusega. Ta ütles, et korralikust neljast klassitunnist on rohkem kasu kui kümnest üksikõpetuse tunnist ja mainis, et igaüks, kes viskab pilgu Hargla koolidesse, võib seda tõendada. Kõige selle tulemusena sai korralikke teadmisi vaid väike hulk õpilasi, enamuse lapsi aga jäi neist ilma. Ja kui lapsed jõudsid õhtul läbi vee ja metsa koju, siis ei võinud neile ette heita, et nad ei jõudnud enam koduseid töid teha. Oli ju koju jõudes tarvis end kuivatada ja soojendada, süüa ja magama minna. Koolis ei saanud õpetaja lapsi kuigi põhjalikult küsida, kuna lühike aeg kulus uute teadmiste õpetamiseks ja koduste ülesannete seletamiseks. Halb sanitaarne olukord kodus ja koolis tingis laste suure surevuse. Kahjuks ei saavat seda olukorda lähemas tulevikus paremaks muuta. Tõsiasi olevat ka see, et Harglas ükski koolimaja ei täitvat oma otstarvet. Selleks olevat plaanis Kirepi kool ümber ehitada. Koolivalitsus, kui ta asus ümberehitust teostama, ei saanud ruume vastavalt plaanile teha, sest vastasel korral oleks tulnud kogu maja maha lõhkuda ja ümber teha (vt. lisa 6 ja 7).

Ka koolide inventar oli puudulik. Mõnes koolis leidis vaid üks laud ja paar pinki. Kus aga kolm või neli lauda oli, seal õppis juba 50-70 last ja võib-olla rohkemgi, kuna ka

veneusulised lapsed käisid enamuses luteri koolides. Nii õppis neid Kirepi koolis 15. Arvestades toodud näiteid leidis, aruandja, et koolimajade olukorda tuleb Harglas parandada. Koolide sisekord oli ka puudulik, kuna puudusid vahendid korraliku kontrolli teostamiseks. Olemasolevad päevikud seda ülevaadet ei täitnud, kuna ei andnud selget ülevaadet koolmeistri tegevuse ja õpilaste elu kohta. Koolitrahve sisse ei kasseeritud ja seda soodustas omakorda korratut kooliskäimist. Harva korraldati ka koolmeistrite konverentse (kokkutulekuid), et anda pastorile ülevaadet koolide tegevusest. Õpilasi oli koolis 62 (28 poissi ja 33 tüdrukut). Neist oli kordajaid 4 poissi ja 14 tüdrukut. Kooliaja kestvus oli 21-22 õppenädalat. Õpetajaks oli endiselt Joh. Vilhelm Kersten.¹

1873/74. õppeaastal² oli koolis 57 õpilast (24 poissi ja 33 tüdrukut). Neist oli kordajaid 4 poissi ja 14 tüdrukut. Kooliaja kestvus oli 21-22 õppenädalat.

Koolivisitatsiooni protokoll 15. maist 1874.a.³ jutustab, et koduõpetust, mis algas enamuses seitsmendast eluaastast, kontrolliti koolmeistri poolt puudulikult. Kohalik pastor oli omapoolset kontrolli alustanud alles sel aastal. Suur puudus oli raamatutest, aga neid loodeti peatselt saada. Kirepi kooli hoone oli väikene aga rahuldanud kõiki vajadusi. Sellest tingituna puudusid ka laste magamistoad, Kütte ja valgustusega varustas nüüd kooli vald. Vähe oli raamatuid, laudu ja pinke, muud inventari ja õppevahendeid leidis aga piisavalt. Kooliaeg kestis 1. novembrist 15. aprillini. Kuna põhjusest puudujaid

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 640, l. 11.

² samas, s.-ü. 636, l. 6-7.

³ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 55:52, l. 2.

karistati korrapäratult, siis oli ka osavõtt õppetööst halb. Puudunud õpilaste järeleaitamine oli ka halval järjel. Koolis hakkasid lapsed käima alates 11. eluaastast ja lõpetasid õpingud 14. aastaselt. Klassidesse jaotati lapsed teadmiste järele. Kuid Kirepi koolis oli see jaotus lõplikult teostamata. Koolipäeva pikkus enne jõule oli kella üheksast pimedani. Koolis oli ka kell olemas, kuid see kuulus koolmeistrile. Sooja toitu lapsed ei saanud, vaid nad pidid sööma seda, mida vanemad kodust kaasa andsid. Puudustkannatavaid lapsi abistati mõningal määral kohalike võimumeeste poolt. Lapsi karistati seaduse kohaselt ja katsuti kaks korda aastas kohaliku pastori poolt. Ka suvine kordamine oli määratud üks kord kuus, kuid järjekindlalt seda ei teostatud. Lugemine, laulmine ühel, kahel häälel ning katekismuse tundmine oli keskpärane. Rehkendamine, kirjutamine ja piibliloo tundmine (poisid) oli halb. Tüdrukud tundsid piiblilugu hästi. Et varustada kooli laudade ja pinkidega, nõudis koolivalitsus oma protokollis 2. nov. 1874¹ nende muretsemist 14 päeva jooksul. Kui seda aga ei tehta, siis ähvardas koolivalitsus, et laseb vajaliku mööbli ise valmistada valla kulul.

Nagu nimetatud visitatsiooniprotokollidest nähtub, oli vallakoolide olukord Hargla kihelkonnas väga muutuv. Olukorda aitasid mõningal määral stabiliseerida 1874.a. ilmunud

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 620, l. 9.

² Peeter Pöld, Eesti kooli ajalugu, Tartu, 1933, lk. 117-120.

"luteri usu maakoolide plaanid", kus vallakoolidele anti päris ajakohased kavad.

Maakoolide õppekavade seletuskirjas olid püstitatud järgmised nõuded:

a) Õpetamise alal:

- 1) "Kõik õpetus olgu tuuma ja viisi poolest selge tõsi".

Õpetajal tulevad tunnid hästi ette valmistada, õppetunnis rääkida võimalikult lühidalt, tuumakalt, pangdagu end alati tähele.

- 2) "Kõik õpetus olgu näitlik ja laste jõudu mööda".

Õpetaja hoidku lapsi masina kombel päheõppimise eest ja püüdku tähelepanu virgel hoida.

- 3) "Kõik õpetus peab laste vaimu kasvatama ja nõnda olema, et kõik nende vaimujõud loomulikult ja kõiki pidi äratatud saaks."

Õpetaja olgu laste vastu lahke, pidagu lapsi sõnakuulmises, korralikes eluviisides, olgu ettevaatlik nii kiitmises kui laitmises, pidagu kõiki oma õpetusi ühteviisi kalliks.

b) Korrapidamise alal:

- 1) Lühikese hommiku-, lõuna- ja õhtupalve pidamine.
- 2) Kindel koolitundide ja vaheaja pidamine.
- 3) Korrapidamine ja puhtus kooli- ja magamisruumides, mistarvis koolmeister määrab laste seast ülevaatajad, kelle ülesandeks on väikesed koolitoimetused, nagu laudadelt tolmu pühkimine jne.
- 4) Korrapidamine laste eneste juures.
- 5) Salaetteütlemise keelamine tunni ajal; rääkimine ja lugemine kooris sündigu ainult koolmeistri käsul.

- 6) Hoolitsemine selle eest, et lapsed selgesti räägiksid ja kõva häälega kostaksid.

Vallakooli astujalt nõutakse selgelt lugemist, kahe kuni kolme katekismuse peatüki sõnade tundmist, mõnd kirikulaulu viit ja ükskord ühte.

Koolis peavad olema järgmised õppevahendid:

- 1) Üks eksemplar kõigist koolis tarvitatavaist õpikuist.
- 2) Gloobus (keras).
- 3) Euroopa, Vene Läänemere kubermangude ja Palestiina seinakaart.
- 4) Üks mänguriist (viilul, klaver, orel või harmoonium).
- 5) Joonlaud.
- 6) "Rehkendamise riist".
- 7) Piibel ja lauluraamat.

Igal koolilapsed peab olema:

- 1) Kooli lugemisraamat.
- 2) Uus testament, lauluraamat, piiblilugude raamat ja katekismus.
- 3) Tahvel, krihvel ja joonlaud.
- 4) Kalligraafia- ja ortograafiaraamat.
- 5) Vanemail laste väike geograafiaraamat.

Õppekavad teevad vahet üheklassilise ja kahe või rohkema klasside arvuga töötava vallakooli vahel. Esimeses on üks õpetaja, kes töötab ühes klassis kolmes jaos. Selles soovitakse kasutada laste endi abi. Edasi viiakse "mõistmise" järgi. Lõputunnistuse põhjal pääseb kihelkonnakooli eksamita.

1874.a. "Luteri usu maakoolide õpetuse plaanid"
(Üheklassilise vallakooli tunnikava).

Õppeained	I (alamas) jaos tunde	II jaos tunde	III jaos tunde
Uusõpetus	5	5	5
Emakeel	12	10	8
Rehkendamine	6	6	6
Laulmine	3	3	3
Võimlemine poistele	3	3	3
Näputöö tüdrukutele	3	3	3
Geograafia	-	2	2
Saksa keel	-	-	2
Vene keel	-	-	2
Kokku:	29	29	31

Vallakoolide õppekavades olevate õppeainete õpetamise eesmärgid olid järgmised:

Uusõpetus: peab andma lastele alused pühakirjast arusaamiseks, eriti tegema neile omaseks armuõpetuse ja ette valmistama neid kristlikule elule ristikoguduses. Õppeainete jaotuses on piiblilugude suhtes läbi viidud kontsentrisuse põhimõte.

Emakeel-suuliselt ja kirjalikult nii omade kui ka võõraste mõtete õige ja täpne sõnastamine. See saavutatakse rääkimise, lugemise ja kirjutamise harjutamise teel. Lugemise algmeetod: kirjutuse lugemise õpetamine eelkäiva analüüsiga (kõne sõnadeks, silpideks ja häälikuteks jaotamine), millele järgneb

süntees. Õigekirjutus algab raamatust mahakirjutamisega.

Rehkendamine - "... õpetus andku lastele seda mõistust numbritega arusaadavalt ümber käia, et nemad omas igapäevases elus ettejuhtuvate asjade juures neid võivad pruukida, niisama peab neid ka selgele mõtlemisele ja õieti rääkimisele juhatama."

Maateadus - "... üleüldine teadmine maakerast, inimeste lugude ja tegude elupaigast ja nimelt tutvastegemine isamaaga ja tema vastu armastuse äratamine." Materjali esitamisel soovitati kinni pidada põhimõttest - lähemalt kaugemale, s.t. esiteks tutvuda kihelkonna, siis maakonna ja kubermanguga.

Laulmine - "... rõõmus ja kurvastuses oma südame lugu parajal viisil häälega üles tunnistada, kui ka kiriklikust koguduse laulmisest osa võtta".

Joonistamine - õpetada ergemaile õpilastele, kui õpetaja suudab.

Võimlemine - peab poistele mitte ainult ihuliikumist pakkuma, vaid ka neis kehalist vastupidavust kasvutama ja neid väeteenistusele ette valmistama.

Näputöö - peab tütarlastele kudumist, õmblemist, riiete paikmist ja nõelumist õpetama.

Kordamiseks viidi vallakooli lõpetanuile läbi kordusõppused talvel vähemalt 14 päeva ulatuses. Suvel kutusuti (ka kodusõppijad) iga kuu ühel päeval kooli kokku.

Kui võrrelda varem nimetatud visitatsiooniprotokollide materjale "luteri usu maakoolide plaanidega", siis nähtub, et osa põhimõtteid oli Kirepi koolis juba varem ellu rakendatud.

1875. aastast¹ pärinevad andmed Kirepi kooli klassitoa kohta (vt. lisa 8).

Pikkus			Laius			Kõrgus		
Süld	Jalg	Toll	Süld	Jalg	Toll	Süld	Jalg	Toll
2	2	6	2	-	-	1	2	
2	2	5	1	2	-	1	2	
			3	2				

1875/76. kooliaastal² oli õpilasi klassides alljärgnevalt:

1. talv		2. talv		3. talv		4. talv		Kokku		Kordajaid	
P.	T.	P.	T.	P.	T.	P.	T.	P.	T.	P.	T.
3	4	4	13	5	10	p	2	20	29	5	3

Märkus: P=poisid, T=tüdrukud

1877.a.³ õpilaste arv koolis suurenes. Põhjuseks oli see, et Kirepi kooliga liideti Kalli kool. Õpetaja J.V. Kerstensi palk sel ajal oli viis vakka rukkeid, üks vakk otri ja viis taalrit maad⁴ (1 taalri tulu = $22\frac{1}{2}$ hobusepäeva e. 30 jalapäeva,

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luterliku kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 643, l. 1.

² samas, s.-ü. 636, l. 9.

³ samas, s.-ü. 628, l. 7.

⁴ samas, s.-ü. 640, l. 19.

peale selle 1-tünderine rukki e. odra ja 2-tünderine kaera-
andm. Tünder = 1 riia vakka = 3 tallinna vakka = 12 küli-
mittu = 132,829 l - L.M.).

Alates 1880. aastast me enam Kirepi kooli nime ei
kohta. Järelikult toimus ülekolimine "Aleksandri" e. Vana-
kõrtsi koolimajja ajavahemikul 1877-1880.

K A L L I K O O L

Kalli kool asus valla idapoolses osas ja seal õppisid
ka pastoraadi territooriumil elunevad lapsed. Kuna kooli-
olud vaadeldaval perioodil mitmes küsimuses ühtivad Kirepi
kooli oludega, siis neid edaspidi ei käsitleta, et vältida
kordamist. Vanades arhiividokumentides esineb Kalli kooli
nimi esmakordselt 1841.a.¹ Siis oli õpetajaks Hans Liiva.
Ta luges, veeris ja laulis kaunis hästi. Tema elukombed
olid head ja oma ametiga tuli ka toime.²

Õpilaste arvu ja õppeedukuse kohta annab ülevaate
alljärgnev tabel.

Aasta	Laste arv alates 10. eluaastast		Lugemine			Katekismus			Valmisolek laulmiseks
			Hea Rah.Nõrk			Hea Rah.Nõrk			
	P.	T.							
1841 ³	11	15	15	6	5	16	6	4	hea
1842 ⁴	10	14	14	6	4	13	7	4	rah.
1843 ⁵	12	12	14	8	2	12	6	6	hea
1844 ⁶	15	15	14	8	8	14	10	6	hea

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 637, l. 8.

² ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 364, l. 102.

³ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 637, l. 8.

1845 ¹	25	30	5	28	22	9	16	30	rah.
1846 ²	15	11	8	8	10	9	10	7	rah.
1848/49 ³	-57-		14	19	24	2	18	37	-

1849.a. sai õpetajaks Hendrik Ohkar. Tal puudus kindel palk.⁴ Ta oli vabadik ja sai peremeestelt teravilja nende äranägemise järgi. H.Ohkar oli sündinud 1820.a.⁵ lõpetanud oli ta kihelkonnakooli. Teadmised olid tal viletsad ja ka agarusest jäi tublisti puudu. Kuid tema käitumine ei jätnud midagi soovida. 1851.a. leiti, et meest tuleb uuesti katsuda lasta. Kuna Kalli kooli hoone oli väga vilets, siis paluti 1850.a.⁶ Taheva mõisalt luba anda Kallimetsa karjamõisa hoone koos maaga üle Kalli koolile.

Alates 1850.aastast õpetati koolis lisaks lugemisele ja katekismusele ka piiblilugu ja laulmist. Kooli katsumisel hinnati tihti pastoraadi ja Kalliküla lapsi eraldi. Samuti on antud mõnikord eraldi ka õpilaste arv. Ülevaate õpilaste arvust ja katsumise tulemustest annab alljärgnev tabel.

⁶ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 36:2, l. 24-25.

¹ samas, s.-ü. 364, l. 100-101.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 637, l. 9.

³ samas, l. 13.

⁴ samas, l. 13.

⁵ samas, s.-ü. 639, l. 4-5.

⁶ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 54: 11, l. 4-6.

Aasta	Õpil. arv	Lugemine	Katekismus	Piiblilugu	Laulmine
1850 ¹	K-40			väga vähe	
	P-16	kaunis hea	kaunis hea	hea	kaunis hea
1858 ²	K-20	keskpärane	halb	mitte hea	hea
	P- 9	hea	keskpärane		
1862 ³	K-23	halb, veeri-	kaunis kesk-	väga väi-	nõrk
		mine samu-	pärane,	kesed	
	P-19	ti, välja	täiesti	teadmised	
		arvatud	arusaamise-		
		mõni väike	ta		
		poiss			
1865 ⁴	23	hea	kaunis hea	kaunis hea	keskmine

Märkus: K=Kalliküla, P=pastoraat.

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 625, l. 6 ja samas, s.-ü. 637, l. 13.

² samas, s.-ü. 636, l. 2-3.
ja ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 54:30, l. 7.

³ samas, s.-ü. 55:6, l. 7.

⁴ samas, s.-ü. 55:16, l. 7.

Andmed õpilaste arvu kohta aastail 1865-1868.¹

	1865	1866	1867	1868
7-17 aastasi lapsi piirkonnas	57	24	58	63
Neist kodus, koolivalitsuse kontrolli all	16	8	14	13
Külakoolis (vallakoolis)	41	16	44	50

Koolimaja väärtus oli sel ajal umbes 150 hõberubla. Maja oli ehitatud puust. Koolitoa suurus 2090 kantjalga. Õpetajaks oli Henno Pelzer, 20 aastat vana, teenistuses olnud juba kaks aastat. Palgaks sai ta kolm vakka rukkeid ja otri, maad oli kasutada kolm taalrit. Palga sai ta koguduselt. Viimane ei maksnud seda alati õigeaegselt välja.

Et koolimaja muutus täiesti elamiskõlbmatuks, siis on tõenäoline, et lapsed paigutati elama teise talutarre. Tõendiks on asjaolu, et 1869/70. kooliaastal nimetatakse koolitoa kubatuuriks 1272 kuupjalga.² 1870.a. sai kool uue õpetaja. Gottlieb (Kotlep) Pudist³ oli pärit Mõnistest, kus ta sündis 8. novembril 1848.aastal. Ta oli lõpetanud Hargla kihelkonnakooli, teisi ameteid pidanud ei olnud, käsitööd ka ei tundnud, perekonnaseisult oli vallaline. Tema tunnistus oli järgmine: (vt. lisa 9):

Laulmine - kuulmise järgi	kaunis hea
- noodi järgi	rahuldav

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 63_b, l. 26.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 640, l.1.

³ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 131, l. 77-78.

Katekismus	- teksti tundmine	hea
	- religiooni tundmine	hea
Piiblilugu	- vana testament	kaunis hea
	- uus testament	rahuldav
Lugemine	- tallinna keeles	hea
	- tartu keeles	hea
Veerimine	-	hea
Kirjutamine	- käekiri	rahuldav
	- ortograafia	rahuldav
	- kirjalik väljendus- oskus	rahuldav
Arvutamine	- peast	kaunis hea
	- tahvlil	rahuldav
Uusõpetus	-	kaunis hea
Ülalpidamine teiste hulgas	-	rahuldav
Reformatsioonijutud	-	kaunis hea
Geograafia	-	kaunis hea
Orelimäng	-	nõrk

Kuivõrd rasketes tingimustes ta pidi õpetama oma 49 õpilast (22 poissi ja 27 tüdrukut)¹, sellest jutustab kohalik pastor oma aruandes 1872/73. kooliaasta kohta. Ta märgib, et kõige halvem koolimaja kihelkonnas on Kalli koolil, kus käib lapsi Tahevast ja pastoraadist. Koolimajal on täiesti vana õlgkatus. Seinad enam katust kanda ei taha. Maja on neli sülda kolm jalga pikk, kolm sülda poolteist jalga lai ja üks süld üks toll kõrge. Koolitoa laius on

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 640, l. 11.

sama, mis koolimajal. Pikkus aga kaks sülda ja neli jalga. Koolitoal on kolm madalat akent, milledest kaks on kaks jalga ja kolmas kolm jalga lai. Kuna sademed läbi katuse ja lae pääsevad, siis on maja nii külm ja elamiskõlbmatu, et koolmeister ühtegi ööd seal elada ei saa. Ta elab koolist seitsme versta kaugusel. Tema tee koju viib üle heinamaa, mis sügisel ja kevadel on üle ujutatud ja seega läbipääsmatuks muutub. (Et Kotlep Pudist elas Mõnistes, tuli temal minna üle Musta-jõe ümbruse heinamaade, mis tööpoolest on kevadel ja sügisel suurvee all - L.M.) Küsimusele, kuidas ta saab kooli tulla, vastab koolmeister, et peab riidest lahti võtma ja sageli rin-nuni veest läbi minema. Et ta hääli tihti ära on, siis võib tema juttu uskuda, lausub pastor. Kooli juurde tulles on õpetajal esimeseks tööks puid lõhkuda, kuna vald ei anna korralikku kütet. Pärast seda hakkab ta ahju kütma ja korstnast tõusev suits on lastele signaaliks kooli tulla. Nad teavad, et nüüd ei tule lukustatud ukse taga oodata ja külmetada.

Kõige selle uskumatu vaeva eest saab koolmeister neli vakka rukkeid, kaks vakka otri, ühe rubla küünlaraha ja pearahast vabaks. Pastoraadi maa ümbermõõtmisel sai ta ka natuke aia- ja õuemaad. Kalli kool olla tekkinud vennastekoguduse tegevuse tagajärjel.

Nii et entusiaste leidus koolipõllul isegi minevikus!

Ka 1874.a.¹ koolivisitatsiooni protokollis märgitakse uuesti, et Kalli kool on halvas olukorras, kuna koolimaja hakkavat lagunema. Vaatamata sellele õppis selles lobudikus

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 640, l. 4-5.

28 last (piirkonnas oli aga kooliealisi 51 ja nad saavutasid üsna keskpäraseid tulemusi. Nii oli lugemine hea, katekismuse tundmine keskpärane, vana testamendi tundmine keskmise, uue testamendi tundmine üle keskmise, kirjutada oskasid poisid kaunis hästi, tüdrukud aga halvasti, laulmine ühel häälel oli aga hea. Ja niisuguse hinnangu andsid pastor Masing Räpinast von Strick!

1875.aastast on säilinud ka koolitoa mõõdud ja põhiplaan (vt. lisa 10). Samal aastal oli õpilasi koolis alljärgnevalt:¹

1. talv		2. talv		3. talv		4. talv		Kokku Kordajad			
P.	T.	P.	T.	P.	T.	P.	T.	P.	T.	P.	T.
4	7	7	4	3	4	4	-	18	15	6	13

1876/77. õppeaastal² sai K.Pudist palgaks 40 rbl., neli vakka rukkeid, kaks vakka otri ja kolm rbl. küünlaraha.

1877. aastal³ aga läks Kalli kool igavesele hingusele. Sellest pajatab selgesti nõomeestr protokoll nr. 5, kirja pandud Taheva vallamajan, sel 20. aprillil 1877.a. (§2).

"Vallavanem paneb täna koosolevatele nõomeestele ette, et Kalli koolimaja, selle katus ning ahjud väga lagunened on ja sel suvel parandamist vajavad.

Nõomehed pidasid nõu ja võtsid otsuseks:

ausat koolivalitsust paluda, et Kalli kool Kirepi kooli üle viidaks, kuna Kalli kooli ahjud ja kõik nii lagunened

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 636, l. 9.

² samas, s.-ü. 640, l. 19.

³ samas, s.-ü. 628, l. 7.

on, et parandamist ei maksa. Pealegi on vald isegi uue koolimaja ehitamisega väga koormatud, et ühtki muud tööd sel aastal ette ei võta. Ja aasta pärast saab uus koolimaja valmis. Sellepärast ühe talve pärast seda kulu Kalli kooli juures ei tasu ette võtta.

Kui Kirepi koolis õpilaste arvu suurenemise tõttu ruumi puudus tuleb lubab koolmeister üheks talveks oma ruume kasutada anda.

Palutakse ausat koolivalitsust sellega leppida, et tuleval talvel Kalli kool Kirepi kooli üle viiakse. Pealegi on väikesel vallal kolme kooli, kahe luteri ja ühe vene kooli ülalpidamine ja palkade maksmine väga raske.

Nii toimuski. 1880/81. õppeaastal olid mõlema endise kooli (Kirepi ja Kalli) õpilased uues, Taheva Evangeeliumi Aleksandri koolis. Vanad, palju päevi näinud koolimajad aga olid määratud lõplikule hävingule. Kohalike vanakeste jutu järgi olid Kalli koolimajas mõnda aega veel vallavaesed elanud. Maja olla lõplikult lammutatud seoses Valga-Mõniste kitsarööpmelise raudtee ehitamisega. Kirepi koolist mäletatakse vaid selle asukohta.

TAHEVA EVANGEELIUMI ALEKSANDRI KOOL.

1880/81.a.¹ oli koolis 59 õpilast, neist 38 poissi ja 21 tüdrukut. Õpetajaid oli kaks: Peter Mõttus (ametis alates 1874. aastast). Koolil olid olemas ka mõningad õppevahendid nagu gloobus, Euroopa kaart, Venemaa idaalade kaart, kaks

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 636, l. 11.

Palestiina kaart, viiul, kaks arvutusraami ja plaankaart.

Järgmisel aastal (1882/83)¹ oli koolis 67 õpilast (43 poissi ja 24 tüdrukut). Abikoolmeistrina töötas Karl Laats (tööl alates 1881. aastast). Mõningal määral püüti parandada ka õpetajate elutingimusi. Nii lasti valla kulul parandada koolmeistri lauda müür, mille eest tasuti meistrile 8 rubla. Peale selle anti valla poolt 2-3 meest abitöölisteks.² Ka kindlustati koolimaja tuleõnnetuse vastu, ehkki naeruväärse summa - 45 rubla väärtuses. Õpetajate tegevus kajastus ka ajakirjanduses. "Olevik"³ kirjutab, et "...kihelkonna Aleksandri kooli abikomitee pidas viimasel jõulupühal Kiokküla vallamajas nimetatud kooli heaks näitemüügi ära. Andisid oli rohkesti kokku tulnud ja müümine läks hästi... Pidu lõppes kell 3 hommikul. Raha tuli 61 rubla sisse". 1884/85.⁴ õppeaastal jäi õpilaste arv endiseks (kokku 67-37 poissi ja 30 tüdrukut). Uueks abikoolmeistriks oli saabunud Jaan Prosa (ametis 1879.aastast). Koolis oli kaks klassi. I klassi ruumala oli 6804 kuupjalga. Õpilasi oli seal 37. Klassijuhataja P.Möttus sai palgaks 10 taalrit maad. II klassi ruumala oli 11340 kuupjalga, kus õppis 30 õpilast. Klassijuhataja K.Laats (J.Prosa oli lahkunud) sai 105 rbl. palka. Kooli olukord oli väga hea ja ka õpilaste teadmisi ei saanud sugugi laita.⁵ Kuni kõnesoleva ajani puudusid koolil käimlad. Aga ka 1884. aastal⁶ lükati nende ehitamine

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 636, l. 13.

² ENSV RAKA, f. 3572, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3.

³ "Olevik", nr. 2, Tartus 12. jaanuaril 1883, lk. 2, v.1.

⁴ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 639, l. 15.

⁵ samas, s.-ü. 640, l. 29.

⁶ ENSV RAKA, f. 3572, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 7.

edasi. Küll aga lubati koolmeister Mõttusele saun ehitada¹, 2 $\frac{1}{2}$ sülda pikk ja 2 sülda lai. Koolmeister veab ise materjali välja, saab selle eest hagu ja vald ehitab sauna üles. Lõpuks aga lepiti kokku, et vald annab kõik materjali ja Mõttus teeb ise sauna valmis. Töö eest saab ta 10 rbl. Koolmeister Ohkarile lubatakse kooli kaevu tegemise eest 11 rbl. hõbedat.

Nagu näeme, olid tookordsed koolmeistrid ka tublid töö- ja meistermehed, kes ei ütelnud ära lisateenistusest. Kuna koolil varem kaev puudus, siis vedas P.Mõttus kolm talve isikliku hobusega koolilastele vett. Selle eest sai ta nüüd tagantjärele kolm rubla.

Kooli kütte raiusid ja vedasid kohale talumehed vastavalt maa suurusele taalrites (kel oli hobune). Need lapsevanemad, kellel hobust ei olnud, maksid 50 kopikat, milline summa kasutati kütte ostuks.

Nii kulges koolielu Harglas kuni venestamisaja alguseni. Seoses koolide minekuga haridusministeeriumi alluvusse, tugevnes koolide järelvalve rahvakoolide direktorite ja inspektorite poolt. Kõige rohkem jäid kohaliku luteri kooli õpetajad hätta vene keelega. See ilmneb ka Hargla kihelkonna koolivalitsuse protokollis (sel 10 octobril 1887)². Originaalis kõlab jutt nii:

"Koos olid kihelkonna kooli vöörmündri härrase Wulf, Männiste valla koolivanemb Peter Orro, Laanemetsast Treinfeld, Tahevast Kijma, Sarust Ado Koch, koolmeistritest:

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1. l. 9.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 626, l. 5.

Jaan Pudist, Jaan Kõiv, Carl Järvemägi, Mehka Eichenbaum, Möttus, Sooveer ja Kalkun.

1) Võõrmündri härra laskse koosolekijatele kooli sääduse eest 17. maic. ette lugeda.

2) Võõrmündri härra v.Wulfi küsimise päle koolmeistridelt, et kas nema jõudeva säduse §11 perra viimsel kooli aastal kõik õppeasjad vennekeeles õppetada, sai se küsimine kõikide poolt üttel häälel vastatud: Ei jouvva. Põhjuses andsiva üles

1) et nema esi veel nii palju venne keelt ei oskada.

2) et ka lapsed venne keeles õppetusest jagu ei saada, et neil ka kõik abinõud raamatutes ja m.e. puuduvad.

3) Võõrmündri härra küsimise päle koosolekijatelt, et kas seepärast et koolmeistrid ei jövva venne keeles õppetada, päle see veel ütski kooliplaan Ministeeriumi poolt avaltud ei ole, koolisid esiotsa veel mitte avad ei oles, ehk vana kooli säduse perra esi otsa pääle alustada, sai je nõus võetus koolid vana viisi perra sel 20 octobril alustada:"

(Allkirjad).

Niisiis jätkasid koolid esialgu tööd vanal viisil. Abikoolmeister Prosa nõudis vallalt 25 rbl. palgalisa (1886.a.¹). Vastuseks üteldi, et kui ei taha töötada vana palgaga, siis otsigu endale uus koht. Lahendati ka Vanakõrtsi (Aleksandri kooli - L.M.) maa küsimust: kas jagada vastavalt hingede arvule luteri ja õigeusu koolmeistri vahel või rentida välja ja saadud tulu jaotada nende vahel samadel tingimustel. Ka

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Tahveva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 19.

palus vald kogukonnaavalitsust, et lubataks Vanakõrtsi koolimajas, mis 15 sülda pikk, 7 sülda 1 jalg lai ja 22 jalga kõrge "kahe eluga" (kahekordne - L.M.), nii luteri kui ka õigeusu lapsi pidada. Selleks valida ka vaid kaks koolmeistrit, kummagi usu jaoks üks. Vanakõrtsi koolitalust saaksid mõlemad koolid vajaliku ülalpidamise. Seda plaani esialgu aga ellu ei viidud.

1886.a. pandi aluteri ("Aleksandri" - L.M.) koolis ruumidele uus põrand.¹ Töötasu said meistrimehed üks rbl. ruutsülla eest.

Pearaha kalkuleerimisel 1886/87. aastaks² nähti ette rida kulutusi nii luteri kui ka õigeusu koolile.

Maksud, mis kõik maksavad.

p.30	Tulekassa maks luteri kooli hoonete pealt	1.- rbl.
p.31	Mõlema kooli kütmine	28,40 rbl.
p.32	Korstna pühkimised	5.- rbl.
p.33	Ohkarile kaevu tegemine	10.- rbl.
p. 34	Sepatöö Kolgale	17.- rbl.
p.35	Vana Hendile kaevu minek	1.- rbl.
p.36	Üks lambi kuppel	0,45 rbl.

(jne. kuni 53 kulunimetust - L.M.)

Ka õpetaja Ohkari toitmine Minna Varblasele	0,50 rbl.
---	-----------

Maksud, mis maksavad ainult luterlased.

p.55	Kihelkonnakooli koolmeistri palk	31.17 rbl.
p.56	Koolivanema palk	5.- rbl.

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Tahveva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 21.

² samas, l. 25.

p. 58	Kihelkonnakooli koolivanema palk	2.-	rbl.
p. 59	Abikoolmeistri palk	105.-	rbl.
p. 60	Mõttusele viiuli keeled	1.-	rbl.
p. 63	Koolmeister Mõttusele tema senisele palgale lisaks kingitusena (50 rbl. maksis ka E.von Wulf luteri hingede abistamiseks - L.M.)	5.-	rbl.

Pearaha määramisel aga ei andnud vene preester õigeusuliste kodanike nimekirja.¹ Vallanõukogu otsustas, et kes on luteri leeris (peakoolis) käinud, need tulevad lugeda luterlasteks. Nii tuligi 250-l luteri hingel tasuda pearaha ä 1,99 rbl. ja 97-l õigeusu hingel ä 2,26 rbl. Et ka edaspidi maksid õigeusulised kõrgemat pearaha kui luterlased, siis hakkasid talupojad varjama oma kuuluvust õigeuskogudusse ja üle minema luterlaste hulka. Käesoleval ajal on kihelkonna piires õigeusulisi väga vähe.

Tookord said vanad õpetajad vallalt abiraha. Ka endine Kirepi kooli õpetaja J.Kerster sai 15 rbl. aastas. Kuna ta oli vanadusest juba nõder, siis määrati temale ühekordse toetusena veel 5 rbl. hõbedat. J.Kersteni vallandamisest kirjutas "Postimees"² järgmist (tagantjärele - L.M.):

"Hiljuti tegi Tartu jaoskonna koolide inspektor Kirepi kooli õpetaja vallakoolmeistri lahti. Ta on juba vana mees ja ei jõua enam kooli pidada. Lahkuv koolmeister oli

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Tahveva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 27.

² "Postimees" nr. 24, Tartus, 28. veebruaril 1889.a., lk. 2, v. 3.

omal ajal aga esimeste seas ja teenis iseäranis oma koolis ja kooris laulmisega palju tänu. Hää mälestus jääb talle selle poolest. Uue koolmeistri valimise asi on vallas praegu kõne all. Inspektori herra on vallavanemale teatanud, et tema käes küll võimus olla uut koolmeistrit seadida, aga ta andvat vallale seda voli. Pruukigu siis vald seda usaldust mõistlikult." 1891.a.¹ aga keeldus vald J.Kersteni abistamisest järgmistel põhjustel:

- 1) Kuna ta ise jäi ametist ära (ometi ta vallandati! -L.M!)
- 2) Tal on töövõimeline poeg ja teenija tütar.
- 3) On ise tubli käsitööline ja võib veel ise ka tööd teha (mees oli 65 aastane - L.M.).

1888.a.² oli luteri kooli abikoolmeistri palk 110 rbl. Pearaha maksis luteri usku hing 1.91 rbl. (226 inimest) ja õigeusu hing 2.51 rbl. (90 inimest). Nagu näha, õigeusuliste diskrimineerimine jätkub. Kuid ka luteri usu koolmeistritele hakati avaldama nii majanduslikku kui ka poliitilist survet. Nii ei antud koolmeistritele enam rehte jaoks puid, kuna need vallale kalliks minevat. Peale selle olevat tema käes rohkem maad, mille eest ta renti ei maksvat. Keeldumise põhjuseks oli ka asjaolu, et tal karjakatel köögis olevat ja seal valla puid põletavat. Edaspidi peab koolmeister ise lampidesse õli kallama ja silindreid puhastama, kuna rumalad lapsed need sageli katki teevad ja sellega valla kulusid suurendavad.

Tulude suurendamiseks nuputasid vallalaisad 1889.a.³

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Tahveva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 101.

² samas, l. 44.

³ samas, l. 68-69.

välja järgmise võimaluse. Vallavanem Jaan Saar ja kirjutaja Habicht sõitsid valla kulul Riiga kubernereri juurde laatade pidamiseks (15. apr. ja 18. sept.) luba paluma. Laadamaksust laekunud sissetulek kavatseti kasutada koolide (luteri ja vene) ülalpidamiseks ja kolme koolmeistri palga maksmiseks. Senini oli koolide kütte varumine kalliks läinud, kuna puud tulid vedada kaugelt üle jõe (üle Musta jõe, Jahiniidu sild puudus ja vald pidas parvemeest). Vald aga oli väike, ainult 10 adramaad suur. Ka asusid lähemad laadad teisel pool Mustjõe, Valga linna sai oma 32 versta. Milliseks otstarbeks aga laadamaksu edaspidi kasutati, on teadmata.

1891.a.¹ oli "Aleksandri" koolis abikoolmeistriks Otto Jaani. p. Kond, kes palus palka suurendada 30 rbl. võrra (varem sai 90 rbl.). Vald aga andis juurde 20 rbl. ja nüüd oli tema aastapalk 110 rbl. Ka pearaha basus vald.

Koole kontrollisid vaadeldud perioodil Tartu rajooni rahvakoolide inspektorid. Külastanud kooli 22. märtsil 1894.a.², leidis kõrge ülemus, et õpetaja Peeter Möttusel on mitterahuldavad teadmised riigikeeles. Ta tegi koolivalitsusele ettepaneku võtta Möttuselt õpetaja kutse, jättes õiguse õpetada vaid usuõpetust emakeeles ja kirjatehnikat. Tingimuseks seati aga nõue, et õpetaja J.Möttus kõige lühema aja jooksul õpiks selgeks riigikeele, sest ka kirjatehnika tundides ja pärast õppetunde on vajalik rääkida vene keeles. Inspektor kartis, et kui õpetaja Möttus räägib eesti keeles, siis võib see halvasti mõjuda vene keele omandamisele koolis.

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Tahveva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 110.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 644, l. 6.

Lühikest aega (10. okt. 1894 - 20. jaan. 1895) oli õpetajaks ka Heinrich Karu, kes oli lõpetanud Tartu Õpetajate Seminari täieliku kursuse ja Jaak Kusta p. Tuvikene, Mõniste valla talupoja poeg, kes määrati ametisse Karu asemele kuni 1894/95. õppeaasta¹ lõpuni. Paar aastat (16. okt. 1895- 23. aug. 1897) töötas õpetajana ka Juhan Jaani (Ivani)p. Kirchenberg, kes toodi üle Saru koolist, lahkudes aga läks tööle Rõugesse.

Sedasi oli olukord 19. sajandi lõpul Taheva Evangeeliumi "Aleksandri" koolis (vt. lisa 11). Äärmiselt vähe oli õppevahendeid ja muud kooli inventari. Koolide õppetaset madaldas kooliõpetajate majanduslikult kerjuslik, vaimselt mahasurutud ja õigusetu olukord. Niigi lühikesest õppeajast kasutati enamus usuõpetuse õppimiseks. Vallakoolis omandas õpilane vaid hädapärase lugemis- ja kirjutusoskuse, algteadmisi aritmeetikast ja geograafiast ning üsna piiratud vene keele oskuse. Rahva raskest materiaalsest olukorrast tingituna lahkus igal aastal koolist ligi pool õpilastest viimast klassi lõpetamata.

Talurahva ja progressiivne intelligents aga jätkasid visa võitlust emakeelse, demokraatliku ja ilmaliku hariduse eest. Sellepärast ei suutnud tsaarivalitsus isegi reaktioonilise koolipoliitika rakendamisega eestlasi ümber rahvastada.

Et kindlustada koolikohustuse paremat täitmist, hakati lapsevanemaid karistama. Selle teguviisi aluseks sai ka kooliinspektori kiri (20. okt. 1899 nr. 914)², milles ta teatab,

¹ ENSV RAKA, f. 388, Liivimaa kubermangu rahvakoolide direktor, nim. 1, s.-ü. 4, l. 188.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 644, l. 22.

et õppetöö peab kestma vastavalt seadusele (instruktiiv §15 ev. luteriusu maakoolide kohta Liivimaa kubermangus) oktoobrist aprillini. Tegelikult kestis aga 1. novembrist kuni märtsi lõpuni. Olukorra parandamiseks käsib inspektor trahvida neid vanemaid, kelle lapsed ei tule kooli 10. novembriks või katkestavad õppimise 10. märtsil. Kuidas 20. sajandi algul trahvimisega lugu oli, on teadmata. Reaalsed andmed selle kohta puuduvad. Kuid 6. aprillil 1913. aastal esitas õpetaja Jaan Kokk¹ koolivalitsusele nimekirja põhjuseta puudunud õpilaste kohta.

1) August Kaarli p. Lääts - 56 p.

2) Hilda Kusta t. Uibo - 24 p.

3) Alma Jaani t. Jakustant - 23 p.

4) Anna Juhani t. Torm - 74 p.

- - - - -

- - - - -

10) Peeter Juhani p. Kriisk - 23 p.

30. aprillil samal aastal² tegi Hargla koolivalitsuse esindaja pastor Tiidemann ettepaneku (kiri nr. 197) Võrumaa I jaoskonna Talurahvaasjade komissarile karistada mainitud lapsevanemaid rahatrahviga 5 kop. iga puudunud päeva eest. Taheva vallavalitsuse kirjast nr. 507 10. juulist 1913.a.³ nähtub, et kod. Kriiska on karistatud rahatrahviga 1 rbl. 55 kop. väärtuses (poja ja tütre põhjuseta puudumise trahv kokku). Ka Kaarel Läätsa (kiri nr. 118 1914.a.)⁴ trahviti

¹ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 642, l. 30.

² samas, l. 38.

³ samas, l. 41.

⁴ samas, l. 44.

2 rbl. 80 kopikaga poja Augusti 56 päevase põhjuseta puudumise eest.

Tagasipõikena mõni sõna ka 1905.a. sündmustest Harglas, kuna revolutsiooni mõju andis tunda ka koolielus. Nimmelt oli sel ajal ümbruskonnamõisate töölised üsna tugevas revolutsioonilises meeleolus, eriti märtsi lõpul (vana kalendri järgi), ähvardades töö seisma jätta. Hilissügisel, kui põllutööd olid lõppenud, võtsid hoogu rahvakoosolekud, mida peeti põhiliselt koolimajades. Koosolekutel nõuti rahvakeele tervituselevõtmist koolis, kohtus ja teistes asutustes, ametnikkude valimist rahva poolt jne. Kõige enam hoidsid meeli ärevil aga "musta sõja" (rahva poolt moonutatud sõna "mustsada", s.o. mõisnike sõjasalgad) jutud, üks kohutavam kui teine. Nii teati kord kinnitada, et "must sõda", mida kõige rohkem kardeti tulevat, juba Alsvigi on jõudnud ja seal 40 kooliõpilast kõige metsikumal kombel surmanud. Hakati organiseerima omakaitset ja varustama käepärast leiduvate relvadega. Teedele paigutati ratsa- ja jalapatrullid. Revolutsioonilisele liikumisele tegi lõpu kindral Orlovi karistussalk, milline 27. detsembril Laanemetsa vallamaja juurde kihutas, seal kohaliku vallakirjutaja Eichenbaumi ja vene kõstri ning kooliõpetaja Rätsepa vangistas ning ilma kohtuotsuseta kohapeal maha laskis. Harglasse jõudsid karistajad samal päeval, aga õnneks suuremaid pahandusi ei teinud.

Kasu revolutsioonilistest sündmustest oli siiski - vallakoolide kahes esimeses klassis lubati õpetamisel kasutada emakeelt. Nii oli see ka Taheva Evangeeliumi "Aleksandri" koolis.

Esimene maailmasõda halvas tunduvalt Hargla koolielu, kuna sõjaväkke mobiliseeriti õpetajaid ja lastevanemaid. Suurenes märgatavalt õpetajate kaadri voolavus, mis ei toonud kaasa midagi head jätkuvale koolitööle. Juba 1. oktoobril 1913.a.¹ lahkus töölt Anton Velsveebel ja tööle võeti alates 25. novembrist² Paul Saalit. 1914. aastal sai Taheva valla "Aleksandri" algkooli õpetajaks Jaan Mihkli p. Kokk.³ 15. oktoobril⁴ määrati teiseks õpetajaks kõrgema alghariduse omandanud Johannes Saar, kuna ametist lahkus Jaan Kokk⁵. Samal aastal oli õpetajaks ka Paul Sahlit, kes võttis osa Viljandis korraldatud õpetajate usuõpetuse täienduskursusest. Järgmise aasta 1. oktoobril⁶ kinnitati õpetajaks Alviine Rogenbaum. 1916.a.⁷ töötas õpetajana ka A.Kübarsepp (naine) ja 1917.a. oktoobrist⁸ alates Eduard Kaar. Tema tööloleku ajal toimuski Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mis tõi kaasa ka otsustava pöörde emakeelse rahvakooli arengusse, avades tee haridusele laiadele rahvahulkadele. Hakati laiendama koolivõrku ja asuti välja töötama nõukogulikke õppeprogramme. Vastavalt Rahvakomissaride Nõukogu dekreedile südametunnistuse vabaduse kohta jäeti usuõpetus koolide

¹ ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet, nim. 1, s.-ü. 1076, l. 153.

² samas, l. 157.

³ samas, l. 158.

⁴ samas, l. 161.

⁵ samas, l. 162.

⁶ samas, l. 164.

⁷ ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 644, l. 42.

⁸ samas, s.-ü. 642, l. 56.

õppeplaanist välja. 28. detsembril 1917.a. toimunud eesti õpetajate kongressil võeti vastu veel palju häid otsuseid, kuid oma lühikese, kolm ja pool kuud kestnud olemasolu jooksul ei suutnud noor nõukogude võim neid ellu viia.

Juba 22. veebruaril 1918.a. jõudsid saksa okupatsiooniväed Valka ja 4. märtsil okupeerisid kogu Eesti. Likvideeriti nõukogude võim. Ka kooliellu tõi okupatsioonivõimud rea muutusi., mille eesmärgiks oli rahva saksastamine. Koolides tehti kohe usuõpetuse õpetamine kohustuslikuks, moodustati uus koolivalitsus oma alamate ja kõrgemate instantsidega. Muuseas toimus koolide tegevus kuni 1919.a. kevadeni põhiliselt varem kehtestatud korra kohaselt. Juuni algul kehtestati 8. armee juhataja krahv Kirchbachi poolt Liivi- ja Eestimaal uued rahvakooli määrused. Neis määrustes (avaldatud Verordnungblatt'is für Liv- und Estland, 26 ja 27)¹ olid rahvakoolidele antud järgmised ülesanded:

"... anda noorsoole perekondlikus, kogukondlikus, kiriklikus ja riiklikus elus ning kutsetöös tarvilikud kasvatus- ja hariduse alused; kindlad algteadmised, harjumus viisakas olla ja korda armastada, töökus, aukartus vanemate vastu, puhas meelsus, sõnakuulelikkus seaduse ees, ülemuse austamine, usuline meel". Niisiis meie noortest pidid saama kuulekad preisi parunite orjad. ^uus koolikorraldus lahutas algkooli keskkoolist, tehes seega lõpu ühtluskoolile. Õppekeeleks alamas koolis (rahvakoolis) jäi esialgu küll emakeel, kuid saksa keele osatähtsus muutus väga suureks. Nii oli juba

¹ Hans Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu 1920, lk. 66.

esimeses klassis kuus, järgmises kahes klassis aga juba kümme tundi saksa keelt nädalas. Vene keele tundide arvu vähendati. Emakeelne rahvakool oli seega määratud hävingule. Sellest annab tunnistust ka saksameelse koolinõuniku Kentmanni mõtteavaldus ühes tema "Berichtist über das Revalsche Schulwesen". Kentmann kirjutab:

"Eeloleval kohaliku koolikorralduse ümberloomisel tuleb üleüldise hariduse tõstmise huvide kõrval veel kohaliku mitte saksa rahvusest olevate elanikkude rahulikku saksastamist püüda. Et eestlasi arvu poolest sakslastest rohkem on ja et nende rahvuslik iseteadvus viimase aastakümne sündmuste tõttu ärganud ja praegu suureks paisunud, siis tuleb eesti keelele ja eesti algatusvõimele ka koolialal, ja siin iseäranis, tegevusala ja arenemisvõimalus anda, et aga ainult vaenulikku vastupanekut ära hoida. Alusnõudeks peab aga siin tingimata olema, et iga mitte saksa kooli kõrval üks samasugune saksa õppekeele- ga oleks, mis paremate õppejõududega, parema sisseseadega (Ausstattung) ja võimalikult väiksemate kooli kuludega lapsi enese juurde meelitaks. Eestlane on sedavõrd kainelt ja praktiliselt mõtleb, et ta kõige päält just selle järele otsustab, missugune kool talle suuremat kasutoob ja lapsele tulevikus suuremaid õigusi annab. Kui selle juures saksa kool ka veel parem on, siis saab neisse nii suur tung olema, et varsti on tarvis nende arvu suurendada, Eesti koolide hulka aga vähendada. Eestlastel aga ei tohi tundmus olla, et tedda saksa kooli vägivaldselt sunnitakse minema - vabatahtlikult läheb ta sinna hää meelega, sunni korral aga juba ennem halvemasse, kuid eesti kooli".¹

¹ Hans Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu 1920, lk. 66.

Et eesti õpetajaskond aga oli kõigiti vastu sellistele plaanidele, siis hakati nende vastu rakendama mitmesuguseid surveabinõusid. Suvekursustest osavõtt tehti kohustuslikuks, et õpetajaid seal uue kultuuri läbiviijaiks kasvatada. Ka võeti ette suured pahempoolsete õpetajate ümberpaigutamised, madalamale ja halvemale kohale üleviimised ning vallandamised. Et selline tegevus tõi kaasa õpetajate arvu tunduva vähenemise, siis värvati "värsket tööjõudu" venestamise ajal vallandatud õpetajate hulgast. Samuti sunniti õpetajaid alla kirjutama viletsaile palgalepinguile. Koolides kaotati lastevanemate komiteed ja maa algkoolid ning koduõpetus seati uuesti pastori kontrolli alla. Õnneks ei saanud sakslased oma tagurlikku koolipoliitikat ja kaugeleulatuvaid röövellikke plaane ellu viia. 9.novembril 1918.a. puhkes Saksamaal revolutsioon ja 17. detsembril veeres viimane rong okupantidega läbi Valga vaterlandi poole.

Järgneval perioodil, s.o. alates 1918.a. novembri lõpust kuni 1919.a. veebruarini oli Hargla ümbrus uuesti nõukogude võimu valduses. Kuigi taastati endised progressiivsed haridusalased põhimõtted, lõpetasid Hargla koolid 1919.a. talve- ja kevadperioodil oma tegevuse täielikult, sest otsese sõjategevuse tõttu ei julgenud vanemad lapsi kooli saata. 1919.a. sügisel, kui rinne oli kaugele nihkunud, avasid koolid Harglas uuesti oma ukсед. Mindi lõplikult üle emakeelsele õpetusele. Kodanliku Eesti koolivalitsus asus endise koolivõrgu ümberkorraldamisele.

TAHEVA KREEKA-ÕIGEUSU KOOL

Nagu juba nimetatud, oli see kool asutatud õigeusuliste

lastele. Kool asus üsna "Aleksandri" (luteri) kooli naabruses, hoones, kus hiljem asus Taheva vallavalitsus ja praegu on Hargla 8-kl. kooli internaat. Varem oli maja ühekorruseline (vt. lisa 12). 1965.a. aga alustati teise korruse ehitamist, kuhu tulevad mõned õpetajate korterid. Andmeid sellest koolist on arhiivis väga napilt. Ka kohaliku vanema elanikkonna mälestustes ei leidu midagi nimetamisväärsset. On siiski teada, et üks osa õigeusuliste pearahast läks täielikult kooli ülalpidamiseks. Muuseas tuli neil tasuda koolmeistri palk rbl. 50.88¹, samuti koolivanema palk rbl. 2.-. Nagu näha, sai vene kooli õpetaja ja koolivanem tunduvalt vähem palka, kuid koolmeister sai lisaks ka viljapalga. (1884.a.² alates kolm vakka rukkeid. See kogus vilja oli mõeldud palga tõstmiseks. Kuna koolmeister ei olnud kohalik elanik, siis anti temale võimalus kasutada tasuta valla küüdihobust kaks korda aastas kojusõiduks). 1887.a.³ lasti kohalikul talupojal Jaan Partsil valmistada kolm koolilauda (8 jalga pikad ilma seljatoeta ja need värviti kollaseks). Töömees sai ühe laua valmistamise eest 3 rbl. 25 kop. Luteri kooli õpetajal Hendrik Ohkaril lasti samal ajal teha raudvits-tega puust pang, mille eest tasuti 50 kop. Joomiseks osteti toop.

1891. aastal⁴ oli õpetajaks Jaan Eggel, kes sai palka 32 rbl. 50 kop.

Et õigeusulised olid teiste valla elanikega võrreldes

¹ ENSV RAKA, f. 3572, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 26.

² samas, l. 8.

³ samas, l. 38.

⁴ samas, l. 122.

halvemas olukorras (suurem pearahamaks), samuti puudus neil kohapeal kirik, mõisnikud toetasid luterlasi), siis siirduti luteri usku tagasi. Millal täpselt mainitud kool tegevuse lõpetas, ei ole teada.

T A H E V A V A L L A 4-KLASSILINE ALGKOOOL

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tagajärjeks oli koolipoliitika tervnemine, mis toimus töörahva tungival nõudmisel. Kodanlik valitsus, kes 1920.a. võimule tuli, ei julgenud teostatud uuendusi kohe muuta. Kodanlus püstitas kõlavad loosungid: "Kõigile rahvakihtidele ühesugused õigused ja võimalused hariduse saamiseks, koolist poliitika välja ja koolidele ainult kasvatuslikud ülesanded". Riigi põhiseaduse §12 järele on "õpetus kooliealistele lastele sunduslik ja rahvakoolides maksuta", vähemusrahvastele kindlustatakse emakeele õpetus. Algharidus korraldati 7.mail 1920.a. Asutava Kogu poolt vastu võetud avalikkude algkoolide seaduse alusel.¹

Algkoolide seaduse alusel sai see koolitüüp ühtluskooli esimeseks astmeks. Lapsed, kes said enne õppeaasta algust seitsme aastaseks pidid ilmuma kooli (õppenõukogu eriloal võis kooli astuda ka kuueaastane). Algkooli kursus pidi olema kuue aastane. Koolis tuli käia kas koolikursuse lõpetamiseni või 16-aastaseks saamiseni. Tegelikult seda seadust kohe ellu ei rakendatud, vaid kohalikele omavalitsustele anti luba avada

¹ J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 961.

majanduslikel põhjustel esialgu vaid neli klassi ja kooli-
kohustust nõuda alates 8-ndast eluaastast kas neljanda klassi
lõpetamiseni või 15-aastaseks saamiseni. Esialgu kooliseaduse
ellurakendamise viimaseks tähtajaks oli 1. jaanuar 1930.

Hargla vallakool, ametliku nimega Võru maakonna Taheva
valla Aleksandri algkool (kutsuti ka Vanakõrtsi algkooliks),
millest oli ka eespool juttu, alustas tööd 4-klassilise koo-
lina, ning hakkas kandma Taheva valla 4-klassilise algkooli
nime.

1921.a. 1. jaanuarist alates liideti Taheva, Laanemetsa,
Karula ja Kaagjärve vald Valga maakonna külge.¹ Sellest tingi-
tuna pandi koolile ka uus nimi: Valga maakonna Taheva valla
4-klassiline algkool.

1921.a.² alates kohustas haridusministeerium koole, et
need hakkaksid pidama koolikohustuslike laste nimekirju. Nime-
kiri kujutas endast raamatut, kuhu kanti lapsed sünniaastate
kaupa. Koole varustas nimekirjadega (hind 350 marka) Valga
raamatukauplus "Kultura".³ Valla läänepoolsemas osas elunevad
lapsed käisid Laanemetsa algkoolis (koolijuhataja I. Roi).
1923.a.⁴ oli neid seal 12. Nende laste eest, kes käisid vööra
valla algkoolis, tuli Taheva vallal tasuda ülalpidamise kulud
proportsionaalselt Laanemetsa algkooli õpilastega.⁵ Kuna aga
osa Laanemetsa valla lapsi käis Taheva algkoolis, siis valla-
valitsus otsustas mitte tasu võtta Laanemetsa valla lastelt,

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü.
34, l. 7.

² samas, l. 101.

³ samas, l. 105.

⁴ samas, s.-ü. 43, l. 27.

⁵ samas, l. 4.

kui seal ei võeta maksu Hargla lastelt.¹ Kui kodust aga oma valla kooli oli alla nelja kilomeetri, laps aga õppis siiski võõra valla koolis, siis tasusid lapse koolitamise eest vanemad.²

Koolikohustus kestis vallas 1923.a.³ 9-15 eluaastani või 4 klassi lõpetamiseni. Alates 1924/25.⁴ õppeaastast algas koolikohustus Taheva vallas 8-ndast eluaastast. Eesrindlikke valdu oli maakonnas ainult viis. Teistes jäi aga koolikohustuse algus endiseks.

1924.a.⁵ otsustas Valga maakonnanõukogu, et eelkooliealised lapsed (1-2 aastat enne kooli tulekut, s.o. 7-8-aastased) tuleksid igal esmaspäeval või laupäeval kooli juurde, kus õpetaja nendega tund või rohkem töötaks. Tunnid soovitati anda näidistundidena, kust ka vanemad osa võtaksid, et oskaksid lapsi koolitööks paremini ette valmistada. Otsuse täitmiseks teatas koolijuhataja J.Kokk vallavalitsusele, et Tahveva algkoolis algavad õppused alates 10. jaanuarist 1925.a.⁶ igal laupäeval pärast tunde (kell 12.30-13.30). Et mitterikkuda ühtluskooli põhimõtet, siis lühendati alates 1925. aastast maal talvist (24. detsembrist

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 2, lk. 74.

² samas, s.-ü. 43, l. 25.

³ samas, l. 19.

⁴ samas, s.-ü. 52, l. 25.

⁵ samas, l. 28.

⁶ samas, l. 29.

kuni 3. jaanuarini) ja kevadist (9.-15. aprillini) kooli-
vaheaega, linnas aga olid need vaheajad vastavalt 20. detsemb-
rist kuni 6. jaanuarini ja 5.-19. aprillini. Suvist kooli-
vaheaega maal pikendati 30. maist kuni 28. septembrini (linnas
13. juunist 30. augustini). Niisiis võeti maalaestelt sõna ot-
seses mõttes "kaks nahka", kuna tööpinge võrreldes linnalas-
tega oli aastaringselt suur. Õppetöö algas 1921.a. 20. septemb-
ril. 1922.a.¹ lõppes koolitöö Valgamaa algkoolides 20. mail
ja algas 18. septembril. 1923.a.² algas koolitöö 1. oktoobril.
Et lapsed õigeaegselt kooli tuleksid, pidi kool alates 1924.a.³
kaks nädalat enne õppetöö algust sellest vanematele kirjali-
kult teatama. Kui õpilaste arv uue kooliseaduse alusel (kooli-
kohustuse algus alates 8-ndast eluaastast) esimeses klassis
oli üle 50, siis tuli klass poolitada ja lisaõpetaja juurde
võtta.⁴ 1921.a. aprillis⁵ oli õpilaste arv klasside kaupa järg-
mine (kuni 15. eluaastani):

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 34, l. 73.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 43, l. 20.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 52, l. 18.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 43, l. 22.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 34, l. 19.

	Poisid	Tüdrukud
I klass	7	15
II klass	8	10
III klass	5	6
IV klass	8	3
Kokku:	28	34

Niisiis oli tegelikult koolis 62 õpilast. Kooli ilmumata oli jäänud viis poissi ja üks tüdruk.

Tegeliku õppetöö pikkuseks määrati 35 õppenädalat aastas. Kohaliku koolivalitsuse ettepanekul võis maakonna koolivalitsus vabastada neid õpilasi kooliskäimisest kohalikus algkoolis, kes said algkoolile vastava õpetuse kas kodus või erakoolis. Koduõpetust saanud õpilastele korraldati igal kevadel vastavad katsed. Neid lapsi oli Harglas vähe. Koolikohustuslike laste nimekirjad koostas ja üldise koolikohustuse täitmist kontrollis kooli hoolekogu, kellele koolijuhataja pidi iga nädal puudumiste kohta teateid andma. Põhjuseta puudumise korral või korratu koolikohustuse täitmise ilmnemisel maksis lapsevanem iga puudunud päeva eest 1-20 marka trahvi. Kui ka see karistus ei aidanud, siis karistati vanemaid või hooldajaid kuni kahe kuulise arestiga. Äärmise abinõuna võis lapse vanemalt ka võõrandada ja anda kas võõrasse perekonda või kasvatusmajja.

Kooliseaduse nimetatud sätete alusel avaldas 1921.a.¹ (kiri nr. 747 5. detsembrist 1921.a.) Valga maakonna koolivalitsus oma "Juhatuskirja", kus määrati kindlaks trahvimäärad.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 45.

II Mitte vabandatavad põhjused:

- a) Tõrkumine - trahviraha suurus 20 marka iga puudunud päeva eest.
- b) Hooletus - 5-15 marka, kordumisel 10-20 iga puudunud päeva eest.
- d) Pidudel ja laatadel raisatud päev - 20 marka.
- e) Majanduslikud põhjused - riiete, jalatsite, toidu puudus, kui sellest eelnevalt ei ole teatatud hoolekogule, 1-15 marka, kordumisel 5-20 marka iga puudunud päeva eest.
- f) Töö pärast puudumine - 1-15 marka päeva eest.

III Määramine ja sissenõudmine.

Koolijuhataja peab nimekirja ja esitab selle vähemalt kord kuus hoolekogule arutamiseks.

IV Arest kuni kaks kuud, kui vaatamata rahatrahvile ikka lapsi kooli ei saadeta ja need on puudunud järjest neli nädalat järgemööda ja selle aja eest vähemalt 200 margaga trahvitud.

VI Trahviraha läheb kooli kasuks, kantakse kooli raharaamatusse ja hoitakse alles kooli hoolekogu kassapidaja käes.

VII Kool võib raha kasutada maakonna koolivalitsuse loal.

10. märtsil 1921.a.¹ tegid hoolekogu esimees Käärmann ja kirjatoimetaja Kõomägi valla koolivalitsusele ettepaneku nõuda hoolekogu poolt määratud trahvisumma sisse administratiivkorras, kuna lapsevanemad ei maksnud vastavat summat

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 4.

1. veebruariks koolijuhataja kätte.

August Pallo-Limpri - 265 marka

Ado Tünn-Kalli - (poeg Jaani eest) - 204 marka

August Kasak-Taitsi - 186 marka

Kokku kuulus trahvimisele 12 isikut.

1922.a.¹ määrati trahv 24 lapsevanemale, nende hulgas Mäe-Kalli talus elavale Hendrik Tartule 107 päeva eest 10 marka (törkumine), kokku 1070 marka!

Kõige suuremaid raskusi koolikohustuse täitmisega oli sügisel ja kevadel, kuna enamus õpilasi pidi karjas käima kas kodus või siis palgalisena. Vaatamata võrdlemisi rangele kehtestatud korrale jäi koolist ära palju õpilasi. Ülevaate koolikohustuse täitmisest kodanliku korra algperioodil annab järgnev tabel:² (vabariigis tervikuna)

- algkoolid -

Õpilaste arv	Õppeaasta	Koolikohustuse mitte-täitjate	
		Arv	protsent
115.785	1922/23	5216	4,9
115.516	1923/24	4336	4,0
-	1924/25	3511	3,5

Majanduslikult raskesse olukorda sattunud lastevanemaid oli kohustatud abistama koolikohustuse täitmisel kohalik vallavalitsus. Koolikohustuslikke lapsi ei võinud palgalisena tööle võtta. Korraliku koolikohustuse täitmise ja vähemalt rahuldava

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 61.

² J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 969.

edasijõudmise korral aga võis koolivalitsus mõningaid erandeid teha. Tegelikult oli kõigi uute koolialaste uuenduste rakendamine üsna keeruline. Talurahvas Hargla piirkonnas oli suhteliselt vaene, palju oli ka vähese maaga peresid ja popse. Vallavalitsuse rahalised ressursid olid napid. Sellepärast hakati kehvemaid õpilasi toetama 1921. aastast alates riigi poolt. Mõningat toetust andsid ka organisatsioonid Lastekaitse ja Punane Rist.

Nii see ka tegelikult oli. 1920.a.¹ suutis vald osta kehvematele õpilastele pastlanahka vaid 707 marga eest. 1921.a.² teatas Valgamaa koolivalitsuse juhataja A.Vibo valla koolivalitsusele, et riigil on kehvemate õpilaste summad väikesed. Sellepärast võib abivajajate nimekirjaä panna vaid need, kel kehvuse pärast täiesti võimata koolis käia on. Samal aastal saigi Taheva valla algkool Valga maakonna koolivalitsuselt 5700 marka. toetust.³

1924.a. kooli eelarve oli kehvematele õpilastele ette nähtud 10000 marka.⁴

Kooli majandusliku ülalpidamise eest vastutas vald. Kütte vajadus 1921.a.⁵ oli 30 sülda kuivi puid. Kütet aga alati õigeaegselt kohale ei toodud.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 31.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 24.

³ samas, l. 46.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 52, l. 3.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 16.

1923.a.¹ kehtestati uued kütte normatiivid: 1 ahju kohta 1 kantsüld puid aastas. 1 pliidi kohta $1\frac{1}{2}$ kantsülda puid aastas. Häda oli ka kooli kaevuga, mis alatasa kippus korrast ära minema. Et olukorda parandada, laskis vald 1921.a.² ehitada uue kaevu kooli ja vallamaja vahele, kust oleksid vett saanud mõlemad asutused. Sellest ei tulnud aga midagi välja, kuna uude kaevu ei tulnud vett. 1922.a.³ mu-retseti uus joogi- ja pesuvee nõu (maht 10 ämbrit, kraani ja kaanega).

Kooli eelarved kodanliku korra algaastail olid järg-mised:

1921.a.⁴ - 53.600 marka (sellest kooliteenija palk 300 ja koolivanema palk 600 marka).

1922.a.⁵ - 85250 marka (sellest töötasuna koolitee-nijale 5000 marka, koolivanema palk 1200 marka).

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 43, l. 21.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 49.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 61.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 2.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 19, l. 9-10.

1923.a.¹ - 109.460 marka (sellest töötasu 17.730 marka, millest õpetaja palk 4330, internaadi tasu 5000, koolivanemale 1200 ja kooliteenijale 7200 marka).

1924.a.² - 145.100 marka (muuseas planeeriti osta 20 puuda petrooleumi ja 35 sülda puid. Kavatseti ehitada ka kivist tugipostid koolimaja otsa, et vältida seinte laialivajumist. Tegelikult jäi see töö teostamata). Sellest tingituna kinnitati kuludeks 134.400 marka, sellest töötasu 14.200 marka.³

1925.a.⁴ - 204.700 marka (Taheva valla 4-kl. algkool ja kõrgem algkool - endisene kihelkonnakool - kokku). Sellest töötasu 32.200 marka. Algkooli kooliteenija sai aastas 12.000 marka, internaadi töötasu oli 5000 marka.

Ka õpetajate palgast tuli 10% tasuda vallal. 40% maksis aga maakonnaavalitsus ja 50% riik.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 19, l. 13-14.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 52, l. 3.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 19, l. 17-18.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 19, l. 21-22.

Üldse olid õpetajate palgad kuni 1923. aastani üsna väikesed, arvestades elatusmiinimumiga. Alates 1923. aastast võrdsustati palgad alama ja keskmise riigiteenija palkadega.

Koolitöö praktika	Juhataja koolis, kus 7 või enam klassi- komplekti		Juhataja koolis, kus alla 7 kl. kompl. ja juhataja abi		Õpetajad	
	I järk	II järk	III järk	I järk	II järk	III järk
	m a r k a		m a r k a		m a r k a	
12 aastat	15300	11700	8700	13500	9900	7700
8 aastat	13500	9900	7700	11700	8700	6800
4 aastat	11700	8700	6800	9900	7700	6200
alla 4 aastat	9900	7700	6200	8700	6800	5800
				7700	6200	5500

Maaõpetajate palk oli 5-10% madalam tabelis antud normidest. I järgu palga said kõrgema haridusega, II järgu palga õpetajate seminari või sellega võrdsustatud õppeasutuse lõpetajad ja III järgu järgi said palga vähema haridusega õpetajad. Tavalisele palgale lisaks maksti 13-nda kuu palk. Vald aga alati oma osa (50%) ei maksnud ja sellepärast pidi õpetaja leppima vaid poole 13-nda kuu palgaga, mis tasuti riigi poolt. Õpetajad, kes töötasid vähemalt poole koorusega, said maakonnaavalitsuselt ka perekonna abiraha lastele kuni 18-aasta vanuseks saamiseni 800, 600 või 400 marka kuus. Kuid toetuse ja palga suurus kokku ei võinud ületada 13.500 marga suurust summat. Õpetajate palgaseaduse §5 märkus I põhjal pidi kooli ülevalpidaja maksma alates 1921.aastast töö eest internaadis koolile 2000 marka aastas.² Sama seaduse §9 märkus II põhjal tuli kooli ülevalpidajal maksta õpetajatele iga lisatunni eest 1/24 õpetaja korteri rahast lisatasu.³ Alates 1. jaanuarist 1923.a. lisatasu kooli ülevalpidaja poolt enam ei tasutud.⁴

1922/23. õppeaastaks kehtestas Valga maakonna kooliavalitsus järgmised internaadi töötasu määrad:⁵

- a) kui alla 5 lapse - tasu ei maksta.
- b) kuni 25 last - 3000 marka
- c) Üle 25 lapse - 5000 marka.

¹ J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 963.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 43.

³ samas, l. 49.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 43, l. 5.

⁵ samas, l. 1.

Tasu pidi maksma kooli majanduskulude kandja õpetajatele kooliaasta lõpul.

Õpetajad said ka pensioni ja arstiabi ühistel alustel teiste riigiteenijatega. Arstiabi anti maakonnaavalitsuse kulul ka õpetajate perekonnaliikmetele, samuti ühekordset toetust perekonnaliikme surma korral. Kommunaalteenustena oli vald kohustatud õpetajale andma korteri, kütte ja valgustuse. Selle eest aga arvestati 10% palgast maha. Kui aga kommunaalteenuste väärtus oli kokku väiksem kui 10% palgast, siis tasus korteriandja puuduva osa rahas. Kui aga õpetajale ei olnud võimalik kommunaalteenuseid anda valla poolt, siis palgast mahaarvamisi ei tehtud.

2. augustil 1921. aastal nõudis maakonna koolivalitsus Taheva vallalt õpetajate korterite hindamist.¹

Palgaleht

Taheva valla algkooli õpetajate korteriraha maksmiseks (20% põhipalgast ja elukalliduse lisast).²

Kooli nimi	Õpetaja nimi	Hariduse järk	Palga aste	Põhipalk marka	Amet	80% p.6 järele
1	2	3	4	5	6	7
Taheva valla 4-kl. algkool	H.Kõomägi	III	X	2700	2160	4860
	H.Raudsepp	III	XI	2500	2000	4500
Kokku p.6,7	10% p.8 järele	p. 8 ja 9 vahe	20% p.10 järele	Korteri väärtus hoolekoogu ja vallaavalitsuse hindamise järel	p.11 ja 12 vahe	Raha saaja allkiri
8	9	10	11	12	13	14
486	4374	874	-	-	-	-
450	4050	810	-	-	-	-

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 30.

Koolile eraldati 0,5 ha maad mänguväljakute rajamiseks ja 0,3 ha kooliaia tarvis. Haridusministeeriumi eeskirja kohaselt oli algkoolile eraldatud maa, olgu see õpetajate käes kasutada või mitte, maksudest riigi ja omavalitsuse kasuks vaba. Õppekeeleks Hargla koolides oli eesti keel. Õpetaja nädalatundide normaalarv oli 28. Kui aga õpetaja andis tunde üle või alla normi, siis sai ta tasu vastavalt antud tundidele. Koolijuhataja andis iga juhatatava klassi kohta kaks tundi nädalas vähem õpetaja normaaltundide arvust, kuid mitte alla kaheksa tunni nädalas.

Õpetajad ja koolijuhataja valiti valla koolivalitsuse poolt, kinnitati aga maakonna koolivalitsuse poolt. Õpetajaks võis olla vaid vastava kutse ja haridusega isik. Tegelikult seda seadust täita ei saanud, kuna oli suur puudus kutsega õpetajatest. Kutseta õpetajad vabastati iga õppeaasta lõpul ja vabade kohtade täitmiseks viidi läbi uued valimised.¹

Kutsega ja kutseta õpetajate vahetamine kodanliku

Eesti algperioodil.²

	A a s t a d				
	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25
Õpetajate üld- arv	2943	3609	3833	3889	3924
Neist kutsega	1894	2604	2816	2914	2973
" kutseta	1094	1005	1098	975	951
Kutsega õpet.%	35,6	27,8	28	25	24,3

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitus, nim. 1, s.-ü. 34, l.33.

¹ samas, l. 29.

² J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 969.

Koolijuhataja valimisest võttis osa ka üks isik kooli hoolekogust ja õppenõukogust.

Lisaks tundide andmisele oli õpetaja kohustatud pidama korda koolis, parandama kirjalikud tööd, olema klassijuhataja, klassi raamatukogu hoidja ja väljaandja ning ette valmistama ainealased katsed.

Avalikkude algkoolide seaduse §29 järgi oli ette nähtud, et koolides, kus see võimalik on, peavad õpetajad $2\frac{1}{2}$ tiinu (tiin e. tessatiin = 1,0925 ha = 2400 ruutsülda) põllumaad ja samas koguses heina- ja karjamaad saama, et oleks võimalik ka hobust jalehma pidada. Sama paragrahvi märkuses on öeldud¹: "Kooli maatagavarast maad sellel määral tarvitada on õigus igal õpetajal üleüldisel alustel makstava rendi eest". Algkoolide elluviimise määruse §14-s on märgitud: õpetajatele tarvitamiseks antava maa jagab ära kooliõpetajate vahel kooli hoolekogu, kuna kooli ülevalpidaja asutus kindlaks määrab maa rendi ~~maade~~ hinna, selles suuruses, mis ümberkaudsed riigi maade rentnikud läbistikku maksavad. Valga maakonna koolivalitsus kohustas Taheva vallavalitsust need seadused rendi määramisel aluseks võtma. Nagu hiljem näeme, pidid õpetajad palju vaeva nägema, et seadusega määratud maad saada.

Õpetajate kaader Taheva valla 4-kl. koolis.

1920.a. valiti teiseks naisõpetajaks Meeri Raudsepp (arvates 1. augustist)². Kommunaalteenuseid (korter, küte ja valgustus) sai ta 1921.a. 810 marga väärtuses. Lisatunde oli temal 3, mille eest tasuti 101 marka 25 penni.³ Temale

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 22.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 23.

anti ka 5 vakamaad põllu- ja $4\frac{1}{2}$ vakamaad heinamaad, mille eest tuli tasuda kohalikku (mitte riigi) renti. 1922.a. loobus ta maast, kuna andis augustikuus lahkusmisavalduse. Seoses eelseisvate õpetajate valimisega palus ta end uuesti õpetajaks valida, kuna ei saanud mujal kandideerida, sest eksamite andmine kutse taotlemiseks oli pooleli. Valimistel aga anti tema poolt 5 ja vastu 10 häält. Sellega teda enam õpetajaks ei valitud.¹ Üldse kandideeris 12 inimest.

1920.a. oli koolijuhatajaks Hugo Kõomägi. Ta andis rahva soovil väljaspool õppetunde lastele usuõpetust ja sai selle töö eest 2000 marka valla maksukassast (nõudis küll 10 puuda otri).² Ta andis ka 5 lisatundi, mille eest sai 168 marka 75 penni kuus.³ Ka temal oli kasutada 5 vakamaad põllumaad ja $4\frac{1}{2}$ vakamaad heinamaad. Kogu saadud maa eest tuli renti tasuda 15000 marka.⁴ Sellega ei olnud H.Kõomägi rahul ja ütles, et kuna vald pole ausalt renti määranud, siis keeldub ta selle tasumisest, kuni maakonna koolivalitsus asja lahendab. Ta koguni ähvardas Tahevast lahkuda, kui rendiraha küsimust õigesti ei lahendata.⁵ 1922.a. anti

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 50.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 91.

² samas, l. 43.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 50.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 19, l. 50.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 54, 56.

temale valla maast 3 vakamaad põllumaad ja 2 vakamaad heinamaad. Renti tuli tasuda $2\frac{1}{2}$ kuldrubla vakamaa eest.¹ Nii vähese maaga ta aga rahul ei olnud ja saatis protestikirja maakonna koolivalitsusele (maad vallal kooli juures tegelikult oli 13 vakamaad põldu ja 14 vakamaad heinamaad). Olles läinud vallaisadega vastuollu, andis ta augustis sisse lahkumisavalduse (läkski õpetajaks Hummuli valla Soe algkooli). Enne äraminekut ähvardas ta korterit mitte vabastada, kui ei lubata lahkuda kogu põllusaagiga (rendilepingu alusel võis korterit kasutada kuni 1923.a. 1. maini). Tema korteri rahaks koos kütte ja valgustusega oli 1921.a. määratud 874 marka ja 80 penni.² Siiski kandideeris ta veel koolijuhataja kohale Tahevas.³ Aga tulemused olid juba ette teada - teda ei valitud (poolt 3, vastu 11 ja erapooletu 1 hääl)⁴. Kuna H.Koomägi jättis lahkumisel $1\frac{1}{2}$ vakamaad rukkeid maha tegemata ja sellega vallale kahju tekitas, nõuti temalt kahjutasu 5000 marka ja 1000 marka kütte eest, mis tema ema kuni 1923.a. kevadeni tarvitab.⁵ Ta palus kahjutasu suurust vähendada, kuna oli saanud vähe rukkeid. Palve rahuldati ja trahvisumma suuruseks jäeti 3000 marka. Kiindumus isikliku majapidamise vastu tõi sellele tublile koolimehele (oli hiljem ka koolide inspektor) edaspidises elus veel palju pahandusi.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 69.

² samas, l. 39.

³ samas, l. 95.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 91.

⁵ samas, s.-ü. 2, l. 4.

Mainitud kahe õpetaja palgalisa 1920.a. eest 100% 22527 marka 47 penni saadeti Võru koolivalitsuselt ära posti teel 21. märtsil 1921.a., kusjuures postikulud 442 marka arvestati maha. Õpetajatele maksti siiski täispalk, kuna postikulud pidi maksma vald.¹

Seoses H.Kõomäe ja M.Raudsepa lahkumisega korraldas vallavalitsus uued õpetajate valimised 30. augustil 1922.a. Kandideeris 12 inimest.²

H.Kõomägi	-	poolt 3,	vastu 11,	erapooletu 1
M.Raudsepp	-	" 5,	" 10,	" -
J.Rebane	-	" 8,	" 7,	" -
K.Peet	-	" 9,	" 6,	" -
H.Kokk	-	" 7	" 8,	" -

Algkooli õpetajateks valiti: 1) Kusta Peet, gümnaasium lõpetatud, 2. kursuse üliõpilane, 22 a. vana. 2) Jenny Rebane, Valga Keskkool lõpetatud, sünd. 28. märtsil 1902.a. Salajasel hääletamisel valiti koolijuhatajaks (9 häält poolt, 6 vastu) Kusta Peet. Mõlemad registreeriti ametisse 1. septembrist 1922.a. Uus koolijuhataja K.Peet ei ilmunud kohale ja ütles hiljem kohast ära. Uueks juhatajaks kohusetäitjaks määrati Jaan Hugo p. Kokk.³ Mis puutub üldse õpetajate valimisse, siis pidi vallavalitsus sellest teatama ajalehes. Ühes lehes oli olnud ka kuulutus, et kandideeriks niisugune õpetaja, kes pühapäeviti ka ap. õigeusu köstri kohseid täidaks. Selliste kuulutuste esitamise keelas aga haridusministeerium ära, kuna niisugune nõue piiravat õpetaja usuvabadust.⁴

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 10.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 91.

Nii alustas õpetajateed üks Harglas pikemat aega töötanud pedagoog Jenny Rebane (vt. lisa 14). 1922.a. sai ta korteriraha (20% palgast) 955 marka 80 penni¹. Ta omas 10. palgaastme, mille järgi sai töötasu 3968 marka (maakonnaavalitsuselt 2000, vallalt 118 ja riigilt 1850 marka).² Lisatasu 2 tunni eest sai ta 79 marka 64 penni.³ 1923.a. vähendati korteriraha 558 margale. Kuna J.Rebasel puudus õpetaja kutse, siis registreeriti ta igal aastal ametist lahti vastavalt kehtivale korrale. Sellega vald siiski alati ei nõustunud. Nimelt leiti, et kuigi õpetajad on kutseta, olevat nad oma töös püüdlikud (ka J.Kokk) ja hoolekogu olla nende tööga rahul. Ka mõjuvat kooli arengule halvasti igaaastane õpetajate vahetamine. Hoolekogu palus õpetajad järgmiseks õppeaastaks uuesti ametisse registreerida. Nii koolivalitsus tegigi.⁴ Ka järgnevail aastail valiti ta õpetajaks suure häälteenamusega tagasi (1924.a. - 11 poolt, 1 vastu).⁵

Koolijuhataja Jaan Kokk sai 1922.a.⁶ korteriraha 1036 marka 80 penni ja lisatasu 6 tunni eest 238 marka 92 penni. Tema põhipalk oli 4661 marka⁷ (maakonnaavalitsuselt 2457, vallalt 161 ja riigilt 2043 marka) 8-nda palgaastme järgi.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l.93.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 43, l.9.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 120.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 33, l. 59.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 112.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 43, l. 15-16.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 52, l. 13.

Ka J.Kokk kuulus igal aastal vabastamisele (lahti registreerimisele) kui kutseta õpetaja. Ta nõudis vallalt õpilaste ja õpetajate raamatukogu täiendamist ja õpetajatele käsiraamatute ostmist. Samuti laskis ta koolis sisse seada kolmanda klassiruumi ja nõudis ka neljanda (eraldi) klassi avamist ja täiendava õpetaja valimist. Viimane ettepanek aga lükati tagasi valla poolt. 1924.a. sai ta tagasivalimisel 10 häält poolt ja 2 vastu.¹ Samal aastal sõlmis J.Kokk vallavalitsusega rendilepingu, mille järgi temale renditi valla algkooli jaoks 9 vakamaad põllumaad ja samapalju heinamaad ühes vastava karjamaaga jagamiseks õpetajate vahel hoolekogu äranägemise järgi. Vakamaa heina- ja põllumaa eest tuli renti tasuda 100 marka ja riigi liikumata varanduse eest 450 marka, kokku 1800 marka.² 1923.a. loobusid nii J.Kokk kui ka J.Rebane maast. Tasuks selle sammu eest sai kumbki vallalt 1000 mrka.³ 1. augustil 1925.a. andis ta lahkumisavalduse ja palus vallavalitsusel määrata asetaitleja⁴. Tema asemele soovis tulla Räpina valla kodanik Jaan Hindreku p. Pedmanson. Ta oli töötanud Järvemaal Viisu 4-kl. algkooli juhatajana ühe aasta. Lõpetanud oli ta Tartu Õpetajate Seminari ja olnud ka mõne kuu ülikoolis.⁵

⁶ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 112, 120.

⁷ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 33, l. 59.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 52, l. 13.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 45, l. 4.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 2, l. 9.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 54, l. 16.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 54, l. 21.

1923.a. 1. augustil tuli tööle kolmanda õpetajana Richard Ploomipuu (vt. lisa 14), seoses kolmanda klassi-komplekti moodustamisega.¹ Ka tema oli kutseta õpetaja ja kuulus igal aastal lahti registreerimisele. Nagu teised õpetajadki valiti ka tema järgmisel aastal tagasi (9 häält poolt, 3 vastu).² Kuna õpilaste arv oli vähenenud, siis tegi koolivalitsus ettepaneku jätta tööle kaks õpetajat (uuesti kaks klassikomplekti), kusjuures juhataja kohuse-täitjaks jääks R.Ploomipuu. Ja nii toimuski.

Viimaste õpetajatena töötasid niisiis Taheva valla 4-klassilises algkoolis J.Rebane ja R.Ploomipuu.

Kooliteenijana töötas 1920.a. Minna Abulin kuupalgaga 300 marka³ ja koolivanemana Karro kuupalgaga 50 marka. Samal aastal paigutati koolimajja elama ka vallakasak Jaan Ploomipuu, kes pidi ise korteri remontima.⁴ 1922.a. oli kooliteenijaks lühikest aega meesterahvas (nime ei mäleta-ta - L.M.), kes sai vallalt 500 marka kuus.⁵ Sama aasta 1. detsembril võeti kooliteenijaks (vähempakkumise tule-musena) Anna Prangli 800 margaga kuus koos tasuta kütte, valgustuse ja korteriga koolimajas.⁶

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 43, l. 23.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 2, l. 44.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 31.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 59.

⁶ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 2, l. 5.

1921.a. soovitati valla koolivalitsustele hariduse tõstmiseks väljaspool kooli laiendada olemasolevaid ja luua uusi raamatukogusid arvestusega, et kaugem lugeja ei elaks üle 10 versta kaugusel. Selleks soovitati vallas kokku kutsuda õpetajate ja teiste haridustegelaste nõupidamine. Ka pakuti koolidele soomekeelseid anatoomilisi karskustabeleid (värvilised, 42.31 tolli suured, hind üks soome mark). Valla koolivalitsustel oli neid võimalik tellida otse Soomest.¹

6. märtsil 1921.a.² kutsuski Taheva valla koolivalitsus kokku koosoleku rahvaraamatukogu võrgu loomise küsimuses. Vastavas protokollis on kirja pandud järgmised punktid:

II Koosolek, raamatukogu tarvidust silmas pidades ja mõteldes nii laste kui ka täiskasvanute tarvidust, otsustas avada rahvaraamatukogu Taheva vallamaja juurde, kus leiduks nii laste kui täiskasvanute kirjandust.

III Et pidudest laekunud raha 8611 marka on vähe, siis palutakse maakonna koolivalitsuse kaudu valitsuselt lisa 5000 marka.

1. Raamatukogule pannakse nimeks "Valgus".
2. Avada ligemal ajal.
3. Piirkond - Taheva vald kahe kooli ja mõisaga.

Aktiivseteks asutajateks liikmeteks olid ka õpetajad H.Kõomägi ja M.Raudsepp.

1924.a. avaldas haridusministeerium teadaande

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 1.

² samas, l. 8.

"Rahva hariduslise tasapinna ja oskusvõime väljaspool kooli tõstmiseks riiklise toetuse andmise kohta haridusministeeriumi summadest".¹

Selle alusel tasuti:

a) populaarteadusliku loengu eest:

kui lektor on kohalik õppejõud - kuni 200 marka,

kui lektor on väljastpoolt - kuni 250 marka;

b) ainekursuste korraldamisel iga õppetunni eest:

kohalik õppejõud - kuni 100 marka

väljastpoolt õppejõud - kuni 150 marka.

jne.

Nagu mäletatakse, kasutasid kohalikud õpetajad ka seda võimalust rahva silmaringi avardamiseks.

Kool korraldas sissetuleku saamiseks ka koolipidusid, millised ümbruskonna rahva poolt soojalt vastu võeti.

Mis puutub kooli sanitaarsetesse tingimustesse, siis olid need võrdlemisi halvad. Käimlad olid koolimajast eemal. Ka klassiruumide valgustus (loomulik) oli puudulik (paksud müürid, väikesed aknad).² Kooliarsti andmetel olj 1925.a. ruumi akende ja põrandapinna suhe I klassis 1:25, II + III klassis 1:20 ja IV klassis 1:30. Sellest tingituna ja teades, et 6-klassilise koolikohustuse kehtestamine ei ole enam mägede taga, hakkasid valla peremehed mõtlema koolimaja ulatuslikule ümberehitamisele. Selleks pakkus riik

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 52, l. 5.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 54, l. 18.

ka pikaajalist laenu.¹

Kooli kulusid kergendas pisut ka asjaolu, et avalikkude algkoolide seaduse §96 (RT nr. 75/76 1920.a.)² alusel olid kõik koolidesse puutuvad aktid, palvekirjad, krepostikirjad jne. vabad margimaksust. Samuti oli vabastatud kooli liikumata varandus kõigist maksudest ja naturaalkohustustest riigi ja kogukonna valitsuste vastu.

Kooli hoolekogusse pidi kuuluma koolijuhataja, kaks vallavalitsuse esindajat, kaks lapsevanemat ja kooliarst. Taheva algkoolis aga kõik õpetajad, lastevanemate esindajad iga klassi kohta üks ja kooli ülevalpidaja esindaja (valiti üheks kooliaastaks).³ Hoolekogu põhiülesandeks oli kooli majanduse eest hoolitsemine, koolikohustuse täitmise kontroll, toitlustamise, sanitaar- ja tervishoiualane kontroll, kehvete õpilaste abistamine, õpetajate kandidaatide esitamine koolivalitsusele valimisteks, kulude eelarve koostamine ja selle esitamine finantseerivatele asutustele, rahalise karistuse määramine lastevanematele jne.

Lastevanemate üldkoosolek kutsuti kokku vähemalt kolm korda aastas, et tugevdada kooli ja kodu vahelisi sidemeid. Põhiliselt arutati koosolekutel õppe- ja kasvatustöösse puutuvaid küsimusi, tehti ettepanekuid õppenõukogule ja hoolekogule, valiti esindajaid hoolekogusse ja õppenõukogusse.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 34, l. 114.

² samas, l. 37.

³ samas, l. 37.

Koole külastasid ka valitud koolivanemad, kes kontrollisid õpilaste teadmisi. Põhikontrolli õpetajate töö ja õpilaste teadmiste üle teostas aga koolinõunik. Mõned õpetajad olivat koolinõuniku inspekteerimisel alati suurde ärevusse sattunud. Kuna koolinõunik kontrollis õpilaste teadmisi suulise ja kirjaliku küsitluse teel, siis olivat mõned õpetajad püüdnud õpilastele isegi õigeid vastuseid ette ütelda. Pärast külastatud tundi andis koolinõunik suulise hinnangu õpetaja tööle ning esitas omapoolsed soovitused ja ettepanekud edaspidiseks tööks. Kooli olivat külastanud ka kirikuõpetaja või mõni muu kirikutegelane. Viimased kontrollinud õpilaste teadmisi usuõpetuses. Kuid 1921.a.¹ kirjutas Hargla pastor oma aruandes, et "... kool ilma usuõpetuseta paneb mitmed arvama, et teadus usku tühjaks on tunnistanud."

Kooli õppeplaani oli kinnitatud haridusministeeriumi poolt. Õppenõukogu võis taotleda kohaliku koolivalitsuse kaudu haridusministeeriumilt luba mõningate väikeste muudatuste tegemiseks õppeplaanis. Üldse oli kodanliku korra alg-aastail iseloomulik see, et algkoolide õppeplaani koormati üle liiga paljude õppeainetega. Nii oli näiteks 1925/26. õppeaastal järgmine õppeplan:²

1

ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 687, l. 4.

2

J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur", toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926, lk. 966.

Õppeained	Klassid (õppeaastad)					
	I	II	III	IV	V	VI
Emakeel	6(7)	6(7)	5	5	4	4
Kodulugu	3	3	3	-	-	-
Usuõpetus	2	2	2	2	1	1
Matemaatika	5(6)	5(6)	5	5	5	5
Looduslugu	-	-	-	4	4	5
Maateadus	-	-	-	2	2	2
Ajalugu	-	-	-	2	2	2
Kodanikuteadus	-	-	-	-	-	1
I võõrkeel	-	-	4	4	3	3
II võõrkeel	-	-	-	-	3	3
Joonistamine	2	2	2	2	2	2
Käsitöö	2	2	2	2	2	2
Laulmine	2	2	2	2	2	2
Võimlemine	2	2	2	2	2	2
KOKKU	24(26)	24(26)	27	32	32	34

Arvud sulgudes on tundide arvud maakoolides.

U s u õ p e t u s oli esialgu nii õpetajatele kui õpilastele vabatahtlik õppeaine. Ka teise võõrkeele õppimisest vabastati õpilased vanemate soovil. Valitsuse 1923.a. 1.juuli otsusega jäeti teise võõrkeele õpetamise küsimuse otsustamine maa-konna koolivalitsusele.

Tähtsamaks õppeaineeks oli kodulugu, mis sisult oli vaatlusõpetus. Siin avanes õpetajal võimalus näidata oma loovaid võimeid vaatlus- ja tööpõhimõtte (kasvatuse) seisukohalt. vaa-datuna.

E m a k e e l e tundides algklassides pandi alus suulise väljendusoskuse kujunemisele, lugema ja kirjutama õpetamisele. Vanemais klassides tutvustati lapsi grammatika, rahvaluule, ilukirjanduse ja lühikese kirjanduse ajalooa.

M a t e m a a t i k a kursuses tutvustati paralleelselt aritmeetikat ja algebrat. Algebra kursus ei olnud süstemaatiline, piirdudes vaid praktilise käsitusmeetodi ja praktilise ülesannete lahendamise oskuse andmisega. Õpetati ka suuruste graafilist kujutamist.

L o o d u s l o o õpetamise eesmärgiks oli kodumaa looduse tundmaõppimine, looduse ja inimese elu ning tegevuse seosega tutvumine, loodusearmastuse kasvatamine. Loodusõpetuse kursus ei olnud ka süstemaatiline, vaid eelkursuseks keskkoolis õpetatavale materjalile. Programmis oli rõhutatud õpilaste tähelepanelikkuse arendamise, kujutluste rikastamise ja ilumeele kasvatamise vajandust. Vanemates klassides tutvustatakse õpilasi põgusalt ka looduses esinevate füüsikaliste ja keemiliste nähtustega ning antakse ülevaade elavast loodusest, - taimedest, loomadest ja inimestest.

M a a t e a d u s e s tutvustati õpilasi kodumaaga ja selle lähema ümbrusega ning anti üldgeograafilised mõisted. Käsitlemist leidsid ka üksikud maailmajaod ja kosmograafilised algmõisted.

A j a l o o õpetamisel on peamiseks kodumaa ajalooa tutvumine. Üldajaloost tutvustatakse vaid üksikuid episoode, mis on vajalikud tähtsamate ajalooliste sündmuste iseloomustamiseks.

K o d a n i k u t e a d u s tutvustab õpilast kui tulevast kodanikku ühiskondliku elu vzormidega ja üksikisiku seisukohtadega ühiskonnas.

Joonistusõpetuse eesmärgiks on lapse loomis- ja kujutlusvõime, tahtejõu ja esteetilise tunde- ilma rikastamine. See õppeaine oli tihedas seoses tööõpetuse ja ka teiste õppeainetega. Joonistamise kursusse kuulus ka voolimine.

Käsitöö programm nägi ette tööde tegemist savist, kartongist, paberist, riidest, lõngast, puust ja metallist (punumine, kudumine, kodune majapidamine). Peale üldise arendamise sisendati huvi ja armastust töö vastu. Kogu õpetus pidi olema maksimaalselt seotud tegeliku eluga.

Laulmise tundides tutvustati lapsi tegeliku lauluõpetuse kõrval ka elementaarse muusikateooriaga.

Võimlemisõpetuses püüti lapse füüsilise arendamise kõrval silmas pidada ka rühi, painduvuse ja liikuvuse kindlustamist. Eriline rõhk pandi mängudele ja rütmilistele harjutustele.

Esimese võõrkeelena õpiti saksa keelt, teisena inglise keelt.

Kõigi õppeainete õpetamisel oli maksev põhimõte - lähemalt kaugemale, kergemalt raskemale. Nii soovitati esimesel õppeaastal tutvustada last kõige ligema ümbrusega, teisel - lapse laiema ümbrusega, kolmandal - samaga niivõrd süvendatult, et oleks võimalik anda järgmisel, neljandal õppeaastal kodumaa lühikest ülevaadet. Viiendal õppeaastal - lühiülevaade kogu maailmast ja kuuendal - kokkuvõtted ning praktiline ilmavaade.

1926.aastal tuli Taheva valla 4-kl. kooli hoonesse üle ka endine kihelkonnakool. Ühinemise tulemusena kujunes välja uus kool - Taheva valla 6-klassiline algkool.

T A H E V A V A L L A 6-KLASSILINE ALGKOOL

Kuigi 6-klassiline kool oli moodustatud, jäi ikkagi püsimisena 4-klassiline koolikohustus. 1927.a. detsembris¹ pidasid vallaisad nõu ja leidsid, et 6-klassilise koolikohustuse elluviimisega raskusi esineda ei saa, kuna vallas oli juba varem mittekohustuslik kõrgem algkool. Samas otsustati "... Taheva valla administratiivpiirkonnas koolikohustus maksma panna 8. ja 7. aastaste laste peale ja 1928/29. õppeaastaks 5-aastane ning 1929/30. õppeaastaks 6-aastane algkool neile sunduslikuks teha.² (Prot. nr. 13 - II osa 21.12.1927.) Pisut hiljem laiendati koolikohustust ka Valgamaa administratiivpiirkonnas alljärgnevalt: 1. augustist 1928.a. alates 5. klassist ja 1. augustist 1929.a. alates 6. klassist.² Vaatamata sellele, et 1. aprillist 1929.a.³ läks Taheva vald uuesti Võrumaa alluvusse seoses Valga maaomavalitsuse likvideerimisega, jäid koolikohustuse alal kehtestatud otsused jõusse.

Mis puutub koolikohustuslike õpilaste arvusse, siis oli neid 1928.a.⁴ 69. 1929/30. õppeaastal⁵ oli koolis 83 õpilast.

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 4, l. 6.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 64, l. 14.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 10, l. 68.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 64, l. 21-a.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 22.

Võib mainida, et tookordse koolivõrgu kavad olid ka tugevas-
ti üles puhutud, esines suur õpilaste liikumine või halb
koolikohustuse täitmine. Nii oli 193/31. aastal¹ koolivõrgu
kava koostatud järgmiselt:

I kl. (20 õpil.) + II kl. (20 õpil.) - 1.komplekt
III kl.(19 õpil.) + IV kl. (18 õpil.) - 2. "
V kl. (16 õpil.) + VI kl. (15 õpil.) - 3. "

Järelikult pidi kooli tulema 108 õpilast. Tegelikult
aga õppis 1930/31. õppeaastal koolis 90² õpilast. Õpetajaid
oli kolm. Taoline koolivõrgu kava oli koostatud ka 1932/33.
õppeaastaks. Seal oli planeeritud õpilaste arv koguni 115.

1931.a. kinnitati ka Taheva valla 6-kl. algkooli kooli-
ringkond külade ja üksiktalude kaupa.³ Kooliringkonda kuulu-
sid järgmised asustatud punktid (sulgudes kaugus koolist ki-
lomeetrites): Tõrvase (6), Kalliküla (2), Hargla alev (0,5),
Kiriku asula (1), Köödre küla (2), Taheva asula (2), Ivaski
(4,5), Ruusa (4,5), Taitsi (5), Alakonnu (6), Parnika (6),
Vanasõõru (5), Parmu (5), Korkuna alevik (7), Korkuna talud
(7), Matimäe talud (5), Soemõisa (4,5), Kaaramõisa (3), Esse-
mäe (2), Tilga (0,5), Hargla küla (0,5), Karula vallast -
Kivi talud (8), Silla talud (8), Vana-Antsla vallast - Aru-
küla (7).

Taheva vallast kuulus Laanemetsa valla Laanemetsa

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 76, l. 22.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1,
s.-ü. 80, l. 16.

³ samas, l. 20.

4-kl. algkooli ringkonda Korkuna alevik, Soemõisa, Kaara jaam, Palupere, Punasoo, Matimäe, Vastsemaja ja Allika talu.

1935.a. tehti kooliringkonnas mõningad muutused.¹

Soemõisa, Kaara jaam, Palupere, Punasoo, Matimäe, Vastsemaja ja Allika talu kuulusid Taheva valla 6-kl. kooli kooliringkonda, Korkuna alevik aga jäi endiselt Laanemetsa 4-kl. algkooli kooliringkonda. Muide elas Korkuna alevikus ka mitu perekonda lätlasti. Nende lapsed aga valdasid küllaldaselt eesti keelt ja käisid kohalikes eesti koolides.

Seoses koolide ühinemisega 1926.a. toimusid muutused ka õpetajate kaadri osas. Et koolijuhataja kohusetäitja R.Ploomipuu siirdus samal aastal edasi õppima Tallinna Õpetajate Seminari, siis määrati tema asemele Julius Kaar (endine kõrge- ma algkooli juhataja). Tema korteriraha suurus oli 14 krooni ja perekonna abiraha 8 krooni.² Kuid haridusministeeriumi korralduse nr. 1500 14. novembrist 1928.a. alusel katkestati temale perekonna abiraha maksmine,³ sest palk oli üle 140 krooni kuus. Ta loobus 1927/28. õppeaastal internaadi töötasust, annetades 6,25 krooni vallavaestele ja 6,25 krooni kehvematele õpilastele. Vallavolikogu aga leidis, et J.Kaar pole üldse internaadiga tegelnud ja temal polegi õigust töötasu saamiseks. Internaadi töötasu jaotati solidaarselt nende õpetajate vahel, kes seal tegelikult töötasid.⁴ Kuigi J.Kaar oli tubli koolimees, tegi Taheva vallavalitsus Valgamaa koolivalitsusele

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 58.

² samas, s.-ü. 64, l. 5.

³ samas, l. 22-a

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 4, l. 24.

tema kohta 8. detsembril 1930.a.¹ ettekande laste peksmise ja lubamata raskele tööle rakendamise pärast. Vallavalitsus nõudis küsimuse valju juurdlust. Hiljem selgus, et kaebused olid alusetud ja põhinesid isiklikul vihavaenul koolijuhataja vastu. Kuid viimaks tuli temal Taheva 6-kl. algkoolist siiski lahkuda. Sellest jutustab protokoll nr. 27 I osa 19. detsembrist 1936.a.² järgmist: "... arutatakse maakoolivalitsuse kirja nr. 442 18.12.1936.a., milles teatakse kavatsusest ümber paigutada Taheva 6-kl. algkooli juhataja Julius Kaar Leebiku 6-kl. algkooli juhatajaks ja Sangaste valla Tagula 6-kl. algkooli juhataja Rudolf Pill (vt. lisa 15) Taheva 6-kl. algkooli juhatajaks. Vallavalitsus arvab, et kui seda ümberpaigutust paratamatuks leitakse, siis sellega nõustuda, avaldades ühtlasi soovi, et Rudolf Pill esialgu ajutiseks juhatajaks Taheva valla 6-kl. algkooli määratak, kuna vallavalitsus teda ei tunne ega tea ette ütelda, kas tema Tahevas sobib ja kohaneb, kui temaga tutvunetud ja tema töö juba enam-vähem Tahevas näha on. Sellek kõige pärast vallavalitsus otsustas: nõustuda Sangaste valla Tagula 6-kl. algkooli juhataja Rudolf Pilli toomisega Taheva 6-kl. algkooli juhatajaks, esialgu aga ajutiseks kohustetäitjaks, kui see osutub võimalikuks."

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 36.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 95.

Nii ka tegelikult toimus. J.Kaar lahkus ja R.Pill tuli uueks koolijuhatajaks. Et aga tema suhtes oli umbusaldust avaldatud ja saabus tagasi R.Ploomipuu, siis R.Pill lahkus 1937.a. R.Ploomipuu töötas 1941. aastani koolijuhatajana. Olles aktiivne nõukogude korra pooldaja, heideti ta fašistide poolt vanglasse ja mõrvati samal aastal. Ühe aasta (1929-1930) viibis ta sõjaväes ja ühtlasi palgata puhkusel, ajavahemikul 1932-1936. aastani aga Olustvere valla Reegoldi algkoolis.

Kõrgemast algkoolist tuli ka üle köster-õpetaja Jaak Tamm. Tema korteriraha oli 13 krooni. Ta lahkus õpetaja ametist 29. juulil 1929.a.¹ omal soovil. Köstri ametit aga pidas ta edasi ja pühitses 24. juulil 1933.a. oma 35. aasta ametijuubelit² (vt. lisa 16).

Kolmandaks õpetajaks 6-kl. algkooli rajamise ajal oli Jenny Rebane. Tema korteriraha suurus oli 10 krooni. Esialgu töötas ta ikkagi õpetaja kohustetäitjana kutse puudumise tõttu ja ametisse kinnitati ühe õppeaasta kaupa.³ 1930. aastal andis ta lubaduse, et omandab kutse. Arvates 14. jaanuarist 1931.a.⁴ muudeti Taheva valla Hargla Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogu Taheva valla avalikuks raamatukoguks. J.Rebane nõustus vabatahtlikult selle raamatukogu juhatajaks olema. 1933.a. teatas Hardiuse ja Sotsiaalministeeriumi koolivalitsus⁵, et J.Rebast on lubatud veel üheks aastaks

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 71, l. 27.

² ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1, s.-ü. 684, l. 1.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 15.

⁴ samas, s.-ü. 80, l. 31,35.

⁵ samas, s.-ü. 90, l. 10.

ametisse jätta, kuna temale algkooli õpetaja kutsetunnistuse andmise küsimus tuleb otsustamisele edaspidi. Ja nii see oligi. 1934.a. omandas ta tööks nii vajaliku kutse ja asus edaspidi tööle juba määralise õpetajana.¹ 1936.a. ta hetki teda äga ümber paigutada koos koolijuhataja J.Kaaraga. Et äga valla peremehed oskasid koolile nii vajalikku õpetajat hoida, sellest jutustab ilmekalt protokoll nr. 26 11. detsembrist 1936.a.²

"Vaadati läbi Valga maakoolivalitsuse kiri nr. 442 28. nov. 1936.a., mille järgi maakoolivalitsusel oli kavatsus teenistuse huvides ümber paigutada õppejõudude teenistusseaduse §85 alusel Taheva valla algkooli juhataja Julius Kaar ja õpetaja Jenny Rebane, "... leiab, et viimase ümberpaigutamist vallavalitsus ei saa soovitatavaks pidada, sest õpetaja Rebane on oma pikaajalise tegevusega näidanud usinust ja agarust üles, on saanud kohapeal üldise usalduse ja lugupidamise osaliseks. Tema on kooli majapidamises tarvilist korda hoidnud, ennast eeskujulikult üleval pidanud, on riigi elus maksva suunaga kaasa läinud ja isamaaliku kasvatusena koolitöö vajalikul kõrgusel hoidnud. Oleks soovitatav, et õpetajad võimaluse säilitaks endisel kohal oma tööd jätkata, kuna õpetajate vahetamine kasvatustöö suuna katkestab, õpilaste ja lastevanemate meeli segab ja seega pedagoogiliselt soovitatav ei ole.

Kuslapuude Tahevasse ületoomine oleks ühe võõrkeha

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 30.

² samas, l. 94.

sissetoomine kohaliku kooli ja seltskonna organismi, millele häid tagajärgi raske on ennustada, kuna ette teada, ei ole, et võõrkeha organismis ühte sulab ja kohaneb.

Õpetaja Rebane on hea kooskõla lastevanemate ja seltskonnaga leidnud, ..., temale on ka raamatukogu juhataja kutse ja tegelikult pikemat aega kohalikku avalikku raamatukogu juhatanud, mis heas korras, tegutseb. Ükski kahtlus, mis kõnesoleva Rebase kohta ühel ehk teisel viisil üles on kerkinud, ei ole pärastisel selgitamisel põhjendatuks osutunud. Asemele toodavatest Kuslapuudest ei tea vallavalitsus loota, et nemad suudavad sama head tööd lastevanematega alal hoida ja isamaalist kasvatust koolis jätkata, seda enam, et Kuslapuudel tuleb alluvas vahekorras ühes ja samas koolis töötada, mida soovitavaks pidada ei saa ja kooli tegevust halvab. Sellepärast oleks vallavalitsuse arvates parem, kui maakoolivalitsus võimaluse leiaks õpetaja Rebast oma endisele kohale jätta.

Kuna vallavalitsus Kuslapuude Tahevasse toomist ei saa soovitavaks pidada ja nad talle täiesti vastuvõtmatuks osutuvad alluva teenistusvahekorra tõttu esmajoonel, siis vallavalitsus loodab, et maakoolivalitsus saab arvestama tema seisukohaga ja leiab vastavalt sellele vallale vastuvõetava lahenduse."

Ja leidiski. Kuslapuud jäid Taheva algkooli paigutamata, J.Rebane jäi aga kohale edasi. Ta töötas siin kuni 1952. aastani.

Neljanda õpetajana töötas kooli algaastail lühikest aega Karl Kasak (vt. lisa 17), kes lahkus siit 1. augustil 1928.a.¹

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 64, l. 11.

Õpetajate algaleht 1928. aasta I poolel.

N i m i	Hari- duse järk	Prak- tika aas- ta	Palga aste	Nädala tundi- de arv	Põhi- palk	Saada- olev palk (riigi, maakon- na ja valla osa kokku	Riigi kan- da tulev kuupalga osa	Perekonna abiraha	Maavalit- suse poolt makstav palga osa	Märkused
Julius KAAR	II	19/5	XII	24	140.-	148.66	118.94	8.00	15.72	142.66
Jaak TAMM	II	30/3	XIII	31	130.-	134.33	107.47	-	13.86	121.33 ¹
Jenny REBANE	II	5/3	XVI	32	100.-	106.66	85.34	---	11.32	96.66 ¹
Karl KASAK	II	0/11	XVII	32	90.-	96.00	76.80	-	10.20	87.00

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 64, l. 5.

tema asemele tuli Gustav Hark (vt. lisa 18), kes asus elama R.Ploomipuu korterisse (lahkus Harglast 31. juulil 1930.a.)¹. Uut õpetajate pärast G.Hargi lahkumist ei valitud, kuna R.Ploomipuu tuli ise sõjaväest tagasi (tema palgaandmed 1930.a.² olid järgmised: hariduse järk - II, tööstaaž - 4/6; palgaaste XVI; nädalatundide arv - 30; põhipalk - 100 krooni ja riigi kanda tulev kuupalga osa 90 krooni). Mõnevõrra tõusis ka õpetaja J.Rebase palk. Ajavahemikul 1. augustist 1932 kuni 31. juulini 1933³ oli õpetaja kohustetäitjaks Marta Luik (vt. lisa 19). Kuulutati välja järjekordsed valimised. Kandideeris 26 isikut! Et aga vallavalitsuse poolt rikuti valimiste läbiviimise korda (vt. lisa 21), määrati õpetaja kohustetäitjaks uuesti Marta Luik. Õpetajate reservist kuni maakoolivalitsuse edaspidise korralduseni (tegelikult 1934. aastani). Kuigi koolijuhataja J.Kaar soovitas valida ka edaspidiseks M.Luike, kuulutati siiski välja meesõpetaja valimised. Enne valimisi avaldas vallavalitsus ajalehtedes vastavad kuulutused. Näiteks "Päevaleht" kirjutab 24.08.1932.a.⁴:

"Taheva vald Valgamaal vajab Taheva valla 6-kl. algkoolile kutselist meesõpetajat. Tempelmaksustatud sooviavaldused ühes õppejõudude teenistusseaduse §37 jt. tähendatud lisanditega saata vallavalitsusele kuni 6. sept. s.a. Valimine 8. sept. s.a. kell 11 vallamajas. Isiklik ilmumine soovitav".

Vallavalitsus (vt. lisa 20).

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 13.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 29

³ samas, s.-ü. 82, l. 52.

⁴ samas, l. 55-a

Kuulutuste avaldamine maksis 5 krooni.

Teiste dokumentide hulgas tuli igal õpetaja kandidaadil esitada ka oma allkiri. Näiteks:

Allkiri.¹

Mina Karl Karli p. Laane tõendan oma allkirjaga, et mina:

- a) ei ole kohtuotsusega kaotanud õigust olla riigi või omavalitsuse teenistuses või õppejõuks õppeasutuses,
- b) ei ole kohtu ega eeluurimise all,
- c) ei käi tööpuuduse vastu võitlemise otstarbel teenistusvahetuste korraldamise seaduse alla.

Tahevas, 31. aug. 1932.a.

./.. allkiri ./..

Valimiste tulemusena sai uueks õpetajaks Bernhard Ploomipuu (sünd. 26. märtsil 1899.a.), kes oli töötanud Võru maakonna Kurenurme algkooli juhtajana, tööstas 8 aastat, lõpetanud Tallinna Pedagoogiumi. Üldse kandideeris 15 isikut. B.Ploomipuu sai 8 häält poolt, 2 vastu ja 2 jäid erapooletuks.² Esialgu tuli temal elada erakorteris (korteri- raha 8 krooni 10 senti), kuna koolimajas ei jõutud tema korterit valmis teha. Kui vallas moodustati 1936.a. kaks kodukaunistamise hoogtöö kohalikku toimkonda, siis I toimkonda kuulusid ka Julius Kaar ja Bernhard Ploomipuu.³ 1936.a.⁴ oli asetäitjaks õpetajaks ka Marta Remmelmann.

Tugevasti tegeles vald vaadeldaval perioodil kooli

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 82, l. 21.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 5, l. 82.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 79.

⁴ samas, l. 98.

majanduslike probleemidega. Teeneid selleks omab ka üsna palju tookordne koolijuhataja Julius Kaar. Juba 1926.a.¹ planeeris ta eelarvesse sellised vajalikud asjad, nagu:

ühe õmblusmasina ostmine	13.000 marka
3 akent alumisele korrusele	15.000 marka
alumise korruse lagi puulaudadega	
lüüa	20.000 marka
välistrepile uus topeltuks teha	2.000 marka
1 $\frac{1}{2}$ HJ mootori ostmine kooli kino	
jaoks	40.000 marka
pööning võimlaks ja sööklaks muuta	120.000 marka

Kuid need otredad ettepanekud lükati valla poolt tagasi ja 1926.a.² eelarve kinnitati 215.000 marga suuruses summas. 1929.a.³ oli kooli eelarve suuruseks 7807 krooni 99 senti (eelarveaasta kestis sel ajal 1. aprillist kuni järgmise aasta 1. aprillini). Kuluartiklid olid järgmised:

õpetajate palgad	6266.70 krooni
ametnike, teenijate palk	100.00 "
valgustus	166.59 "
küte	293.02 "
kantseleikuhud	20.56 "
õppevahendid	25.20 "
raamatukogu	83.49 "
õpilaste toetus	165.00 "

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 19, l. 31.

² samas, l. 31.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 71, l. 32.

inventari soetamine	176.35 krooni
muud kulud	185.12 "
remont	325.96 "

Eelarve tulud laekusid riigilt, omavalitsuselt ja vähesel määral ka mujalt.

Teatava tõuke majandusliku olukorra parandamiseks, millele sai oma nõudmistes tugineda koolijuhataja J.Kaar, andis kohaliku jaoskonnaarsti dr. Kasaku (hiljem Kadaja) koostatud kooli sanitaarse olukorra kontrollakt. 20. juunil 1929.a.¹. Selles märgitaks, et "... Taheva algkoolis on enam kui pool pinkidest kõlbmatud, teisele korrusele viiv trepp on enam kui järsk, ventilatsioon halb, väljakäigukohad mustad ja koolimajast liiga eemal, aknad väikesed ja veel kord liiga väikesed (vt. lisa 22), mispärast nõrga nägemisega laste protsent on suur. Kui veel arvesse võtta, et jaoskond on piiriäärne, kool aga asub maantee ja raudtee ligidas, kust iga päev naaberriigi rongid mööda sõidavad, siis ei saa kuidagi ilma puustamata sellest koolist mööda minna". Ja J.Kaar tegigi vallale omapoolsed ettepanekud kooli olukorra parandamiseks. Niipea aga midagi erilist ette ei võetud, eelarvest hoopis vähendati järgmisel aastal (1929.-1930.a. 2541 krooni 30 senti).² Kuid trepp oli siiski väga hädaohtlik. Sealt olid mitmed õpilased kolinal alla tulnud ja end vigastanud. Nüüd lõi koolivalitsus J.Kaarele appi ja nõudis ka omalt poolt trepi ümberehitamist. Vald oli sunnitud selleks täiendavalt eraldama

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 66, l. 15.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 11.

100 krooni, aga töö jäi ikka tegemata.

1930/31. eelarveaastal planeeriti kooli kuludeks veeltgi vähem raha - 2325 krooni (selle hulgas kooliteenija palk 100 krooni aastas).¹ Koolimaja väärtuseks arvati 14.000 krooni, kindlustati aga 8000 krooni eest.²

Avalikkude algkoolide seaduse (RT nr. 51 1931.a.) põhjal korraldati 1932.a.³ ümber õpetajate palgamaa. Koolijuhatajale jäi 0,5 ha aia-, 0,5 ha põllu- ja 1 ha heinamaad. Kahele määralisele õpetajale 0,25 ha aiamaad kummalegi. Kooliteenija sai seda 0,5 ha. Kuna osa koolitalu maad jäi vabaks, siis päris vallavalitsus, kas õpetajad soovivad vabaksjäänud maad rendile võtta ja millistel tingimustel. Koolitalu suuruseks jäi nüüd 2,5 ha põldu ja 1 ha heinamaad. Ja õpetajad võtsidki pakutud vabaksjäänud maa kasutada endistel tingimustel ja endises koguses.

Alates 1. jaanuarist 1932.a. hakati õpetajatele internaadi töötasu maksma igakuuliselt (alus: Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi korraldus nr. 3369 28.04.1932.a.)⁴.

2. mail 1933.a.⁵ võttis Valga maavolikogu vastu Valgamaa Jaoskonna tervishoiuarstide tasunormide määruse, mis nägi ette, et "... maakoolivalitsuse teenistuses olevad

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nime. 1, s.-ü. 21, l. 67.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 81, l. 12.

³ samas, l. 19.

⁴ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 82, l. 9.

⁵ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 90, l. 6.

isikud, koolide õppejõud ja teenijad, ... saavad jaoskonna tervishoiuarsti poolt tasuta arstiabi nii arsti kui haige juures kodus; kooliõpilased saavad tasuta arstiabi ainult arsti juures. Käesolevas paragrahvis mainitud perekondade hulka arvatakse abikaasad ja lapsed kuni 16.a. vanuseni. Väljasõitude puhul kannavad sõidukulud käesolevas paragrahvis nimetatud abivajajad."

See määrus tugevdas mõnevõrra nii õpetajate kui ka lastevanemate majanduslikku olukorda. Tugevnes ka kooli majandus, kuna 1932/33.a.¹ eelarve suurenes 4940 krooni 10 sendini. Järgmisel talvel aga oli suuri raskusi küttega, kuna puid ei veetud õigeaegselt kohale. Koolijuhataja J.Kaar saatis ajavahemikul 27. novembrist 1933.a. kuni 5. veebruarini 1934.a. vallavalitsusele 9 kütte nõudmise kirja, kusjuures mõnes oli märgitud, et koolil ei ole enam ühtegi halgu küttepuid.

1933/34.a. valla üldeelarve tuludes moodustas Vana-körtsi talu (end. koolitalu - L.M.) rent 483.72 krooni ja toetus kirjanduse muretsemiseks 24 krooni.² Kooli kulu- deks oli planeeritud:

Õppejõududele internaadi tasu	krooni	9.-
Post, telegraaf, telefon	"	15.-
Küte 7 ahjule ja 4 pliidile - 160 m ³ x 2 kr."		320.-
Kantseleitarbed, asjaajamise raamatud	"	15.-
Valgustus 600 kg petrooleumi	"	102.-

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 90, l. 2.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 23, l. 2.

Puhastus, korrashoid	krooni	146.-
Inventari muretsemine	"	307.-
Parandused	"	750.-
Kinnitus tule vastu	"	36.-
Õppetarbed (kriit, tint)	"	20.-
Õppeabinõud	"	20.-
Kooli apteek	"	5.-
Toetus kehvematele õpilastele	"	30.-
Põranda õlitamine	"	33.-

Üldeelarves olid summad muuseas ette nähtud ka pimedatele 72 ja kurttummadele 96 krooni.

4. mail 1933.a.¹ oleks juhtunud tõsine õnnetus tulega. N₁melt süttis koolimaja katus, mis õnnestus siiski kustutada koduste vahenditega. Järgmine tuleõnnetus oli 1936/37. õppeaastal talveperioodil, mil kannatada sai ahi, soojamüür, lagi ja põrand. Ka see kustutati omal jõul.

Põhjalikumale koolimaja ümberehitamisele hakati eeltööd tegema 1934.a.² Vald laskis maainsener Georg Saarel koostada kapitaalremondi projekti ja eelarve. Tööde maksumuseks planeeriti 3000 krooni. Et vallal niisugust summat ei olnud, otsustati pöörduda Valga maakoolivalitsuse poole palvega, et tema vahendusel saaks koolimajade ehitusfondist pikaajalist laenu (30 a. peale) 1500 krooni. Tööd otsustati läbi viia järk-järgult kolme aasta jooksul. Moodustati ka 3-liikmeline ehituskomisjon, kelle ülesandeks tehti kõigi

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 92, l. 2.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 29.

ehitustööde juhtimine.

Tööd alustati maja põhjapoolse nurga ümberehitamisega, kuna oli karta varisemist. Leping tööde teostamiseks sõlmiti Valga linna kodaniku Julius Uiboga. Tööde alguseks oli määratud augusti keskpaik ja lõpuks 20. september, maksumus 175 krooni, 33,6 m³ seinu ümbertegemise eest. Tellised osteti August Kuuse käest (4 3,5 senti), veo teostasid A. Bullis ja A. Paltsepp (1000 tellist - 3,5 krooni, 1 m³ kruusa 1,45 krooni). Katuse lõi Paul Käärman ja August Varblane. Kõik tööd anti välja vähempakkumise teel.

1935.a. otsustati remonttööd välja anda 12. juunil¹ vähempakkumise teel. Kuulutused avaldati "Riigi Teataja" lisas ja ajalehes "Kaja". Tööde väljapakkumiseks moodustati komisjon koosseisus Johan Reisberg, August Kala, Heno Saar ja Karl Volmer. Kohale kutsuti ka projekti autor G. Saar.

9 akna ja 9 ukse valmistamiseks sõlmiti leping Paul Käärmaniga (töötasu 102 krooni). Suuremaks tööks oli uue trepikoja ja sisekäimla ehitus. Nende tööde teostamiseks sõlmiti leping Peeter Undritsaga. Tööde järelevaldajaks ja valla esindajaks määrati vallasekretär Karl Volmer. Krediidi vähesuse tõttu otsustati septembris, et trepikoja lagi tuleb jätta betoneerimata ja teha see ajutiselt laudadest. Trepikoja tellisvooder otsustati hoopis tegemata jätta summade kokkuhoiu mõttes. Et ehitajad ei jõudnud tähtaajaks töid lõpetada, siis pikendati seda esialgu 5. oktoobrini, siis 10. oktoobrini. Ka tehti lisaeelarve ettenägemata

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 59.

tööde jaoks 94,47 krooni väärtuses.¹ Üksikute tööde lõpetamist pikendati 20. detsembrini. Abitöölisteks võeti juurde Hermann Siimann ja Elmar Käärman (20. senti tund). Oseteti ka tsement ja raudtalad trepikoja lae betoneerimiseks. Vaatamata pingutustele jäi P.Undritsal 1935.a. ettenähtud remonttöid tegemata 173.- krooni väärtuses. Töötasu sai ta tehtud tööde eest 525,79 krooni. Parandused lubati temal teha kevadel.

1936.a. kohustatakse P.Undritsat pooleliolevaid töid lõpetama hiljemalt 25. juuniks. Kui ta seda ei tee, tühistatakse leping ja tööd antakse välja teistele temalt kinni peetud summade arvel. Suurimaks tööks sel aastal oli koolimajale ühekordse juurdeehituse tegemine idapoolsesse otsa (vt. lisa 13 ja 13-a). Hoone seinad tehti nn. "nopsa" tüüpi. Tsementkivid lasti teha J.Uibol (6000 tk. 25.12.6,5 cm, segu koosseis 1:8 ja 1:9, töötasu 1 sent tk.)² Juurdeehituse tööd lasti teha tükitööna, võttes aluseks ümberehituse eelarved ning Teedeministeeriumi Ehitus-Tehnika osakonna poolt välja antud tehnilised nõuded, 1.nov. 1933.a. kinnitatud tööliste palgad, kohalikud tööhinnad ja tööde normid. Vallavalitsus määras kindlaks ka väljapakutava tööde hinna - kokku 1211,31 krooni. Tööd otsustati alustada 6. augustil 1936.a. Tööde juhatajaks määrati K.Volmer, keda kohustati leidma vajalik tööjõud ja materjal. Kõik tema poolt astunud sammud kohustus vallavalitsus heaks kiitma. Pottsepatööd

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.ü.- 18, l. 59.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 83.

anti Eduard Bullisele, juurdeehituse seinad Jaan Tännale. Undritsale tasuti vahepeal tehtud tööde eest 200 krooni. Et lõpetada koolimaja 3-aastaku kava viimase osa täitmist, otsustati vajalik materjal varuda eeloleva talve jooksul. Selleks eraldati tagavarakapitalist erakorralise laenuna 850 krooni.¹

1937. aastal viidigi tööd lõpule. Kool sai nüüd neli avarat ja valgusküllast klassiruumi, piisavalt õpetajate kortereid, korraliku trepi, sisekäimlad ja mõned abiruumid. Sellega paranesid ka sanitaarsed tingimused. Õpilaste läbi-vaatust ja kooli sanitaarset järelvalvet teostas kohalik jaoskonnaarst. Kaitserõugete panemise eel koostas vastavad nimekirjad koolijuhataja laste elukohajärgsete valdade kaupa ja esitas need koolivalitsusele. 1927.a. pandi rōugeid 13² lapsle. Ka taotles arst õpilaste haiglasle paigutamist ja nõudis vallavalitsuselt rahalist toetust haiglakulude katteks.

Et kehvematele perekondadele antavat toetus ei oleks juhuslik, võttis Taheva vallavalitsus 10. juunil 1935.a.³ vastu toetusnormid lahtisel ja poolkinnisel hoolekandel olevatele hoolealustele.

Nii anti lepingu alusel perekondadesse kasvatada antud laste ülalpidamiseks toetust 6 krooni.

Puudustkannatavatele perekondadele anti toetust laste kasvatamiseks järgmiste normide alusel:

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 90.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 64, l. 2.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 60.

Lastevanemad ja nende tervislik seisukord	Lastevanemate - ülevalpidajate sissetuleku suurus kuus	Toetuse liigi jrk. nr.	Igakuulise toetuse suurus kroonides, kui laste arv on					Toetus töövõime- tule vanematele kuus
			1	2	3	4	5	
1	2	3	4					5
a) Kui lapsed on ühe vanema ülalpidamisel (teine vanem surnud, teadmata, lahus, teadmata äraolija) ja see vanem on töövõimetu, või kui lapsed on koos mõlema vanemaga ja need vanemad on töövõimetus, või kui üks töövõimetu ja teine nõrga- jõuline.	alla 20 kr. alla 30 kr. 30-39 kr. 40-50 kr. 50 ja roh. kr.	1 2 3 4 5	5	6	7	10	14	4 3 2 2 -
b) Kui lapsed on ühe vanema ülalpidamisel ja see vanem on nõrgajõuline, või kui lapsed asuvad koos mõlema vanemaga ja need vanemad on nõrgajõulised, või üks töö- võimeline ja teine töövõimetu.	alla 20 kr. 20-29 kr. 30-39 kr. 40-50 kr. 50- ja roh.	6 7 8 9 10	1	2	3	4	5	2 1 - - -

1

2

3

4

5

d) Kui lapsed on ühe vanema ülal-

pidamisel ja see vanem on

alla 20 kr.

11

- 1 2 3 4

-

töövõimeline, või kui lapsed

20-29 kr.

12

1 - 1 2 3

-

asuvad koos mõlema vanemaga

30-39 kr.

13

- - - 1 2

-

ja need vanemad on töövõimelised

40-50 kr.

14

- - - - 1

-

või üks on töövõimeline ja tei-

50 ja roh.

15

- - - - -

-

ne nõrgajõuline.

Kooliteenijatena töötasid vaadeldaval perioodil Hipp Kuus (tuli tööle 1. oktoobril 1928.a.¹ ja lahkus töölt esimesel oktoobril 1930.aastal.² Tema asemele tuli Helmi Kall. 1938.a. alustas tööd kooliteenijana Minna Paltsepp, kes töötas sellel tööpostil ilma vaheaegadeta kuni pensionile minekuni 1. märtsil 1966.a. Teda tunti kogu teenistuse ajal ausa ja kohusetruu töötajana. Vanaduspensionile lahkumisel korraldati pidulik aktus, kus temale anti palju lilli, kingitusi ja kaks aukirja (kooli ja Valga raj. TSN TK poolt.).

Mis puutub veel kooliellu kodanliku korra lõpuperioodil, siis võiks nimetada inglise keele õppekavva võtmist 1934.a. hoolekogu otsuse põhjal. Samuti leidis hoolekogu, et akende ja mööbli rikkumise korral tuleb süüdlastelt kahjutasu sisse nõuda. Kui õpetaja süüdlasi ei avasta, peab kahju hüvitama koolijuhataja.³

Kui kooliruumid said enam-vähem kaasaegse välimuse, siis kõrvalhooneid peale ühe pisikese keldri ja puukuuri ei olnud, puudusid ka töökojad ja õppekabinetid. Olemasolevad õppevahendid (peamiselt maakaardid) asusid teisel korrusel selleks ettenähtud ruumis. Koolil oli ka väike raamatukogu. Kõik raamatud olid eestikeelsed ja neid laenutas kas koolijuhataja või mõni õpetaja kord kuus kindlatel tähtaegadel.

Kooli juurde kuuluvat maad kasutaid isiklikuks otstarbeks koolijuhataja ja õpetajad. Katseaeda koolil ei olnud, oli

¹ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 64, l. 24.

² ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 76, l. 32.

³ ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus, nim. 1, s.-ü. 18, l. 37.

vaid väike mänguväljak. Puudus ka eraldi internaadimaja. Kaugemate piirkondade lapsed ööbisid koolimajas (umbes 20 õpilast). Ühistoitlustamist ei olnud. Õpilased võisid kasutada kooli kööki ja toiduainete hoidmiseks sahvrit. Sooja toitu valmistasid vaid üksikud õpilased, enamus leppis teega (vee keetis kooliteenija). Koolis ööbivate laste järelevaatajaks oli korrapidaja õpetaja. Õppimine ja puhkus toimusid pärast tunde kindla plaani järele.

Õppetunni pikkuseks oli 45 minutit, vaheaeg 10 minutit ja söögivaheaeg 30 minutit. Igal esmaspäeval koguneti hommikul kooli saali, kus köster, hiljem aga koolijuhataja viis läbi umbes 15 minutilise usulise sisuga vestluse, mis algas mõne palvega ja lõppes "meie isa palvega". Teist korda viidi taoline kogunemine läbi laupäeva hommikul. Teistel päevadel pidas esimest tundi andev õpetaja lühikese palve vastavas klassis.

Ajavahemikul 1938-1939 olid Harglas õpetajateks R.Ploomipuu, J.Rebane, S.Eljand (vt. lisa 23) ja Bernhard Ploomipuu. 1939.a. tuli juurde Laanemetsast Aino Ploomipuu.

Õpetajad olid korterites ümbruskonna taludes. Kommunaalteenuseid anti vallavalitsuse poolt vastavalt kehtestatud normidele. Õpetajatest võttis seltskonnategevusest osa eriti aktiivselt Jenni Rebane. Kuid ka teised löid jõudumööda kaasa.

Suur oli olnud õpilaste väljalangevus koolist. Nii oli 1936.a. lahkunud koolist ilma kuuendat klassi lõpetamata 42 % õpilasi.

Palju muudatusi koolielus toimus 1940. aastal, mil kehtestati meie maal nõukogude kord. Selle aasta sügisel seati koolis sisse õpilaste toitlustamine. Kokana töötas Helene Matsi. Tasuta said sooja toitu kehvemate vanemate lapsed. Koolikursuse lõpetamiseks viidi läbi eksamid. Usuõpetus jäeti väljaõppeplaanist, juurde aga tuli vene keel alates 3. klassist. Muide töötas 1940-1941.a. koolis õpetajana ka Keinaste.

Põgusa ülevaate saksa okupatsiooniaegsest koolielust (aastad 1941-1944) annab tookordne koolijuhataja kohustetäitja Salme Hallas:

"1941.a. 1. oktoobril määrati mind ja minu abikaasat Taheva algkooli õpetajateks. Juhatajaks oli August Maior. Neljandaks õpetajaks oli Heljo Inn, kes oli äsja Valga gümnaasiumi lõpetanud. Minu abikaasa ja õpetaja Inn töötasid kumbki poole kohaga kui kutseta õpetajad.

Minu abikaasa Endel Hallas õppis 1940/41.a. Tallinna Pedagoogiumis, saades õpetaja kutse, kuid see oli tunnistatud kehtetuks kui nõukogude aegne.

Õppetöö algas tegelikult 1. novembril. Novembri lõpul aga teatas koolijuhataja mulle, et ta läheb ära. Samal ajal tuli kooli maakoolivalitsuse kiri, mille järgi oli mind määratud alates 1. detsembrist 1941.a. Taheva 6-kl. algkooli juhataja kohustetäitjaks. Kui katsusin koolivalitsuses selles suhtes vastu vaielda, siis öeldi, et olen koolis ainuke kutsega õpetaja. Õpetajaks määrati Linda Zirk, kes samuti ei omanud õpetaja kutset. Teisel poolaastal toodi Koikküla algkoolist tagasi Tahevasse Jenny Rebane, kes varem oli kaua aega töötanud selles koolis ja kelle vana ema elas Harglas. Heljo Inn paigutati Koikkülla. Minu abikaasa ja Linda Zirk jäid kumbki tööle jälle poole kohaga.

1942.a. suvel viibis minu abikaasa Võrus õpetajate kursustel, mille lõpul anti talle õpetaja kutse. 1942.a. sügisel jäin töölt ära. Õpetaja Linda Zirk lahkus. Minu abikaasa määrati juhataja ajutiseks kohustetäitjaks. Õpetajaks määrati Vilma Vernik (Lillemaa) ja Hermine Till (Pinka). Sellises koosseisus töötas kool 1944.a. veebruarini. Siis määrati mind uuesti juhataja kohustetäitjaks.

Klassid olid komplekteeritud järgmiselt: I+II, III+IV, V+VI. Õpetajate tööd kontrollis ainult inspektor. Juhataja õpetajate tunde ei külastanud. Õppenõukogu koosolekuid peeti aastas 2-3. Päevakorras oli tundide jaotamine ja õpilaste hindamine detsembris ning kevadel.

Esimesel okupatsiooniaastal oli raskusi õpikute ja õppe-materjalidega. Kirjutamiseks kasutati igasugust olemasolevat paberit ja õpiti endistest õpikutest. Järgmisel õppeaastal siiski õppetarbeid anti. Juhataja ostis need raamatukauplusest välja ning müüs õpilastele. Kõike pidi väga kokkuhoidlikult kasutama. 1942.a. kevadistest lõpetajatest soovisid neli õpilast: Heino Liimets, Ülo Kull, V. Ilves ja H. Kaar minna edasi õppima gümnaasiumi. Vastuvõtt toimus eksamite alusel. Nimetatud neli õpilast sooritasid sisseastumiskatsed. Nad astusid sügisel edasi õppima Valga gümnaasiumi.

Viimane okupatsiooniaasta oli väga raske ka koolielus, kuna koolimaja kasutati ajuti saksa sõjaväe majutamiseks. Ühel sellisel korral oli lahti murtud käsitööklassi uks ja tööriistu ära viidud.

Koolipidudest korraldasime ainult detsembris jõulupeo ja kevadel lõputunnistuste piduliku kätteandmise.

Ekskursioone ei saanud sõjaolude tõttu korraldada.

1943.a. kevadel käisid õpilased ühel päeval ka metsa istutamast. Suveti pidi organiseerima ravimtaimede kogumist, Koguti ka kaltse, metalli ja vanapaberit.

Esmaspäeviti toimus õpilaste kogunemine, kus õpetajad jutustasid mingi kasvatuslik-kõlbelise sisuga jutu (näit. vanemate armastus, ausus, sõnapidamine) ja lõpuks lauldi vaimulik laul. Sel puhul lahendati ka mõni muu distsipliiniküsimus.

Vahetundide ajal oli meie õpilastel heaks tavaks laulda, hoides ära ka korrarikkumisi. Kaugemal elavad õpilased said ööbida koolimajas. Koolil olid voodid ja madratsid. Voodirii- ded olid õpilastel endil. Õpilased said toitu soojendada ja kooliteeni- ja keetis teed. Järevalvet nende õpilaste üle teostas peamiselt koolijuhataja. Õpilasi ööbis koolimajas 20-25 ümber.

Kooliteenijaks oli Minna Paltsep. Õpetajatele ja teeni- jatele maksis palga vallavalitsus. Majanduslike küsimustega juhatajal palju tegelda ei tulnud. Vallavalitsus laskis koha- le vedada küttepuud ja teostas remondi. Sellel perioodil pa- randati käimlate ventilatsioon ja lubjati köök ning õpilaste magamistoad."

Põhjalik murrang koolielus toimus pärast Suurt Isamaa- sõda. 1944.a. augustis vabastati ka Hargla fašistide ikkest raskete lahingute tulemusena. Kannatada sai ka kool. Tassi- ti laiali kooli mööblit ja õppevahendeid ning hävines täieli- kult kooli arhiiv. Mõnevõrra sai kuulidest ja mürsukildudest kannatada ka hoone. Kuid juba mõne kuuga oli elu viidud nor- maalsesse ratta ja õppetöö võis alata. Raskusi oli algul kirjutusmaterjali ja õpikute- ga, aga õppeaasta jooksul saadi ka neist hädadest üle tänu energilise koolijuhataja B.Ploomi- puu tööle (oli ametis kuni 1948. aastani). Kool alustas

pärast sõda tööd 4-klassikomplektiga. Õpilasi oli 90 piires. Klassid olid komplekteeritud järgmiselt: I+II, III+IV,V,VI. Õppe- ja kasvatustöös kontrollis kooli Valga maakonna koolivalitsus ja haridusministeerium. Lühikest aega pärast sõda (kuni 1947.a. sügiseni) oli koolis ka sõjalise kasvatuse juhataja (Eduard Kokk). Perioodiliselt, kord semestris, toimusid õppenõukogu koosolekud, millest võtsid osa kõik õpetajad koos direktoriga. Arutlusel olid õpilaste edasijõudmise ja käitumisega seotud küsimused. Elu aga arenes edasi. Maa vajas üha enam suurema üldharidusliku ja erialase ettevalmistusega kaadrit. Puudus oli ka kutsega õpetajatest. Sellepärast reorganiseeriti 1946.a. senised 6-kl. algkoolid 7-klassilisteks koolideks.

TAHEVA 7-KL. KOOL.

Uues koolis paistis silma asjaolu, et õppeplaani oli võetud sellised uued ained nagu keemia, zooloogia ja algebra (iseseisva õppeainena). 1947.a. sai kool ka õppealajuhataja koha. Esimeseks õppealajuhatajaks oli J.Rebane. Seoses õpilaste ja klassikomplektide vähesusega likvideeriti see koht juba järgmisel aastal. 1947.a. moodustati koolis ka pioneeriorganisatsioon. Pioneeritööd käis siin juhtimas S.Kõomägi Laanemetsast. Alates 1948.aastast asus pioneeritööd juhtima noor energiline õpetaja Herta Vesik (vt. lisa 25) (abiellus hiljem direktor K.Lindmäega, suri 1954.a. raske haiguse tagajärjel, on maetud Hargla surnuaeda): Taheva 7-kl. kooli direktoriks oli algaastail Bernhard Ploomipuu. Ka tema haigestus ja pidi õppetööst loobuma 1948.a. (hiljem suri ja

on maetud Hargla kalmistule). Õpetajatena töötasid Leili Niinsoo (vt. lisa 24), Olga Abel, Eduard ja Salme Kokk (vt. lisa 25) ja Jenny Rebane. Kuna mitmel õpetajal puudus pedagoogiline ettevalmistus ja ka korteriolud ei olnud kiita, siis õpetajate kaader ei püsinud kohal. Peatselt saabus uueks direktoriks ja õpetajaks Kalju Teras (vt. lisa 26). Direktoriks oli ta 1948/49. õppeaastal. Tema järglaseks sai õpetaja Kuno Lindmäe (vt. lisa 25), kes töötas koolis kuni 1954. aastani. Tema ametisoleku ajal ehitati koolile laut ja heinaküün, kuna koolile muretseti ka hobune. Ka oli direktoril tugev majapidamine, mis vajas ulualust. Kindlamatele alustele seati ka internaadi töö (voodivarustuse hankimine ja ühistoitlustamine). Kuna Taheva külanõukogu viidi üle Laanemetsa, siis paigutati vabanenud ruumidesse kohalik raamatukogu ja osa internaati. Hädas oli see energeiline mees aga napsupudeliga, mis sai ka tema vallandamise põhjuseks. Õpetajate kaader aga vaheldus. Nii töötasid kuni 1954.a. koolmeistritena veel Olev Piks, Õie Piks (algklassid), Helene Naha (inglise keel ja matemaatika), J. Rebane (vene keel), Maria Rohtlaan (vene keel), Laine Pents (bioloogia), D.Laurits (pioneerijuht), Linda Jakobson (vt. lisa 27) (bioloogia, keemia, geograafia), Leo Jakobson (vt. lisa 27) (ajalugu, kehaline kasvatus, joonistamine). Luule Teemägi (laulmine), Johannes Roots, Eha Kurnau (pioneerijuht), Maimu Riid (algklassid) ja Helgi Sillansoo. Need õpetajad olid rahvuselt eestlased ja olid enamuses saanud ka vajaliku pedagoogilise ettevalmistuse. Nagu näha, tuli igal õpetajal täiskoormuse saamiseks õpetada mitmeid õppeaineid. Ja tihti ka neid, milles vastav ettevalmistus puudus. Töökoormuse jaotamine toimus õppeaasta algul õppenõukogus, hiljem tegi

seda direktor oma käskkirjaga. Õpilaste arv kõikus 80-100 piires. Klassikomplekte oli endiselt neli (I+III, II+IV, V+VI, VII). Õppevahendite baas oli võrdlemisi nõrk. Õpetajad olid sunnitud ise õppevahendeid valmistama. Et aga pärast 1951.a. kaotati õppeplaanist tööõpetus ja koolid pidid olemasolevad tööriistad üle andma tööstuskombinaatidele, siis jäid õpetajad ka õppevahendite valmistamisega hätta. Lisaks riiklikule eelarvele sai kool kasutada ka koolipidudest laekunud summasid, millised asusid lastevanematekomitee esimehe käes.

Suur kaadri vahetus toimus ka 1954.a. seoses direktor K.Lindmäe lahkumisega. Uueks direktoriks sai käesoleva kroonika kirjutaja Leonhard Must (vt. lisa 30), kes toodi üle Puka 7-kl. Kooli direktori kohalt (õpetajana töötanud varem Madsa 7-kl. koolis ja juhatajana Laanemetsa algkoolis. Temaga koos tuli abikaasa Irene Must (vt. lisa 31) (algklassid, internaadi kasvataja), Johannes Kasak (vene keel, laulmine ja mandoliiniorkestri rajaja) ja Vaike Mauer (hiljem Trumm - eesti keel ja tugev karaktertantsude õpetaja) (vt. lisa 29). Endistest õpetajatest jäid tööle Linda ja Leo Jakobson, Helene Naha ja Maimu Riid. Nii uued kui ka endised õpetajad hakkasid jõudu säästmata korraldama õppekasvatustööd kui ka kooli majanduslikku baasi. Et koolis oli endiselt neli klassikomplekti ja ühendada tuli taas kaks keskastme klassi, siis võis arvata, et häid töötulemusi niisgustes tingimustes ei saavutata. Ja õpetajad andsid tasuta tunnid ühes klassis, saavutades sellega mainitud klasside lahkuviimise, ja viienda komplekti moodustamise. Tunda aga andis ruumikitsikus, kuna koolil oli vaid neli korralikku klassiruumi. Õpilaste äldarv püsis endiselt

90 piires. Edu saavutati küll õppe-kasvatustöös ja isetegevuses, kuid majanduslik baas jäi endiseks. Tookordne eelarve ei lubanud midagi suuremat ette võtta.

1955/56. õppeaastal tuli juurde õpetaja Vaino Kai (vt. lisa 28) (algklassid), kuna H.Naha lahkus seoses abi-kaasa töökoha muutusega. Sellel õppeaastal külastas kooli ka haridusministeeriumi brigaad, milline jäi õpetajate tööga üldiselt rahule. Külastati ka tööõpetuse tunde, millised sel õppeaastal uuesti õppeplaani olid võetud. Tugevat ettevalmistust tehti koolis ulatusliku kapitaalremondi teostamiseks järgmisel kevadel, suvel. Maksimaalseid tulemusi õppetöös ei saavutatud (õppeedukus 80-94 %) ei sel ega ka järgnevail aastail, kuna jätkus õpetajate kaadri voolavus (halvad kor-teriolud, toitlustamine, töö liitklassides jne.). Olgu märgi-tud, et sel ajal Harglas veel elektrit ei olnud. Ka kooli ruumide ja ümbruse väljanägemine ei olnud kiita (poola laed ruumidel nagu vanaaegses talutares). Kevadeperioodil sai tehtud palju tööd kooli juurde kulgeva tee korrastamisel. Tee oli nii põhjatu, et sügisel ja kevadel ei pääsenud isegi hobusega läbi. Suureks abiks oli Karula masina-traktorijaa-mast saadud veoauto GAZ-AA (rahvakeeles "sõjavõitja"), kuna läbis hästi raskeid teid). Kuigi masin oli vana, sai sellega siiski tööd teha. Eriti asjatundlik ja rahulik poiss oli õpilane Jüri Sprenk, kes ka järgnevail aastail oli koolis mittekoosseisuliseks "autojuhiks". Põhimiselt tegeles autoga siiski direktor, kes vedas kohale ka kogu kooli kütte. Sel õppeaastal likvideeriti lõplikult senini koolis valitsenud küttekriis. Kool varustati järgnevaks õppeaastaks täielikult vajaliku küttematerjaliga.

Muusika õpetamiseks oli koolil üks vana lagunenud tiibklaver, mis ei kannatanud enam remontigi. Puudusid ka õppekabinetid, spordilinnake. Oli vaid üks võrkpalliväljak ja hüppekast. Koolipidude korraldamisel näitasid õpetajad suurt püüdlikkust esinemisriietuse valmistamisel. Töötati tihti üle kesköö, et vajalikke kostüüme õmmelda.

Koolil puudus ka saun, korralik puukuur, töökojad, kasvuhuone. Saunas käidi naabertaludes, kuhu tuli kuum vesi kodust kaasa viia. Tihti oli see sauna jõudes juba jah-
tunud.

1956/57. õppeaastal lõpul lahkus koolist õpetaja Johannes Kasak (vt. lisa 29). See väsimatu, energiline ja tubli töömees suundus vanaduspensionile. Tema vanaduspäevad on täielikult kindlustatud, kuna soliidne pension ja isiklik maja Valga linnas võimaldavad muretult ära elada. Uutest õpetajatest tuli juurde Tartu Õpetajate Instituudist Uno Pastarus (vt. lisa 27) (matemaatik, füüsik). Sellest noorest õpetajast oleks paljudel värsketel õpetajatel eeskuju võtta. Olles tugev tehnikamees, asus ta kohe kooli õppevahendite baasi tugevdama. Kui palju öid töötasid koos Leo Jakobson (oli tugevate kunstialaste kalduvustega - klaverimäng, joonistamine), Uno Pastarus ja direktor, et korda seada vast-
valminud pioneerituba. Nimelt tuli kooli ka noor pioneeri-
juht Helmi Suurmäe (hiljem Dreier) (vt. lisa 27), kellel puudusid veel kogemused tööks. Et aga rajoonis kuulutati välja võistlus parimale pikoneerimalevale ja I preemiaks oli pianino, siis otsustas õpetajate kollektiiv koos pioneerimalevaga - pianino peab saama meile (vajasime ammu

uut muusikariista). Oli küll raske võistelda keskkoolide ja suuremate 7-kl. koolidega, kuid võitsime ja saimegi pianiino kätte. Internaadi kasvatajaks tuli kooli uue töötajana vaikne ja tagasihoidlik Leili Ruus. Laendati ka internaadi koosseisu. Juurde tuli koristaja - pesupesijana puhas ja korralik Olga-tädi (Olga Taavoste). Kokana töötas edasi Linda Kõomägi. Tema töökoormus oli väga suur, kuna toitlustatavate õpilaste arv suurenes pidevalt internaadi olukorra paranemise tõttu (saadi juurde uut kõva ja pehmet inventari, remondi tulemusena muutusid hubasemaks ka magamisruumid). Võib julgesti ütelda, et sel perioodil töötas Hargla koolis väga üksmeelne ja võimekas kaader. See oli ka õpilaste isetegevuse õitseage. Rajooni isetegevuse ülevaatuselt toodi ära enamus auhinnalisi kohti ja saavutati üldkokkuvõttes esikoht.

Paranes ka õppe-kasvatustöös tase. Ulatusliku remondi tulemusena sai kool kaasaegse välimuse. Ruumide laed krohviti. Teise korruse ruumid said avaramaks, kuna välismüüre ehitati kõrgemaks ja põhjapoolsed aknad ehitati laiemaks. Teostati ka elektri installatsioonitööd, kuigi Harglasse riiklik elektrivõrk veel ei ulatunud. Maja sai ka uue katuse. Et puudus korralik projekt ja eelarve, siis tehti tööd peamiselt direktori näpunäidete järgi, kes oli ka tegelikult mitteametlik töödejuhataja ja kulutas selleks kogu suvepuhkuse. Remondiks kulutati ligi 100000 rubla.

1956.a. õnnestus direktoril hankida Karula võitööstusest utiili määratud 3,5 HJ-ne diiselmootor vastava koguse vanaraua eest. Pärast põhjalikku remonti sai mootor "hääled sisse". Kui valmis ka ehitusjäätmest tehtud ajutine mootorikuur, siis hakkaski koolis särama esimene elektrivalgus. Et koolil puudus koosseisuline motorist, siis tuli ka seda tööd teha direktoril. Puudus ka vedelkütuse fond, ning ka naftat tuli

hankida siit ja sealt. Et aga see mootor üles ütles, siis hangiti uus "Tahe" sovhoosist (laenuks). Kuid kevadpidu saadi läbi viia juba elektrivalguses. Selleks veeti mootorkuur koos sisseseadega rahvamaja juurde (ligi 1,5 m kaugusele ja hiljem ka tagasi). See oli üks toredaim pidu üldse. Näidendi "Pöial-Liisi" tegi vastava muinasjutu ainetel Leo Jakobson. Ka dekoratsioonid ja muusika lõi tema. Õpetajad (U. Pastarus, V. Trumm jt.) löid toredad tantsud. Saateks mängis õpilasorkester. Vajalikud kulissid valmistasid ühiselt kõik meesõpetajad. Esinemas käidi veel Laanemetsas, Lüllemäel ja Mönistes. Selle suure töö eest avaldati Leo Jakobsonile kiitust direktori käskkirjaga ja anti väike rahaline preemia. Ka võistluses uueks õppeaastaks ettevalmistumisel sai kool rajoonis esikoha ja preemiaks 3000 rubla. Kuna rajoonil sel aastal ei olnud võimalik preemiat välja maksta, jäi kool sellest ilma.

Seoses saavutatud eduga igal tööalal hakkasid ümbruskonna lapsevanemad (väljaspoolt oma kooli piirkonda) saatma lapsi Taheva kooli. Sellega suurenes õpilaste arv ja kool muutus 5-komplektiliseks (I+III, II+IV, V, VI, VII). 1957/58. õppeaasta algul oli koolis 100 õpilast (I kl. - 13; II kl. - 16; III kl. - 9; IV kl. - 10; V kl. - 22; VI kl. - 15; VII kl. - 15 õpilast). Õpilaste arvu edasist kasvu mõjutas ka asjaolu, et 1960.a. likvideeriti Saru lauatehase juures asuv algkool ja järgmisel aastal Koikküla 7-kl. kooli keskastme osa (5-7. kl.). Kuigi Taheva 7-kl. kooli kooliringkonda ametlikult kuulusid vaid Hargla kolhoosi ja Taheva Lastesanatooriumi territooriumil asuvad majapidamised, käis lapsi koolis Lepalt kuni Mönisteni, Karula suunast kuni Mägisteni ja ka Võru rajoonist Arukülalt.

Õpilaste arvu kasvu illustreerib alljärgnev tabel:

Õppeaasta (algus)	I	II	III	IV	I-IV	V	VI	VII	V-VII	I-VII
1958	14	14	17	10	55	16	22	15	53	108
1959	18	11	15	15	59	27	13	18	58	117
1960	12	17	12	17	58	26	20	15	61	119

Õppeaasta keskel külastasid kooli üks kord haridusosakonna inspektorid, rahandusosakonna poolt kontrolliti kooli arvealast tööd kaks korda. Kevade perioodil rajati noor viljapuuaed (istutati 75 viljapuud ja 125 marjapõõsast), elu- ja läätspuu hekid. Jätkus koolisissesõidutee korrastamine. Suurimaks tööks kujunes staadioni ehituse algus. Et koolil puudusid eelarvelised summad, õnnestus direktoril hankida rahandusosakonnast 3000 rubla töötasude maksmiseks. Buldooseri ja töömehe lubas Taheva metsapunkt. Kesksuvest kuni sügiseni tehti ligi 2/3 mullatöid, mille maksumus oleks tegelikult olnud ligi 60.000 rubla. Suveperioodil olid kooli ruumid kasutada turismibaasil.

Õppe-kasvatustöös erilisi saavutusi ei olnud. Õppeedukus kooliaasta kestel oli 82-90 % piires. Et aga õpilaste teadmised olid head, näitab asjaolu, et kõik 7-kl. lõpetajad said eksamitega sisse erialakoolidesse.

Mõningaid muutusi toimus ka kooli töötajate koosseisus. Nimelt lahkusid Valka (II 7-kl. kooli) Linda ja Leo Jakobson. Viimane määrati sinna kooli direktoriks. Samasse kooli läks tööle vene keele õpetaja Aleksei Ivassjuk (vt. lisa 27). Ta valdas halvasti eesti keelt ja oli ka muidu niisugune õpetaja, kes hoidis kõrvale igasugusest ühisest tööst. Kevadel oleks

ta peaaegu langenud ohvriks kolhoosi pullile, aga mehikese päästsid väledad jalad ja Hiiremäe talu tihe kuusehekk, mille otsa sai ta ronida vihase looma eest. Jakobsonide lahkumist hõlbustas ka see asjaolu, et Linda Jakobsoni emal oli Valgas isiklik maja, nii et korterimuret ei olnud. Ka lahkus asjaajaja Lilli Taavoste (Kikas), kes sai Tagulasse õpetajaks ja pioneerijuhiks. Uute õpetajatena asusid tööle Erich Altmäe (vt. lisa 32) (töötas eelmisel talvel motoristina). Altmäe oli vana koolimees ja tegeles innukalt laulmise ja muusika õpetamisega nii koolis kui ka rahvamajas. Ka teiste töodega tuli ta hästi toime. Kooli keelpilli orkester täienes tublisti neil aastail mandooladega ja mandoliinidega. Bioloogia, geograafia ja keemia õpetajaks saabus värske TRÜ lõpetaja Ilmi Maasik (vt. lisa 32). Ka temast kujunes tore kollektiivi liige. Elama asus ta oma ema juude, kelle korter oli koolimaja naabruses. Uueks õpetajaks tuli ka Viljandi Pedagoogilise Kooli lõpetaja Valli Laukus (vt. lisa 32). Sellest rõõmsast ja tublist tüdrukust sai vene keele õpetaja, kuigi tal vastav kutse puudus. Koka abina asus tööle Veera Rebane (Vanatalu), kellega edaspidi esines mõningaid arusaamatusi töös. Motoristina töötas lühkest aega kooli endine õpilane Rein Sprenk. Et aga sügiseks jõudis Harglasse elekter riiklikust võrgust, siis motoristi koht likvideeriti.

Kooli eelarve aastail 1957-1960 oli artiklite
lõikes alljärgnev (koos internaadiga):

Artikkel	1957	1958	1959	1960
3 (majanduskulud)	13600	13500	14400	17440
4 (komandeerimised)	1200	500	900	1450
5 (õppekulud)	1630	1800	1500	1940

9 (toitlustamine)	8000	12000	13400	13380
12 (inventari muretsemine)	1400	-	7000	10000
16 (kapitaalremont)	-	-	4000	-
18 (muud kulud)	-	-	-	940

Nii vaadeldud perioodil kui ka järgnevaid aastaid ise-loomustas asjaolu, et eelarve kooli vajadusi kaugeltki ei rahuldanud. Et aga koolielu edasi viia, siis tuli direktoril näidata oma mangumis- ja kõneoskust, et asutustest ja ministeeriumist vajalikke materjale ja õppevahendeid välja pressida. Ja see ka õnnestus. 1958.a. detsembris õnnestus hankida inventari ja materjale ligi 30000 rubla väärtuses. 1959.a. suvel märkis haridusminister direktori poolt õppevahendite saamiseks esitatud avaldusele järgmise resolutsiooni: "Tallinna Õppevahendite Baasil kirjutada välja arve kõigile Baasis olevatele õppevahenditele, millised on vajalikud 7-kl. koolile". Ja kirjutatigi ning ministeerium maksis arve kinni. Samal teel hangiti ka õmblusmasinad, kella jne. Direktor aga sai majandusmehe nimetuse, Kuid tugev majanduslik baas ongi eduka koolitöö aluseks.

1958/59. õppeaastal töötas kool endiselt viie klassi-komplektiga. Õppeedukus aasta lõpul oli 91,5 %. Pioneeri-organisatsioonis oli 35 liiget.

Erilisi sündmusi kooli elus ei olnud, küll aga üldises hariduselus. Nimelt võttis NSVL Ülemnõukogu 1958.a. detsembris vastu seaduse (peale üldrahvalikku arutelu) kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridussüsteemi edasiarendamisest NSV Liidus". Seadus kehtestas üldise kaheksaklassilise koolikohustuse, mida tuli teostada kaheksaklassilises üldhariduslikus polütehnilises töökoolis. Koolikohustus tuli ellu viia hiljemalt 1963.aastaks, kus aga võimalik,

ka varem. Ealiselt haaras koolikohustus lapsi 7-15 eluaastani (kaasa arvatud).

Võiks vaid nimetada seda, et koolid pidid sel õppeaastal rajama küülikufarmid. Meie koolile tehti ettepanek üleskutse esitamiseks teistele rajooni koolidele. Nähes, et üritus on varem või hiljem määratud läbikukkumisele, põiklesime sellest ülesandest kõrvale (üleskutse esitas lõpuks Kaagjärve kool). Vaeva saime farmi rajamisega siiski palju näha. Puudusid küülikupuurid ja vajalik sööt. Vajalikud lauad lõikasime Saru lauatehases, puurid tegime tööõpetuse tundides, kolhoosist eraldati tükk ristikupõldu. Üldse oli meil "farmis" ligi 40 küülikut. Talvel varastati kaks korda 8 küülikut. Et töötasime kahjumiga, siis likvideeriti farm juba paari aasta pärast. Sama tegid ka teised koolid.

Sel õppeaastal suutsime koolile hankida ka kinoaparaadi. Filme laenutas meile VÕT. Valga Tarbijate Kooperatiiv organiseeris kooli müüjata müügipunkti, kus olid müügil õppetarbed. Alguses läks äri hästi, puudujääke ei esinenud. Paari kuu pärast need aga juba esinesid, tuli määrata müüja õpilaste hulgast. Et aga tööd ei tehtud innuga, siis hakkas edaspidi müüja kohustusi täitma õp. L. Must. Kuna kolhoos oli ostnud tuulegeneraatori jõul töötava raadiosõlme ja see seisis neil kasutamata, palusime selle kinkida kooliel. Nii tehtigi ja varsti oli meil kool radiofitseeritud (5 kuuldepunkti). Andsime pidevalt kooliraadio saateid. Et aga akumulaatorid olid vanad ja ütlesid üles, siis kevadeks see kasulik üritus vaibus. Suuri võite saavutati kooli majandusliku baasi tugevdamisel. Valmis staadioni muldkeha. Abilisteks olid Valga Teedevalitsuse buldooser, skreeperi-

ja greiderimehed, kes samal ajal töötasid Taheva metaskonna juures maanteel. Pärast tööpäeva lõppu tulid nad staadioni ehitama (muidugi tasu eest). Direktoril oli töörohke suvi. Kogu kevadperioodi tuli iga päev pärast koolitööd tegelda staadioni ehitamisega ja töötasu kombineerimisega (eelarves vastavad summad puudusid). Suvel tuli töötada kuu ega puhkuse ajast töökoja ehitusel. Nimelt otsustasime endisest kokkuvarisenud vallamaja kõrvalhoonest (küün, laut, ait) ehitada töökoja ühiskondlikus korras. Abiks olid ka remondivalitsuse mehed. Sügisel kolisime hoonesse juba sisse (saime kolm ruumi töökojale, garaaži ja puukuuri, põhipinnaga kokku 152 m²). Sügiseks valmis ka teine hädavajalik ehitus, saun-pesuköök (põhipind 36 m²). Selle seinad ehitasid uuelaadsest materjalist - puitbetoonist (saepuru, lubi, kruus, tsement) õpetajad Uno Pastarus ja Erich Altmäe vastava lisatasu eest puhkuse ajal. Uue aasta eel oli esimene saunapäev, kus said vihelda noored naisõpetajad, nii et siidkleidid nõretasid. Sauna "sissetöötamine" käis keskööni. Samal aastal elektrifitseeriti oma jõududega ja vahenditega saun ja internaadi maja. Saavutatud edu majanduslikul alal tõi kooli uueks õppeaastaks ettevalmistamise sotsialistlikus võistluses rajoonis esikohale kõikide koolide (ka keskkoolid) osas (juba neljas aasta järjest). Et aga ka rajoon tuli vabariigis esikohale, siis premeeriti kooli 8000 rubla ja vana haridusosakonna "Estoniaga". Direktorit "määriti" 500 rublaga, mis kulus marjaks õpetajate nääriõhtuks. 8000 rubla eest ostsime kod. Veidelt töökohale paksusmasina ja kreissae. Niisugust luksust ei olnud tol korral (ja isegi praegu) ühelgi kooli. Masinate abil sai kool valmistada hädavajalikku sisseseadet.

Ka selle õppeaasta lõpul lahkus koolist jäädavalt mitmeid töötajaid. Üks neist oli tubli eesti keele õpetaja ja isetegevuslane Vaike Mauer (Trumm), kes siirdus tööle Vastseliina internaatkooli. Taheva sanatooriumi läks kasvatajaks pioneerijuht ja asjaajaja Helmi Suurmäe (Dreier). Lahkus ka kooliteenija Ida-Elmiine Käärde, kes hiljem küll tuli uuesti tööle. Uue õpetajana asus tööle Mare Ploomipuu (endine direktori Bernhard Ploomipuu tütar, lõpetas Viljandi Pedagoogilise Kooli, hakkas õpetama algklassides ja oli vahepeal ka mittekoosseisuline vanem-pioneerijuht) (vt. lisa 30). Vanempioneerijuht Maie Palu (Pastarus) (vt. lisa 33) ja eesti keele õpetaja Maret Jullis. Uueks kooliteenijaks tuli Maimu Ojaviir (hiljem töötas koka-abina) (vt. lisa 33), asjaajajaks Helgi Kuus.

1959/60. õppeaasta oli suhteliselt rahulik. Tehti vaikselt ettevalmistusi ennetähtaegselt 8-kl. koolikohustusele üleminekuks. Pidevalt töötati ümber kehtivaid õppeprogramme kõigis ainetes, alatihti ilmusid ka uued õpikud. Õpikute kvaliteet paranes järjest, nende hind aga jäi suhteliselt madalaks, kuna riik kandis pidevalt suure osa trükkimiskuludest.

Õppeedukus püsis endiselt 80-90 % piires. Halvemad tulemused õppetöös esinesid aastast aastasse I ja IV õppeveerandil. Põhjuseks oli see ka praegu asjaolu, et nii sügisel kui ka kevadel rakendatakse õpilasi tööle kolhoosi, metskonda uusi kultuure rajama, toimuvad üritused rajoonis (spartakiaadid, laulupäev, matkad jne.). Ka kodustes majapidamistes kasutavad vanemad õpilaste abi. See kõik viib lapsed välja normaalsest töörütmist.

Kooli töötajatest lahkus kevadel bioloogiaõpetaja Ilmi Maasik, kes asus tööle Tallinna (kasvatajaks pikapäevarühma). Valka läks tööle eesti keele õpetaja Maret Tullis. Teisele tööle siirdus ka asjaajaja Helgi Kuus. Tema asemele tuli Helgi Uusallik. Köögitöölisena võeti ametisse Valli Kroonberg. Geograafia, bioloogia ja keemia õpetajaks tuli värske TRÜ lõpetaja, vaikne ja tagasihoidlik Evi Tohver (vt. lisa 31). Eesti keelt hakkas õpetama Juta Püttsepp (vt. lisa 30), kes tuli üle Tagula 7-kl. koolist.

1960/61. õppeaastal eksisteeris viimast korda Taheva 7-kl. kool. Kool töötas endiselt viie klassikomplektiga (I + III, II + IV, V, VI, VII kl.). Õppeedukus kooliaasta lõpul oli 88 %. Mõnevõrra aitas loodreid tööle panna ka ühiskondlikus korras tööle rakendatud pikapäeva rühm, kus olid kasvatajateks kõik õpetajad kordamööda. Et järgmisel õppeaastal oli ette näha suuremat õpilaste arvu tõusu, siis hakati mõtlema kooli juurdeehituse projekti ja eelarve tellimisele. Kuna koolil vastavad summad puudusid, siis pöördus direktor abi saamiseks Hargla kolhoosi poole. Palve rahuldati ja koolile eraldati 1961. aastaks 30000 rubla. Projekt telliti haridusministeeriumi ehitusjärelvalve insenerilt sm. Mürgilt. Senistest klassitubadest olid vastuvõetavad ainult kolm ruumi, ülejäänud olid pimedavõitu ja väikesed. Ka ventilatsioon oli halb.

Erilisi sündmusi koolielus sel aastal ei juhtunud. Suveperioodil aga jätkus õpetajate rändamine, kuna endiselt oli lahendamata neile korteri andmise küsimus. Enamus õpetajaid elas talumajades, kus puudus elekter. Kui aga kool organiseeris elektri sisseviimise, siis järgmisel aastal tavaliselt öeldi korter üles. See oli tüüpiliseks

nähtuseks Hargla elektrifitseerimise aastail. Õpetajatest lahkus Uno Pastarus ja pioneerijuht Maie Pastarus, kes astusid tööle Valga II 7-kl. Kooli (korteri said nad Uno Pastaruse isa majas Valgas). Oma kodukohta, Silla 7-kl. Kooli läks ka Erich Altmäe. Teistest töötajatest lahkus köögitöötaja Valli Kroonberg. Lühikest aega töötas kooliteenijana ka Maire Paltsepp (Maar).

1961.a. 1. septembriks tõusiski õpilaste arv 148-ni ja kehtestati 8-klassiline koolikohustus.

Muide ei olnud sobiv ka kooli senine nimi - Taheva 7-kl. Kool. Tegelikult asus kool Harglas, mitte 5 km eemal asuvas Tahevas. Väga tihti juhtus võõraste kooli külastajatega nii, et nad läksid rongilt või autobussilt maha Tahevas ja vantsisid jala Harglasse. Nüüd avanes soodne juhus muuta ka kooli nime, mida direktor tegigi. Tema ettepanekul võeti kooli uueks nimeks Hargla 8-kl. Kool, millest on pikemalt juttu kroonika teises osas.

L i s a d.

1. Eesti kihelkonnad.
2. Hargla kihelkonnakooli eelarve.
3. Hargla köstri (kihelkonnakooli) maade plaan.
4. Hargla kirikumõisa maade plaan.
5. Kihelkonnakooli hoone põhiplaan.
6. Kirepi kooli klassitoa plaan.
7. Aeddeste kooli klassitoa plaan.
8. Kihelkonnas asuvate koolide klassitubade mõõdud.
9. Õpetaja G.Pudisti tunnistus.
10. Kalli kooli klassitoa plaan.
11. Praeguse kooli nimi 20. saj. algul.
12. Praegune internaadimaja ja töökoda.
13. Vana koolimaja pärast 1956.a. kapitaalremonti.
- 13-a. Vana koolimaja pärast 1937.a. kapitaalremonti.
14. Õpetajad J.Tamm, J.Kaar, R.Ploomipuu, J.Rebane.
15. Õpetajad R.Pill, B.Ploomipuu, J.Rebane.
16. J.Tamme aukiri.
17. Õpetajad K.Kasak, J.Kaar, J.Tamm, J.Rebane.
18. Õpetajad J.Kaar, G.Hark.
19. Hargla kihelkonna plaan. Taheva vallas tegutsenud koolid.
20. Kuulutus ajalehes "Õpetajate Leht".
21. Valga maakoolivalitsuse protokoll nr. 25.
22. Taheva 6-kl. algkool.
23. Õpetajad J.Rebane, A.Eljand, R.Ploomipuu.
24. Õpetajad L.Niinsoo, B.Ploomipuu.
25. Õpetajad E.Kokk, H.Lindmäe (Vesik), K.Lindmäe, B.Ploomipuu, S.Kokk, J.Rebane.

26. Õpetajad K.Lindmäe, J.Rebane, K.Teras, S.Kokk, E.Kokk.
27. Õpetajad A.Ivasjuk, Linda Jakobson, Leo Jakobson, L.Must, I.Must, U.Pastarus, H.Dreier (Suurmäe), V.Trumm (Mauer), V.Kai.
28. Käsikirjalise kodulooõpiku tiitelleht.
29. Õpetajad J.Kasak, V.Kai, V.Trumm, I.Must, L.Must, Leo Jakobson.
30. Õpetajad L.Must, V.Kurg, H.Avent, M.Bloomipuu, H.Lõhmus, J.Pütsepp, T.Kurg.
31. Õpetajad V.Kurg, H.Lõhmus, V.Kai, L.Must, H.Paas, V.Kahr, A.Kahar, J.Pütsepp, U.Kasuk, T.Kurg, Õie Järv, A.Lõhmus, L.Puudist, O.Häiermo, I.Must.
32. Õpetajad E.Altmäe, I.Must, U.Kasuk, V.Trumm, V.Laukus, I.Maasik.
33. Kooliteenija M.Ojaviir, M.Paltsepp, pioneerijuht M.Pastarus (Palu), õpetaja I.Must.
34. Õpetajad J.Kokk, J.Rebane.
35. Õpetaja Salme Hallas.
36. Taheva 7-kl. kooli põhiplaan pärast 1956.a. kapitaalremonti.
37. Hargla kihelkonnakooli hoone põhiplaan.
38. Hargla kihelkonnakooli hoone.
39. Kalli kooli asukoht.
40. Kirepi kooli asukoht.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

1. ENSV RAKA, f. 1295, Eesti Ev.-luteriusu kiriku Hargla kogudus, nim. 1 ja 2.
2. ENSV RAKA, f. 1197, Tartu - Võru ülem-kirikueestseisja amet.
3. ENSV RAKA, f. 1167, Tartu - Võru ülem-kirikueestseisja amet.
4. ENSV RAKA, f. 389, Baltimaade Ap. õigeusu rahvakoolide inspektor.
5. ENSV RAKA, f. 3875, Taheva vallavalitsus.
6. ENSV RAKA, f. 3872, Taheva vallavalitsus.
7. ENSV RAKA, f. 388, Liivimaa kubermangu rahvakoolide direktor.
8. ENSV RAKA, f. 1167, Tartu ja Võru maakonna kooliamet.
9. Ajaleht "Postimees".
10. Ajaleht "Olevik".
11. Ajaleht "Valgus".
12. Peeter Pöld, Eesti kooli ajalugu, Tartu 1933.
13. J.Köpp, Rahvakooli olud Lõuna-Eestis teisel vabaduse aastakümnel, "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W.Weski, neljakümnes aastakäik, 1920.
14. J.Köpp, Rahvakooli olud Tartu ja Võru maakonnas 1839.a., "Eesti kirjandus", tegev toimetaja J.W.Weski, neljateistkümnes aastakäik, 1920.
15. M.Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse ajalugu, Jurjev 1895.
16. M.Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse ajalugu, Jurjev 1899.
17. M.Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse ajalugu, Jurjev 1898.
18. Peeter Pöld, Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis, "Eesti-maa, rahvas, kultuur," toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926.

19. J. Annusson, Algharidus, "Eesti-maa, rahvas, kultuur," toimetaja Hans Kruus, Tartu 1926.
20. A. Tammekann, A. Luha, E. Kant, "Eesti - maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus - V Valgamaa", Tartu 1932.
21. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, Eesti NSV ajalugu, toimetaja G. Naan, Tallinn 1957.
22. Villem Reiman, Eesti ajalugu, Tallinn 1920.
23. Hans Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu 1920.

Käesoleva kooli ajaloo koostamisel andsid hinnatavat abi nii andmete kui ka fotomaterjali näol järgmised isikud:

1. Jenny Rebane - sama kooli õpetaja aastail 1922-1952.
2. Minna Paltsepp - kooliteenija aastail 1938-1966.
3. Emilie Kürsa - kohalik elanik ja lühikest aega õpetaja I Maailmasõja ajal.
4. Salme Hallas - õpetaja aastail 1941-1944.

Kooli ajaloo koostas Leonhard Must, Hargla kooli direktor alates 1954. aastast.

Harglas, juunikuul 1966.a.